

Павло Тичина
Максим Рильський

ВИБРАНІ
вірші

Ф 726 285

Обов'язковий
примірник

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Павло Тичина
Максим Рильський

ВИБРАНІ

відні

З 14594/бк

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

Харків
«Фоліо»
2013

**ББК 84(4УКР)6
Т 46**

Серія «Шкільна бібліотека української та світової літератури»
заснована у 2010 році

Текст друкується за виданнями:

Тичина П. Г. Зібрання творів: У 12 т. —
К.: Наук. думка, 1983—1985. — Т. 1—4;
Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20 т. —
К.: Наук. думка, 1983—1984. — Т. 1—4

Передмова і коментарі
Л. В. Ушkalova

Художник-оформлювач
О. Д. Кононученко

Схвалено для використання
у загальноосвітніх навчальних закладах
(лист МОНУ № 1.4/18-3817 від 05.10.10)

План-проспект серії затверджено
Міністерством освіти і науки України

Громадська Рада серії
«Шкільна бібліотека української та світової літератури»

В.С.Бакіров, О.Ю.Вілкул, Г.М.Герман, В.М.Голенко, В.М.Горбаль,
М.М.Добкін, І.Ф.Драч, В.Г.Кремінь, О.С.Онищенко, М.В.Попович,
Д.В.Табачник (голова), О.А.Удод, Я.С.Яцків

Тичина П. Г., Рильський М. Т.

Т 46 Вибрані вірші / П. Г. Тичина, М. Т. Рильський;
передмова та коментарі Л. В. Ушkalova; худож.-
оформлювач О. Д. Кононученко. — Харків: Фоліо,
2013. — 157 с. — (Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).

ISBN 978-966-03-5461-6

(Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).

ISBN 978-966-03-6199-7.

У творчості майже кожного видатного поета є те, що минає разом з часом, і те, що залишається надовго або й назавжди. Довге життя судилося поезіям епохальних поетів XX століття — Павла Тичини (1891—1967) та Максима Рильського (1895—1964), чия творча спадщина збагатила скарбницю української та світової літератури.

ББК 84 (4УКР)6

ISBN 978-966-03-5461-6
(Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри)
ISBN 978-966-03-6199-7

© Л. В. Ушkalов, передмова,
коментарі, 2010
© О. Д. Кононученко,
художнє оформлення, 2013
© Видавництво «Фоліо»,
марка серії, 2010

ДВА СВІТЛІ ГЕНІЇ ПОЕЗІЇ

Поезія не вмирає.

Максим Рильський

Павло Тичина й Максим Рильський. Саме ці імена відразу ж зринають у пам'яті, коли мова заходить про українську поезію ХХ століття. Юрій Смолич якось сказав: на які б періоди історики літератури не поділяли нашу поезію 1910—1960-х років, усі їх можна заступити двома словами — «епоха Тичини». А я б додав: «і Рильського». Адже вони завжди поруч — «український Орфей» і «поета Maximus».

Їх познайомила поезія. Тичина та Рильський відчули «споріднення і перегукування душ» задовго до того, як потисли один одному руки. У «Спогаді далеких літ» Тичина розкаже, як іще 1910 року, щойно з'явилася книжка Рильського «На білих островах», він читав її на уроці догматичного богослів'я, з головою пурнувши у світ фантазії. Юний мрійник нічого не чув і не бачив — у його душі лунали рядки «Безсонної ночі»: «О сни чарівнії, / Де ви! На мент лиш один прилетіть! / Стіни бездушнії, стіни німії — / Ах, розступіться! На волю пустіть!». Закінчення цього епізоду поет змалював у посланні «Максиму Рильському». Мов, коли його спітали: «Ну, де ти був? Куди, куди це ти літав?..», він відповів:

— На білих островах я був, — ви чули?
на білих островах!..

Я й справді ж бо,
на крилах мрії ніжної гойдавшись,
злітав аж ген туди, звідкіль мені
земля була — як на долоні...

А в 1915 році Тичина вперше побачив автора «На білих островах». Це було в Києві, де поет працював помічником хормейстера в театрі Миколи Садовського. Якось в антракті один із хористів, трішки відхиливши завісу, показав Тичині високого худорлявого юнака: онде — Максим Рильський.

Тичина, що все життя був «несміливий, як пролісок в долині», так і не наважився підійти до свого кумира. Вони познайомляться згодом. Можливо, це сталося в культовій кав'яrnі «ХЛАМ» («Художники, літератори, артисти, музиканти»), коли Павло Тичина 1918 року читав свої щойно надруковані «Соняч-

ні кларнети», можливо, у кабінеті професора Київського університету Бориса Якубського, де на ту пору часто збиралися відомі літератори: Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хара, Віктор Петров (бували там і Тичина та Рильський), — а може, на квартирі самого Тичини, на оспіваній ним вулиці Кузнечній, куди навідувалось чимало яскравих персонажів київського мистецького бомонду. Відтоді їхня дружба триватиме все життя. Звісно, на віку, як на довгій ниві, і впродовж кількох буревійних десятиліть бувало всяке, та обидва поети завжди ставилися один до одного з глибокою пошаною. Так, Тичина 1924 року, перебуваючи в Берліні, із захватом говоритиме про поезію Рильського з Йоганнесом Робертом Бехером, 1926 року присвятить Рильському чудесні вірші «З кримського циклу», у 1940 році напише послання «Максиму Рильському», а вже 1966 року, дослухаючись до кожного звука, декламуватиме своїм друзям граційні рядки «Ганнусі»: «Переходила крижинами, / Не махнула рукавом... / (Сон з очима соколиними / За примурженим вікном)...». Тим часом Максим Рильський ще в роки свого вчителювання читатиме дітям поезію юного Тичини разом із творами класиків: Шевченка, Квітки, Коцюбинського. Перегодом Рильський стане ініціатором видання і редактором збірки статей Тичини «Магістралями життя» (він приніс сигнальний примірник книжки на квартиру Тичини 27 січня 1941 року, якраз на 50-літній ювілей свого друга), присвятить Тичині сонет «Людськість», цикл «Море і солов'ї», поезії «Золота шабля», «Концерт», «Про пісню»... А як рясно зринають у його творах тичинівські образи та рядки! Згадаймо хоч би «Кончу-Заспу» («Мов глибокі, повні чаші, / Розпрозорились озера... (Це слова, пробач, не наші, / Це Тичини справжня сфера!)») чи «Любов» («Адже бетони і чугуни, / Колись оспівані Павлом / Тичною, — дали псалом, / Якого б інші з нас не склали...»).

Їх багато чого єднає. Наприклад, те, що обоє напрочуд рано відчули смак творчості. Перші поезії Тичини взагалі були «устені», бо він почав складати їх ще тоді, як не вмів ані читати, ані писати. А Рильський згадував, що, бувши малим хлоп'ям, писав не тільки багато віршів, але й «“оповідання”, і “драми”, і навіть якісь “трактати”». Рильський і в старості пам'ятатиме деякі свої віршики, складені в шість чи сім років. Його ж перша друкована поезія побачила світ 1907 року, коли хлопцеві було всього дванадцять. І цього ж року юний Павло Тичина напише свій перший маленький «передкларнетний» шедевр:

Блакить мою душу обвіяла,
душа моя сонця намріяла,
душа причастилася кротості трав.
— Добриден! — я світу сказав!

Струмок серед гаю, як стрічка.
На квітці метелик, як свічечка.
Хвилюють, мають, квітують поля —
добрідень тобі, Україно моя!

Звідкіля взялися оці яскраві кольори, оці переливчасті, плинні, пройняті світлом ритми та образи? Поза сумнівом, це спогад про рай, це схований «на дні серця» образ самого себе «до гріха», Єлісейські Поля, що квітують десь на зламі свідомості й підсвідомого, справді божественна наїvnість дитячого причастя до світу. «Пам'ятаю себе в дитинстві дуже рано: — напише перегодом Тичина, — мене ще на руках носили. День. Теплінь. Світло-зелене віття звідкись звисає наді мною. Блищить вода. Ось тут вона, внизу, і десь там — подалі. Очевидно, це була весняна пора... Підсвідомо відчуваю: щось навколо мене діється, але що саме і як — ще не міг я своїм розумінням охопити. Щось рухається, коливається, звучить — і луною своєю вдалини відгукуюється. Чи були це веселі ігри дівчат на Подолі, чи співали там пісні-веснянки — не міг я ще усвідомити. Тільки одне вловлював: рух і звук, радісні обличчя і колір глок, блик і воду, що пахла свіжістю...». Ося знана з малечку сільська ідилія, озвучена простою піснею, назавжди залишиться святою для обох поетів. Скільки тих пісень знав Тичина! Уже по смерті поета 1976 року київське видавництво «Музична Україна» видало книгу «Народні пісні у записах Павла Тичини». А Максим Рильський у своїх спогадах писав: «...з любов'ю до народної творчості я, здається, і вродився». Недаром же поет від 1944 року й до смерті очолював Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Української академії наук.

Тичина й Рильський навіть заявили про себе як геніальні поети в один і той самий час, 1918 року, коли в Києві побачили світ Тичинині «Сонячні кларнети» та книжка Рильського «Під осінніми зорями». Відтоді суперлятиви на адресу обох поетів стають звичайною річчю. Пригадаймо хоч би «Думки проти течії» Миколи Хвильового, де Тичина постає в ролі одного з «найбільших поетів сучасної європейської поезії», або «Українську літературу» Агапія Шамрая, де Рильського потрактовано як «одного з найвидатніших поетів сучасності».

Були в них і спільні кумири. Наприклад, Пушкін. Іще 1921 року Тичина по-юнацькому задерикувато заявляв: «Коли б зараз прийшов до нас Пушкін — то він став би Тичною». А через багато-багато років, уже на початку 1960-х, поет напише: «У мене Пушкін позначився не лише на вірші “Перед пам'ятником Пушкіну в Одесі”, а головним чином на таких, як “Охляло сонце...” (білизна сушиться, реальне відображення), “О, як гармонію, гармонію ми любим!...” (памфлетність, епіграмність, олександрійський вірш), “La bella Fortapipa” (“Гуляв над Тибром Рафаель...”) і, нарешті, всю драму про Радіщева, Сковороду й Гурамішвілі

будую за принципом “борисо-годуновським”». Що вже казати про Рильського, для якого Пушкін — справжній бог, один із трьох (поруч із Шевченком та Міцкевичем) «найсвятіших учителів» на все життя! Рильський із неодмінним пієтетом багато писатиме про життя та творчість Пушкіна; Рильський — найкращий перекладач Пушкіна українською мовою, а «пушкініанство» його власної поезії — річ, що в історії літератури давно вже стала аксіомою. Понад півтора десятка творів Рильського, зокрема поема «Мандрівка в молодість», мають епіграфи з Пушкіна (так багато епіграфів Рильський брав тільки з Шевченка), а скільки в нього присвячених Пушкіну поезій, скільки пушкінських мотивів, ритмів, образів! Зрештою, сам Рильський у поезії «Пушкін» сказав про це ліпше за будь-яких коментаторів:

Ще за дитячих літ він був для серця милий.
Як невідстояні чуття в душі бродили,
Як у півтемряві хиталися думки, —
Ласкавим приторком ласкавої руки
Він одсвіжав чоло і тихомирив муки.
Він ліру брав. Текли з-під пальців віщи звуки, —
І я несміливо підспівував йому.
Цей спомин дорогий — в могилу я візьму.

Не менше важив для обох і Сковорода. Тичина й Рильський — поети-«сковородинці». Особливо Тичина, який жадібно всотував сковородинські «божественні пісні», байки, діалоги, трактати, притчі, поступово перетворюючи мандрівного слобожанського філософа на своє «друге я». Мабуть, у Сковороди його чарувало передовсім неповторне бідчуття первородності світу й безміру людського духу. «...Скільки б ти не дивився на море, — нотує Тичина в щоденнику 1939 року, — скільки б ти не пробував глибин філософських та висот — ти все-таки голодний, ти все-таки голодний, аж дух забиває». Що це, як не парафраза знаної ще з юності одинадцятої пісні «Саду пісень»: «Бездна дух єсть в чоловіці, вод всіх ширша і небес. Не наситиш тим вовіки, що полонить зрак очес»? А хіба в присвяченому Сковороді циклі «Замість сонетів і октав» не лунає думка, що її з граничною ясністю висловив 1917 року редактор-видавець часопису «Шлях» (тут друкувалися і Тичина, і Рильський) Федір Коломийченко: «Шлях соціалізму — се шлях, по котрому пройшли Христос і Сковорода. Іншого шляху соціалізм не зна». Зрештою, що таке огром незавершеної Тичининої симфонії «Сковорода», як не спроба збегнути самого себе в перипетіях воїстину текстонічних соціальних зрушень?

Те саме і в Рильського. Згадаймо хоч би «духовний портрет» автора «Синьої далечіні», змальований Євгеном Маланюком: «Поет, рибалка і філософ, / Правдивий син Сковороди». Або Василя Мисика, для якого філософія Рильського — не що інше,

як живцем узята й перенесена у ХХ століття мудрість Сковороди. «Тоненька нитка, — писав він 1929 року, — тягнеться од Рильського до Григорія Сковороди у XVIII вік...». Мисик бачить у поезії Рильського «сковородинське самообмеження, задоволення малим, тікання “обща нрава”...». Він певен, що найліпшим епіграфом до збірки «Де сходяться дороги», а може, і до всієї творчості поета, могли б стати слова старого філософа: «Нехай у тих мозок рветься, / Хто високо вгору дмететься. / А я буду собі тихо / Коротати милий вік, / Так мине мене все лихо, / Щаслив буду чоловік».

«Сковородинство» Рильського й Тичини — не тільки примітна риса їхнього світогляду, а ще й лакмусовий папірець тих карколомних і фатальних пертурбацій, що відбувалися у творчості обох митців, а зрештою, і в усьому Українському ренесансі 1920-х років, адже то був, як казав колись Володимир Коряк, важкий і драматичний шлях «від Сковороди до Маркса». Чи знали молоді «аргонавти», куди цей шлях веде? Навряд чи. Принаймні Сергій Єфремов у своїй «Історії українського письменства» писав про Тичину: «Поет став на роздоріжжі, і либо нь найкращим до того документом може бути один з останніх творів Тичини, поема-симфонія “Сковорода”...».

А коли говорити про світовідчуття обох поетів, то їх об'єднує перш за все якась доти незнана *радість існування*. Микола Зеров у своїй рецензії на збірку Рильського «Під осінніми зорями» так прямо й казав: «основна тема книжки — радість існування». А значно пізніше Леонід Новіченко буде писати про те, що «віталізм (любов до життя, коли хочете — його обожнювання, життєпоклонство)» можна трактувати як «психологічну й філософську основу цілої поетичної особистості Рильського». Звісно, поетова радість життя — аж ніяк не найвне замилування світом. Навпаки, це «витончений епікурейзм естета» (Олександр Дорошкевич). Можна цілком погодитися з Віктором Петровим, який казав, що всеосяжне прийняття життя в Рильського є «цілком античним мотивом: щоб життя прийняти, йому треба археологізувати його, віддалити його, відчужити: зробити його далеким і чужим, сном». Ось питомо «олександрійська» дистанція, годна стократ посилювати насолоду від життя, прозирає в усьому: і в еллінських шатах героїв його поезії, і в рафінованих класичних ритмах — антitezі розгойданим ритмам життя й ультрамодним на ту пору верлібрам, і в мотивах. Досить пригадати хоч би один: «Il faut cultiver notre jardin» («Плекаймо наш сад»). Ці знамениті слова вольтерівського Кандіда, які вперше зринають як епіграф до ідилії «На узлісся», поза всяким сумнівом, могли б стати епіграфом до всієї творчості Рильського, бо це її альфа й омега, її магістральний сюжет. Зрештою, це ще одна грань «сковородинства» поета — виразна паралель до чудесних рядків старого філософа, які в перекладі Миколи Зерова звучать так:

От вона, молодість року! Природи лице оновилось.

Радо підняв хлібороб звичної праці тягар.

Передбачаючи зиму прийдешню, в турботі хазяйській,

Саду пильнує свого, ниви свої засіва.

Скажеш: щасливий оратай. Але щасливіший од нього,

Хто залюбки обробив ниву душевну свою.

У всякому разі, весь пафос поезії Рильського, як писав свого часу Михайло Доленко, можна передати двома словами: «Солодкий світ!». І в цих словах усе: гармонія космосу, його одухотвореність, домежна повнота буття, радістьожної миті, райська тиша і спокій:

Солодкий світ! Простір блакитно-блілий

І сонце — золотий небесний квіт.

Благословляє дух ширококрилий

Солодкий світ.

Та в цих-таки словах і весь трагізм життя, адже вони — відлуння Книги Екклезіастової: «И сладок світ, и благо очима зріти солнце» — бездонно глибокої і украї похмурої візії дочасного людського існування. Сонячні, радісні, легкі, плинні й солодкі образи поезії Рильського — яскраве марево на тлі темного провалля небуття і смерті. Мабуть, і справді, як писав колись Віктор Петров, світлий спокій Рильського виростає з його принципового «скепсису й пессимізму». Та, може, іще виразніше ця риса проступає в поезії Павла Тичини.

Його «Сонячні кларнети» дихають молодістю, бадьорістю, радістю життя, усім тим, що дало підставу Василеві Стусу стверджувати: «Тичина — перший поет-оптиміст в українській новітній літературі». Благоговіння перед світом, коли краса творива постає незаперечним свідченням присутності Абсолютного тут-і-тепер, виказувала вже сама манера поведінки поета, чиї хода, голос, жести були напрочуд тихими й делікатними. Тичина, казала Наталя Кащук, «...мовби намагався не потривожити своєю з'явою світ, зайняти в просторі якнайменше місця і, здається, якби міг стати безтілесним, прозорим, летючим, як звук камертона, то волів би стати». Навіть по лісовій стежині поет ступав обережно-обережно, так, щоб не нашкодити якій комашці. Це тому, що він надто гостро відчував подих смерті. «...Що таке життя, — напише Тичина навесні 1940 року, — як не вічне бажання заглушити в собі наближення спокою вічного...». Те, що смерть аж надто часто зринає в його ранній поезії, можна пояснювати і звичайним юначим ідеалізмом, і тогочасною літературною модою. Та головне не це. Подих смерті — то відзеркалення екзистенційного досвіду поета, адже він хворів на сухоти, а крім того, цілих дванадцять років провів за монастирськими мурями, котрі сприймав як кам'яну могилу. Особливо не зносила

його душа печер. Варто було хлопцеві проспівати в хорі у печерах Троїцько-Цлінського монастиря, заснованого ще бозна-коли преподобним Антонієм Печерським, як йому ставало зле, він навіть спати не міг. «Мені все снилось щось таке... — згадував поет уже в старості, — і я кидавсь уві сні... І... я б ніколи не залишився на ніч в тих печерах. Там душно, там тісно, там страшно!.. Там я кричав би уночі і рвався б на волю. О, виведіть мене звідси, винесіть на крилах — крізь товщу кам'яну, закам'янілу — і поставте на м'який ґрунт землі — в саду, у полі, на березі річки, на городі! ...І я вві сні кидаюсь і кричу: не хочу я, не хочу тут жити у землі, не хочу під землею співати! Заберіть, заберіть мене звідси!». Сонцесяйна поезія Тичини — ось ті «крила», які виносили його душу в широкий світ, на волю, бо він не міг співати «під землею». «Кларнетизм» Тичини — це і дитяча боязнь замкнутого простору, і потойбіччя православної аскези, стрімкий гін від «печерного» (в Платоновому сенсі) існування... Зрештою, Тичина і в старості сприйматиме людське життя як хисткий мерехтиливий вогник на тлі чорних хвиль вічності: «Хвилі вічності, нікого не питаючись, десь тебе викинуть на берег — і ти вже маєш можливість ворушитися, оглянувшись, посунувшись, підлізти уперед». А коли кругом шаленіє буря, цей вогник узагалі стає ледь не примарним...

У своєму посланні «Максиму Рильському» Тичина писав: «Із мрійних / обидва ми зросли на земляних. / З малих стежок ми вийшли на широку / народну путь». Тичина зробив це раніше, бо у світогляді поета, так само, як і в світогляді його друзів-«боротьбистів» — цих, кажучи словами Михайла Ялового, «аргонавтів української інтелігенції, її “перших хоробрих” мандрівників на шляхах шукання виходу з глухих заулків інтелігентських революційних устремлінь», — було багато максималізму. Рильський — пізніше. Звісно, він теж був «аргонавтом», стерничим «Арго», змальованим Миколою Зеровим у присвяченій йому поезії «Аргонавти». Та цей корабель плинув до зовсім інших берегів:

Ми самотою йдем по хвилі білогривій
На мудрім кораблі, стовесельнім Арго,
А ти, як Тіфій нам, і від стерна свого
Вже бачиш світлу ціль борні і трудних плавань:
Дуб з золотим руном і колхідійську гавань.

Рильський почне змінювати «курс» десь на початку 1930-х, а надто після того, як 1931 року йому довелось скуштувати «принад» Лук'янівської в'язниці. Докія Гуменна згадувала, яким вона побачила Рильського після арешту. «Він — шойно з тюрми. Ще не зійшла тюремна блідість, але не змінились руді вуса і ніс трохи набік». Поет якраз прийшов поновити своє членство в письменницькій профспілці. І на питання про «соціальне походження» відповів: «Син поміщика і селянки». Причому сказав це

так, ніби словом «селянка» хотів заглушити слово «поміщик». Мабуть, каже Гуменна, він і в тюрмі боронився своєю матір'ю-селянкою. Хто зна, чи не лунали в цей час у пам'яті поета написані раніше рядки: «Мамо, сива мамо, / Муко ти моя! / В'ється перед нами / Шлях, немов змія...»? Та й Тичина ставав «земляним» не тільки з власної волі. Десь на початку доби великого терору, страшного 1933-го, Тичина казав Тереню Масенкові: «...От загризли, затравили Хвильового, забрали Куліша. І до мене добираються...». Невідомо, що саме Тичина мав тоді на думці, але до нього й справді добиралися. Принаймні ім'я поета як одного з керівників «контреволюційного» підпілля на його рідній Чернігівщині зринає у слідчій справі Михайла Ялового. «Український Орфей» мав зникнути в жорнах великого терору...

І Рильський, і Тичина гостро відчували, як багато в житті втрачено, як багато змарновано. Тільки що Тичина ніколи не говорив про це прямо. Десь від кінця 1920-х років, після появи просто розкішного у своїй широті почуттів «Кримського циклу», його поезія що далі, то більше стає аскетичною й аскетичною. Серце поета ніби сковує крига. Тепер його емоції нуртують десь глибоко-глибоко, так глибоко, що зовні їх важко навіть помітити. І це буде до кінця життя. А от у Рильського часів «третього цвітіння», коли він «наче народився наново», прориваються нотки справжнього розпачу. Згадаймо його рядки, написані восени 1959 року:

Є така поезія Верлена,
Де поет себе питає сам
У гіркому каятті: «Шалений!
Що зробив ти із своїм життям?»

Звісно, Рильський адресує ці пройняті тugoю Верленові рядки самому собі. Та ще й надає їм куди більшої трагічної напруги, ніж вона є в поезії його улюблена «Тихе небо понад дахом...». Хоч і у Верлена того трагізму по самісінькі вінця. Адже свої легкі, плинні, ніжні, як легіт, а заразом тужливі вірші, що їх просто обожнювали символісти — згадаймо Федора Сологуба чи Олександра Блока, — він писав за гратаами брюссельської в'язниці. Рильський напевно про це знов. Як чудово знов і те, що Верлен тужить за молодістю (перегодом Рильський точно перекладе прикінцеву строфу цієї поезії, і ззвучатиме вона так: «Що ж робив ти, що так плачеш, / Тужиш так душою, / Що ж зробив ти, що так плачеш, / З юністю своєю?»). Та Рильський воліє тужити за всім своїм життям. Зрештою, Рильський — узагалі поет ностальгії, здебільшого світлої, та все ж ностальгії. Це особливо помітно в його творчості 1910—1920-х років, але він залишився таким і впродовж трагічних 1930—1940-х, і в часи свого «третього цвітіння». Недаром його найтонші, найщемкіші, найінтиміші поезії того часу народились удалини від домівки: «Лист до загубленої

адресатки» — у Львові, «Шафа» — в Коктебелі, «Черемшина після дощу» — в Ризі, «Коли копають картоплю...» — у Krakovі... Рильський ставав самим собою, коли під впливом чужих стін і самоти в нього з'являлась туга: за ріднею, за домівкою, за молодістю...

Словом, у Рильського й Тичини чимало спільногого. Та з другого боку, які вони несхожі — ледь не полярно протилежні — за манерою думання й письма! Недаром же говорять про «шлях Тичини» (поезія під знаком *експерименту*) та «шлях Рильського» (поезія під знаком *традиції*). Тичина вже на початку 1920-х писав: «Ні до якої школи не можу себе зарахувати. В мене є символізм, і імпресіонізм, і навіть футуризм та в деякій мірі імажинізм». Справді-бо, важко не помітити, приміром, того, наскільки суголосні «Пастелі» чи «Енгармонійне» сонячним імпресіям «Integrazzo» Коцюбинського. Візуальна пророчистість образів Тичини йде також від його захоплення малярством, зокрема й імпресіоністичним. Його вчителем у цій ділянці був вихованець Krakівської академії мистецтв, блискучий графік і живописець Михайло Жук. Поет малював усе життя, чудово розумівся на тонкощах цього мистецтва, а до кола його приятелів належали такі талановиті майстри, як Олексій Шовкуненко, Василь Касіян, Михайло Дерегус. Тичина не раз казав: «Коли б я не став поетом, так був би художником». Малярський пензель добре помітний і в багатьох його поезійних композиціях: «Синє озеро слізьмиходить. І тільки часом вітер його немов піском посыпле. Рудим по голубому. Сьогодні день як мелодична гама: біжить, біжить, не дожене — й заплаче». Тож коли Іван Кулик, завзято обстоюючи імпресіонізм як магістральний шлях поезії революційної доби, указував при цьому на Тичину, він, звісно ж, мав на те право, бо в «Сонячних кларнетах» од імпресіонізму — надто багато. Але так само мав рацію і Микола Зеров, коли стверджував, що поетика «Сонячних кларнетів» «...сформувалася під впливом символістів. Це той самий “асоціативний символізм”, про який так точно писали російські теоретики школи напередодні її занепаду». Про символізм Тичини, можливо, найточніше сказав іще 1922 року Ярослав Івашкевич. На його думку, для Тичини характерне «поєдання елементів, зачерпнутих безпосередньо з мовної і чуттєвої основи української літератури, від народу, — і елементів дуже міцної літературної культури, опертої на спілкування з французькими і російськими символістами. Обидва ці чинники, зливаючись, творять поезії дивовижно сильні і свіжі, і водночас такі прозорі, якими можуть бути тільки французькі вірші».

Від символізму йде й основна риса поезії Тичини — її музичність. Звісно, це тільки один із чинників, бо все єство поета було пройняте музикою. «Не людина, а музика», — казав про нього Мирослав Ірчан. І ці слова слід розуміти буквально. Справа не тільки в тому, що поет чудово співав, був прекрасним музикан-

том, диригентом і знавцем музики, не тільки в тому, що він просто не міг спілкуватися з людьми, які не мали слуху (пам'ятаєте четверту антistroфу «Замість сонетів і октав»: «Я ніколи не покохаю жінку, котрій бракує слуху»?). Ідеється про дивовижну здатність Тичини *перетворюватись* на слух. «Я ввесь перетворився на слух... — згадував поет свої дитячі враження від концерту Дмитра Бортнянського «Вскую прискорбна єси, душа моя». — В мелодії, яка заповнила всього мене, стільки звучало запитань до когось і звернень, стільки було ласкавої туги, що я ось-ось готовий був заридати». Він чув нікому нечутну музику навіть тоді, коли був без пам'яті. Дружина поета казала: «Його оперують, він лежить непритомний, і раптом — що це? Рука — сюди, туди, сюди, туди. Диригує...».

Тичина багато думав про музику. Ще 1919 року в «Майстерні художнього слова для теоретичного і практичного вивчення літератури» він читав молодим поетам лекції про зв'язок поезії з музицою. І в своєму розумінні музики Тичина, як запримітив Леонід Новишенко, найближче стояв до Блока. Більше того, мені здається, що музична містика Блока, поета, чий вплив на Тичину важко переоцінити (поза сумнівом, Тичина міг би повторити слова Рильського: «Я належу до покоління, яке не тільки любило творчість Блока, а було зачароване нею»), може служити «ключем розуміння» самісінького єства тичинівського «кларнетизму».

Для Блока цілий всесвіт народжується з музики й існує в музиці. «На бездонних глибинах духу, — писав він у статті «Про призначення поета», — де людина перестає бути людиною, на глибинах, недоступних для створених цивілізацією держави й суспільства, — котяться звукові хвилі, схожі на хвилі ефіру, які огортають всесвіт; там ідуть ритмічні коливання, що нагадують процеси творення гір, вітрів, морських течій...». Музика — не тільки найтонша й вічна субстанція космосу, вона також вічна субстанція всякого мистецтва. «Сама Мілоська Венера, — каже Блок у статті «Крах гуманізму», — це якийсь віднайдений у мармуру звуковий начерк, і вона володіє буттям незалежно від того, розіб'ють її статую чи не розіб'ють. Усе те в мистецтві, над чим тримтіла цивілізація, усі Реймські собори, усі Мессіни, усі старі садиби — від усього цього, може, не залишиться геть нічого. Та, поза сумнівом, залишиться те, що так ревно гнала й переслідувала цивілізація, — дух музики». Дарма, що в цьому всеосяжному, питомо ніцшеанському гоні за музицою є надзвичайно потужна руйнівна сила, діонісійська екстатичність, революційне безумство, музика для Блока — одна-єдина божественна стихія. «Музика, — нотує майбутній автор поеми «Двенадцять» у своєму щоденнику, — найдосконаліше з мистецтв, тому що вона найбільше оприявлює і відзеркалює задум Творця. Її нематер'яльні, безконечно малі атоми — це рухомі довкола центру точки. Тому кожен оркестровий момент є відображенням системи зіркових

систем — у всьому її миттєвому розмаїтті та плинності. “Теперішнього” в музиці нема, вона найочевидніше доводить, що теперішнє як *take* є всього лиш умовний термін, знак межі (неіснуючої, фіктивної) між минулим і майбутнім. Музичний атом — найдосконаліший і єдиний, що існує реально, бо він — творчий. Музика створює світ... Слухати музику можна лише закривши очі й обличчя (перетворившись на вухо та ніс), тобто влаштувавши нічну тишу й морок — умови “передсвітового”. В оци умови нічного небуття починає вливатись і набувати власних форм, ставати космосом, доти безформний і меонічний хаос». Музика створює світ, а світ на своїх найвищих вершинах і найглибших глибинах — поза межами «людського, надто людського» — перебігає в музику. Блок казав, що й поезія, «сягнувши власної межі..., мабуть, потоне в музиці».

Гадаю, що саме тут слід шукати ключ до багатьох загадок Тичини: і його ірраціональності, і його божественної наївності, і його сприйняття суспільної неправди як музичної фальші, і його революційності, і його космізму, і його ледь не платонівської спроби перетворити поезію на масові “пісні, пеани, гімни”, і його оптимізму, і багато чого іншого. Усе це — варіації на одну й ту саму тему: народження світу з духу музики. І, може, краще за інших це розумів Максим Рильський, чоловік, який, так само, як і Тичина, змалку любив музику (досить пригадати, що з 1908 по 1910 рік він виховувався в родині Миколи Лисенка), був блискучим її знатцем і теж умів «перетворюватись на слух», ловлячи кожен звук чи фортеп'яно, чи бандури, чи симфонічного оркестру. Та й узагалі, Рильський, кажучи словами Віктора Петрова, умів «зосереджуватися на собі, виходити із життя, ставати понад життям і чути чутливим слухом усередині себе тихі одблиски надземної музики»... Свою статтю, присвячену поезії Тичини, Рильський назвав просто й домежно глибоко — «Музична ріка». Справді-бо, Тичинина поезія геть уся «тоне в музиці». Це засвідчують і назви творів («Сонячні кларнети», «Арфами, арфами...», «Енгармонійне», «Фуга», «В космічному оркестрі», «Хор лісових дзвіночків»...), і віртуозна музична інструментовка слова (згадаймо, як Тичина пояснював «вертикальні ходи» ось у цих рядках поезії «Закучерявилися хмари...»):

О милий друже, — знов недуже —
О любий брате, — *розіп'яте* —
Недуже серце моє, серце, мов лебідь той ячить, —

«Ля-сі (вгору) — ре-фа-сі (униз)» і «симфонічність» звучання його творів навіть тоді, коли йдеться про малі форми: недаром Тичина так полюбляв усілякі диптихи, триптихи, тетраптихи тощо. Навіть ті поезії, що їх звичнно сприймають як окремі мініатюри, насправді є фрагментами симфонічних композицій. На приклад, «На майдані...», «Як упав же він...», «Зразу ж за селом...»,

«По хліб шла дитина...», «По блакитному степу...», «І буде так...», «Напував коня...» — це, за свідченням самого поета, «шматки однієї ненаписаної поеми».

А поруч із цим — тяжіння Тичини до «лівого» мистецтва, найперше до футуризму. Попри те, що українські футуристи підкреслено дистанціювалися від Тичини (згадаймо хоч би, як епажно-хуліганський говорив про його творчість Михайль Семенко в статті «Футуризм в українській поезії (1914—1922)» чи в «Зустрічі на перехресній станції» або пародійні рядки Гео Шкурупія: «А скрізь, де були плуги, / До самого неба / Простягнулись кларнетами / матюки»), насправді все було значно складніше. З одного боку, самі футуристи чимало взяли від Тичини — тичинівські інтонації виразно відчувають і в поезії щойно згаданого Шкурупія, і в поезії Шпола, а з другого — Тичину навряд чи можна осягнути поза контекстом футуристичного радикалізму й деструкції. Чого вартий хоч би його пієтет до Маяковського, який Тичина зберіг на все життя (коли вже в 1960-х роках він відвідував свого давнього друга Миколу Асєєва, їхній перший тост завжди був «за Маяковського»). Ідеться не тільки про те, що, як писав сам Тичина, чимала кількість його «поетичних рядків уродилась під впливом Маяковського», не тільки про питомо футуристичну «інженерію» слова, як-от, скажімо, у симфонії «Сковорода» («І грають бризк', — / і грають бризк', і грають бризки, / грають! / І брань черлен', і крок черлен', / і крик / і шум черлен' — і я...»), чи про відсутність розділових знаків у збірці «Чернігів». Ідеться про відсутність ритму та духу поезії. Близькість Тичини до футуризму потверджує й те, як високо цінував його творчість Володимир Маяковський. Ілля Сельвінський згадував, що вперше почув про Тичину саме від нього. Одного разу, 1921 року, коли вони сиділи в кав'яні імажиністів «Стійло Пегаса», Маяковський зачитував по пам'яті кілька рядків тичинівської «Фуги» й сказав: «А поет він міцний. Наш поет... Хлєбніковська сила!». В устах Маяковського це була найвища похвала, бо вінуважав Хлєбнікова своїм учителем. (Між іншим, Тичина любив декламувати Хлєбнікова...) А вже незадовго до смерті, в 1929 році, на зустрічі російських та українських письменників у Москві, Маяковський знову читав напам'ять по-українському: «Вставай, хто серцем кучерявий! / Нова республіко, гряди! / Хлюпни нам, море, свіжі лави! / О земле, велетнів роди!».

Тичина взагалі тяжів до всього ліворадикального. Згадаймо, що його найближчим другом був полум'яний Василь Еллан-Блакитний, згадаймо майже дитячу радість поета, коли йому 1927 року випала нагода познайомитися з Анрі Барбюсом, або те, якою теплотою пройнятий його спомин про відвідини берлінської господи Карла Лібкнехта. Коли ж у червні 1935 року поет потрапив до Парижа, то з усього розмаїття тогочасного мистецького життя його увагу привертає найперше сюрреалізм.

«Бретон. Його поема “Union libre” (“Вільне кохання”) надто сильне враження робить, — нотує поет у своєму щоденнику. — Сюрреалісти дуже пов’язані з фрейдизмом, хоча увесь час говорять про Маркса». А далі — міркування про Рене Кревеля, Сальвадора Далі, Макса Ернста... Сюрреалісти близькі Тичині за духом. Вони близькі йому своїм запереченням метрики, рими, розділових знаків, своєю спробою, кажучи словами Юрія Косача, «відібрati в людей дешеву радiсть вколисуватись музичнiстю», а ще бiльше — своїм iнтересом до «нiчної людини», коли сон i реальнiсть навзаєм проймають одне одного, своєю вiрою «в закони марiнь». Іще навеснi 1922 року Тичина, довiдавшись про смерть своєї коханої, писав: «Чи це в мене iнтуїцiя такa? А чого ж тодi я не почув, як Наталка вмерла? Тiльки калина висока-висока присnилася, вище од Лаври, i Лавра, i небо, i якийсь сум веселий, неземний. У сни я вiрю. Може, не в сни, а в закони марiнь...». Поетичнi образи Тичини за своєю природою часто-густо є суто вiзiйними (звiдси — химернiсть асоцiацiй, перебивка ритмiв та iнше). Це наслiдок його вiри в незбагненнi «закони марiнь», те, що дозволило Юрiю Косачу говорити про «поважну участь» Тичини «в тих мистецьких вiдкриттях, що їх сумарно звemo сюрреалiзмом».

Але i у своєму сюрреалiзмi, i у своєму iмпресiонiзмi, символiзмi, футуризмi чи iмажинiзмi — Тичина неповторний. До званої «кларнетизmом» тичинiвської полiфонiї взагалi важко дiбрати якiсь аналогiї, бо Тичина завжди в пошуцi, у пошуцi навiть тодi, коли звертається до тверdих поезiйних форм. I, може, лiпше за iнших це розумiв «традицiоналiст» Максим Рильський. «Але ж яке своєрiдne новаторство, — iз захватом вигукує вiн, — писати в канонiчних формах, у терцинах, гекзаметрах, ронdeлях — писати так, що з першого звука ви чуєте: це самe Тичина! Так до нього не писав нiхто: нi терцин, нi гекзаметрiв, нi ронdeлiв». Те самe бачимо й тодi, коли Тичина звертається до усталених сюжетiв. Наприклад, його «Кожум’яка», «Плаch Ярославни», «Ходить Фауст...» — чистої води апокрифи. Якщо, скажiмо, Шевченкiв «Плаch Ярославни» — це переспiв вiдповiдnoї картини «Слова о полку Ігоревiм», то «Плаch Ярославни» в Тичини — апокриф. Тичинину Ярославну можна, услiд за Миколою Зеровим, трактувати як «нову iнкарнацiю» Мадонни, однаке це приреченa Мадонна: їй нема майбуття, вона мусить безслiдно щезнути в горнилi кривавої суспiльної борнi. I знов-tаки якраз Максим Рильський розумiє це напрочуд тонко. «Слово о полку Ігоревiм», писав вiн, «в зовсiм новому тонi й планi прозвучалo у Павла Тичини, цикл якого — “Плаch Ярославни” — стiлiстично пов’язаний зi “Словом”, але глибоко сучасний за змiстом».

У самого ж Рильського ставлення до класики iнакше. Рильський, як казав його приятель Вiктор Петров, — поет «музеїв i бiблiотек». Вiн нiколи б не вигукнув разом iз Тичною: «Це що

горить: архів, музей? — а підкладіть-но хмизу!...». Так само інакшими є і його стильові уподобання. Рильському органічно чужа імажиністська гонитва за образом, чи, як він сам говорив, «імажиністична ляпанина». Аж ніяк не менше чужа йому й футуртична деструкція. Принаймні в Рильського не можна навіть уявити чогось схожого на інструментальну музику тичинівської «Фуги»:

Вітер вітер ві
терзає дуба кле
на хмарах хмуре сон
це знов осінній ві

Поезія Рильського — стихія плавного ритму. Посилена й поглиблена надзвичайно вишуканими римами й не менш вишуканою звуковою інструментовою, вона робить Рильського чи не найліпшим майстром плавного вірша за всю багатовікову історію українського слова. Рильський — це перш за все ритми на взір:

Мов поцілунок крізь вуаль —
Чудний, нескінчений і ніжний —
У серці виник давній жаль
І щез, як вітер перебіжний...

або:

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули,
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли...

Тим часом Тичина, для якого, кажучи словами Леоніда Новиченка, «принцип максимальної індивідуалізації ритму» відіграє колosalну роль, ще замолоду «почав уперту боротьбу із звичною плиткою гладкістю метричного вірша». Чому кумирами молодого Тичини стала трійця: Шевченко — Уїтмен — Верхарн («Людськість промовляє / трьома розтрубами фанфар: / Шевченко — Уїтмен — Верхарн!»)? Тому, що це поезія резистансу, «поезія революції»? Звісно. Але ще й тому, що це революція в поезії, бо всі троє ламали узвичаєний поетичний ритм. Шевченко, як писав колись Євген Маланюк, «либонь, перший зачав писать поеми різними метрами, зміняючи, часом раптово, ритм. Це була революція». Так само й Уїтмен. «...Я відкинув римований і більш вірш, — каже він. — ...Але ритм я визнаю; не зовнішній, регулярний і розмірений: короткий склад, довгий склад — короткий склад, довгий склад, — як хода кульгавого; така поезія мені чужа. Морські хвилі не викочуються на берег через рівні проміжки часу, як і пориви вітру між соснами, а проте і в рокоті хвиль, і в шелесті вітру між дерев є чудовий ритм. А який би він був мо-

нотонний, як стомлювався б від нього слух, якби він був правильний! Саме цей різновид мелодії і ритм я намагався вловити...». Ритм життя пробував уловити і послідовник Уїтмена Верхарн. Та й загалом, на початку минулого століття розгойдані ритми стають популярними, зокрема в Україні (пригадаймо хоч би Михайля Семенка чи Валер'яна Поліщука), бо їх сприймали як «форму часу», пряме відзеркалення подиху революції. «Стопа, вірш, строфа, — писав Борис Якубський у своїй «Науці віршування», — всі ці ритмічні канони порушуються, ритм набирає різноманітності й різнобарвності, що відрізняють нове кипуче життя від старого, одноманітного й супокійного... в наші бурхливі, нервові, революційні часи змінився ритм життя й утворив у душі нові ритмічні вимоги, нові смаки: нам естетичну насолоду тепер дає власне ритм з перебоями, ритм ծорухливий, нервовий...». Цей ритм знаходить своє найяскравіше втілення в поезії Тичини, а от Рильський залишається вірний традиції.

Крім того, Рильський звик дивитися на світ крізь барвисті вітражі книжкових образів. Книга — цей, як казав Анатоль Франс, справжній «опіум Заходу», — важила для нього аж ніяк не менше, ніж природа чи біжуче життя. Відтоді, як він ішле геть малим прочитав «Робінзона» в українському переказі Бориса Грінченка, книга стає для нього культом. Потім буде навчання в елітарній київській гімназії «Товариства сприяння середній освіті», коло «золотої молоді» з усіма її звичаями, докладно описаними Рильським на початку п'ятої глави «Мандрівки в молодість»: від розмов про високу поезію та модних авторів до «сатанізму», «гедонізму», «титанізму» й ефіроманії. З того часу, як казав Зеров, «вічними супутниками» Рильського стають Ніцше, Гейне й Бодлер — «безумний, що сходить туди, “де мертвий гнів і нежива любов”, арлекін з кривавою трояндою, і третій — мученик “пекельного раю”». А ще був Блок, чию поезію, як згадував сам Рильський, він «з юних літ захоплено читав із своїми друзями». Хіба ж цикл «Беатріче та гетера» — не «блоківський “зміїний рай”, переміщений з Островів і Єлагіної стрілки на Хрещатик і схили Дніпра» (Леонід Новишенко)? А поруч — Шевченко й Куліш, Франко й Леся Українка, Олесь і Кримський, Міцкевич і Словацький, Лермонтов і Марлінський, Фет і Бунін, Тютчев і Анненський, Достоєвський і Мережковський, Шекспір і Діккенс, Байрон і Джером, Гамсун і Метерлінк, Буало й Вольтер, Малларме і Лерберг, Гюго й Містраль, Ламартін і Реньє... Та хто їх усіх перерахує? Сам поет писав про літературні уподобання своєї молодості: «В літературі я певний період захоплювався французькими та російськими символістами...». Перегодом настала черга «Парнаської школи»: Теофіль Готье, Шарль Леконт де Ліль, Сюллі-Прюдом, Жозе-Марія де Ередія, Теодор де Банвіль, Леон Дьєркс... А вже на цьому ґрунті Рильський, кажучи словами Зерова, знаходить власний «~~класичний~~ стиль, з його зрів-

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

новаженістю і кларизмом, мальовничими епітетами, міцним логічним побудуванням і строгою течією мислі»...

Натомість для Тичини «класицизм» чужий. Павло Загребельний навіть стверджував, що поет узагалі «не любив холодної неокласики». Але Рильського він любив, бо неокласика Рильського аж ніяк не «холодна», на відміну від неокласики, скажімо, Зерова (згадаймо парадокс Юрія Шереха на сторінках мурівського «Хорса»: «...Зеров був справжнім поетом, поскільки він не був неокласиком; а в міру наближення до реалізації неокласичних ідеалів він справді втрачав ту безпосередність, без мінімуму якої нема і не може бути поезії»). Та в усякому разі, у Тичини більше життєвого «конкрету» (слівце, що зринає в його поезії «Харків. III»). Занотована в щоденнику настанова Тойнбі, згідно з якою «художник повинен почувати себе поміж людей, немов той Робінзон на пустельному острові або ж як павук, що сам із себе павутину тче...», йому рішуче не подобається. Поезія Тичини міцно закорінена в житті. Взяти хоч би змальовані поетом образи прекрасних жінок: Ліда («Хмурий ранок») — це, звісно ж, його майбутня дружина Лідія Папарук, Анжела («Я ж не винен, що Анжела...») — юна харківська поетка Анжеліка Віта, Бела («І ось він сам уже стоїть...») — донька вірменського поета Ованеса Ованесяна, Рита («Під Великодню ніч») — курбасівська акторка Рита Нещадименко... Навіть тичинівські образи-символи, наприклад, чабан («На майдані...») чи робітник («Розкол поетів»), узяті з життєвого «конкрету». Та й загалом, із бігом часу місце символів і метафор у поезії Тичини все частіше й частіше посідають метонімії — уламки реальності, перетворені фантазією на образи...

Ось такі вони — «український Орфей» і «поета Maximus», — як я їх бачу.

Що обирати із чималого доробку обох митців до не надто великої за обсягом книги? Можливі різні підходи. Але я вирішив подати ті поезії Тичини й Рильського, які люблю найбільше сам. Їхня левова частка припадає на часи Українського ренесансу першої третини ХХ століття, тієї бурхливої і трагічної доби, яка дала світові ціле гроно геніїв... А принцип розташування матеріалу підказав мені Рильський. Коли хтось із його знайомих вигукнув: «Ви — наш найперший поет!», він посміхнувся й додав: «Після Тичини». Може, він пригадав у цю мить тичинівські рядки: «Товариство, яке мені діло, чи я перший поет, чи останній?». Головне ж і справді не це. Головне те, про що Рильський написав десь за рік до того, як його не стало: «Поезія не вмирає»...

проф. Леонід УШКАЛОВ

Павло тичина

* * *

СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ

1918

НЕ ЗЕВС, НЕ ПАН...

Не Зевс¹, не Пан², не Голуб-Дух³, —
Лиш Сонячні Кларнети⁴.
У танці я, ритмічний рух,
В безсмертнім — всі планети⁵.

Я був — не Я. Лиш мрія, сон.
Навколо — дзвонні згуки,
І пітьми творчої хітон⁶,
І благовісні руки.

Прокинувсь я — і я вже Ти:
Над мною, підо мною
Горять світи, біжать світи
Музичною рікою.

І стежив я, і я веснів:
Акордились планети.
Навік я взнав, що Ти не Гнів, —
Лиш Сонячні Кларнети⁷.

1918

ЗАКУЧЕРЯВИЛИСЯ ХМАРИ...

Закучерявилися хмари. Лягла в глибінь блакить...⁸
О милий друже, — знов недуже —
О любий брате, — розіп'яте —
Недуже серце моє, серце, мов лебідь той ячить.
Закучерявилися хмари...

Женуть вітри, мов буйні тури⁹! Тополі арфи гнуть...
З душі моєї — мов лілеї —

Ростуть прекрасні — ясні, ясні —
З душі моєї смутки, жалі, мов квіточка ростуть.
Женуть вітри, мов буйні тури!

Одбивсь в озерах настрій сонця. Снує про давнє дим...
Я хочу бути — як забути? —
Я хочу знову — чорноброву? —
Я хочу бути вічно-юним, незломно-молодим!
Одбивсь в озерах настрій сонця.

І сміх, і дзвони, й радість тепла. Цвіте веселка дум...
Сум серце тисне: — сонце! пісне! —
В душі я ставлю — вас я славлю! —
В душі я ставлю світлий парус, бо в мене в серці сум.
І сміх, і дзвони, й радість тепла.

1917

ГАЇ ШУМЛЯТЬ...

Гаї шумлять —
Я слухаю.
Хмарки біжать —
Милуюся.
Милуюся-дивуюся,
Чого душі моїй
так весело¹⁰.

Гей, дзвін гуде —
Іздалеку.
Думки пряде —
Над нивами.
Над нивами-приливами,
Купаючи мене,
мов ластівку.

Я йду, іду —
Зворушений.
Когось все жду —
Співаючи.

Співаючи-кохаючи
Під тихий шепіт трав
голублячий.

Щось мріє гай —
Над річкою.
Ген неба край —
Як золото.
Мов золото — поколото,
Горить-тремтить ріка,
як музика.

1913

АРФАМИ, АРФАМИ...

Арфами, арфами —
золотими, голосними обізвалися гаї
Самодзвонними:

Йде весна
Запашна,
Квітами-перлами
Закосичена.

Думами, думами —
наче море кораблями, переповнилась блакить
Ніжнотонними:

Буде бій
Вогневий!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...

Стану я, гляну я —
скрізь поточки як дзвіночки, жайворон
як золотий

З переливами:
Йде весна
Запашна,
Квітами-перлами
Закосичена.

Любая, милая —
чи засмучена ти ходиш, чи налита щастям вкрай
Там за нивами:
Ой одкрий
Колос вій!
Сміх буде, плач буде
Перламутровий...

1914

ДЕСЬ НАДХОДИЛА ВЕСНА...

Десь надходила весна. — Я сказав їй: ти весна!
Сизокрилими голубками
У куточках на вустах
Їй спурхнуло щось усмішками —
Й потонуло у душі...

Наливалися жита. — Я сказав їй: золота!
Гнівно брівоньки зламалися.
Одвернулася. Пішла.
Тільки довго оглядалася —
Мовби кликала: іди!

Почали тумани йти. — Я сказав: не любиш ти!
Стала. Глянула. Промовила.
От і осінь вже прийшла.
Так любить? — кажи. Та швидше ж бо! —
Бліснув сміх їй, мов кинджал...

Зажуривсь під снігом гай. — Я сказав їй: що ж...
прощай!

Враз сердечним теплим сяєвом
Щось їй бризнуло з очей...
Сизокрилою голубкою
На моїх вона вустах!

1917

ЦВІТ В МОЄМУ СЕРЦІ...

Цвіт в моєму серці.
Ясний цвіт-первоцвіт.
Ти той цвіт, мій друже,
Срібляний первоцвіт.
Ах, ізнов, кохана,
Де згучала рана, —
Квітне цвіт-первоцвіт!

Слухаю мелодій
Хмар, озер та вітру.
Я бриню, як струни
Степу, хмар та вітру.
Всі ми серцем дзвоним,
Сним вином червоним —
Сонця, хмар та вітру!

Десь краї казкові,
Золоті верхів'я...
Тільки шлях тернистий
Та на ті верхів'я.
Ходять-світять зорі,
Плинуть хвилі в морі —
В ритмах на верхів'я!

Світ в моєму серці,
Мрій танок, світанок.
Ти той світ, мій друже,
Зоряний світанок.
Я твої очиці,
Зорі, зорениці —
Славлю як світанок!

1917

НЕ ДИВИСЯ ТАК ПРИВІТНО...

Не дивися так привітно,
Яблуневоцвітно.
Стигнуть зорі, як пшениця:
Буду я журиться.

Не милуй мене шовково,
Ясно-соколово.
На схід сонця квітнуть рожі:
Будуть дні погожі.

На схід сонця грають грози —
Будуть знову слізози!
Встали мати, встали й татко:
Де ластовенятко?

А я тут, в саду, на лавці,
Де квітки-ласкавці...
Що скажу їм? — Все помітно:
Яблуневоцвітно.

1918

ПОДИВИЛАСЬ ЯСНО...

Подивилась ясно, — заспівали скрипки! —
Обняла востаннє, — у моїй душі. —
Ліс мовчав у смутку, в чорному акорді.
Заспівали скрипки у моїй душі!

Знав я, знав: навіки, — промені як вії! —
Більше не побачу, — сонячних очей. —
Буду вічно сам я, в чорному акорді.
Промені як вії сонячних очей!

1918

З КОХАННЯ ПЛАКАВ Я...

З кохання плакав я, ридав.
(Над бором хмари муром! —)
Той плач між нею, мною став —
(Мармуровим муром...)

Пливуть молитви угорі.
(Вернися з сміхом-дзвоном! —)
Спадає лист на віттарі —
(Кучерявим дзвоном...)

Уже десь випали сніги.
(Над бором хмари муром!)
Розбиті ніжні вороги —
(Мармуровим муром...)

Самотна ти, самотний я.
(Весна! — світанок! — вишня!)
Обсипалась душа твоя —
(Вранішняя вишня...)

1917

О, ПАННО ІННО...
О, панно Інно¹¹, панно Інно!
Я — сам. Вікно. Сніги...
Сестру я Вашу так любив¹² —
Дитинно, злотоцінно.
Любив? — Давно. Цвіли луги...
О, панно Інно, панно Інно,
Любові усміх квітне раз — ще й тлінно.
Сніги, сніги, сніги...

Я Ваші очі пам'ятаю,
Як музику, як спів.
Зимовий вечір. Тиша. Ми.
Я Вам чужий — я знаю.
А хтось кричить: ти рідну стрів!
І раптом — небо... шепіт гаю...
О ні, то очі Ваші. — Я ридаю.
Сестра чи Ви? — Любив...

1915

Я СТОЮ НА КРУЧІ...
Я стою на кручі! —
За рікою дзвони:
Жду твоїх вітрил я —
Тінь там тоне, тінь там десь...

Випливають хмари —
Сум росте, мов колос:
Хмари хмарять хвилі —
Сумно, сам я, світливий сон...

Вірю яснозорно —
За рікою дзвони:
Сню волосожарно¹³ —
Тінь там тоне, тінь там десь...

Припливеш, приплинеш —
Сум росте, мов колос:
З піснею про сонце! —
Сумно, сам я, світливий сон...

1918

ТАМ ТОПОЛІ У ПОЛІ...

Там тополі у полі на волі
(Хтось на заході жертву приніс)
З буйним вітром, свавольним і диким,
Струнко рвуться кудись в далечінь...

Йду в простори я, чулий, тривожний
(Гасне день, облітає, мов мак).
В моїм серці і бурі, і грози,
Й рокотання — ридання бандур...

Хилить вітер жита понад шляхом
(Ой там хмара похмура з півдня).
І так смутно, так сумно співає —
Тільки перепел б'є десь у дзвін...

Моя пісне, вогниста, шалена
(Креще небо і котить свій гнів),
Ах, розбийся на свіtlі акорди,
Розридаєш — і затихни, як грім...

1916

ГАПТУЄ ДІВЧИНА...

Гаптує дівчина й ридає —
Чи то ж шиття!
Червоним, чорним вишиває
Мені життя.

Танцюють згуки на дзвіниці,
І плаче дзвін.
Я йду. Мій шлях то із костриці¹⁴,
То із жоржин.

Тумани линуть вгору, вгору,
А хмари — вниз.
Чому я не люблю простору,
Як я без сліз?

Я ввечері цілу рожу
І кличу сум.
Чому, чому я жить не можу
Та сам, без дум?

1914

КВІТЧАСТИЙ ЛУГ...

Квітчастий луг і дощик золотий.
А в далині, мов акварелі, —
Примружились гаї, замислились оселі...
Ах, серце, пий!
Повітря — мов прив'ялий трунок.
Це рання осінь шле цілунок
Такий чудовий та сумний.

Стою я сам посеред нив чужих,
Немов покинута офіра.
І слухає мій сум природа. Люба. Щира.
Крізь плач, крізь сміх.
Вона сама — царівна мила —
Не раз свій смуток хоронила
В самій собі, в піснях своїх.

Стою. Молюсь. Так тихо-тихо скрізь, —
Мов перед образом Мадонни.
Лиш від осель пливуть тужні, обнявшихся,
дзвони, —

Узори сліз.

Лише з-над хмар часом прилине
Прощання з літом журавлине —
Погасле, як грезет¹⁵ із риз...

Гей, над дорогою стойть верба,
Дзвінкі дошові струни ловить,
Все вітами хитає, наче сумно мовить:
Журба, журба...

Отак роки, отак без краю
На струнах Вічності перебираю
Я, одинокая верба.

1915

ОЙ НЕ КРИЙСЯ, ПРИРОДО...

Ой не крийся, природо, не крийся,
Що ти в тузі за літом, у тузі.
У туманах ти сниш... А чогось так сичі
Розридалися в лузі.

Твої коси від смутку, від суму
Вкрила прозолоть, ой ще й кривава.
Певно й серце твоє взолотила печаль,
Що така ти ласкова.

А була ж ти — як буря із громом!
А була ж ти — як ніч на Купала...¹⁶
Безгоміння і сум. Безгоміння і сон. —
Тільки зірка упала...

Ой там зірка десь впала, як згадка.
Засміялося серце у тузі!
Плачуть знову сичі... О ридай же, молись:
Ходить осінь у лузі.

1915

ІЩЕ ПТАШКИ...

Іще пташки в дзвінких піснях блакитний день купають,
Ще половіє злотом хвиль на сонці жита риза
(Вітри лежать, вітри на арфу грають); —
А в небі свариться вже хтось. Завіса чорно-сиза
Півнеба мовчки зап'яла. Земля вдягає тінь...
Мов звір, ховається людина.
— Господь іде! — подумав десь полинь.
Заплакав дощ... і вщух.
Мовчить гора. Мовчить долина.
— Господня тінь, — прошепотів полинь.

І враз — роздерлась пополам завіса¹⁷! — Тиша. Мертвa...
Метнувсь огонь: розцвівсь, розпавсь — аж води закипіли!
І полилася піснь, принеслась жертва.
Курять шляхи, біжать, біжать... Рвуть вихори, як жили,
Рідке коріння верб старих, що моляться в слюзах.
А трави — й плакати не сміють.
Ідуть потужні сили! Морок. Жах...
...І дзвонять десь в селі.
І вже тримтять, вже спокій сіють
Сріблясті голуби у небесах.

[1914—1916]

СВІТАЄ...

Світає...

Так тихо, так любо, так ніжно у полі.
Мов свічі погаслі в клубках фіміаму¹⁸,
В туман загорнувшись, далекі тополі
В душі вигравають мінорную гаму.

Вже дніє поволі...

Так тихо, так любо, так ніжно у полі.

Світає...

Все спить ще: і небо, і зорі безсилі,
Лиш птах десь озвався спросоння ліниво

Та темний бовван на козачій могилі
Про давнє, минуле кричить мовчазливо.
Видніє щохвилі.
Все спить ще: і небо, і зорі безсилі.

Світає...

Проміннями схід ранить ніч, мов мечами,
Хмарки по всім небі й собі взолотіли.
Безмовні тумани тремтять над полями.
Підхоплююсь з ними і я, посвіжілій.
О, глянь, що над нами!
Розкрайно небо — мечами, мечами...

[1914—1916]

ЕНГАРМОНІЙНЕ¹⁹

ТУМАН

Над болотом пряде молоком...
Чорний ворон замисливсь.
Сизий ворон задумавсь.
Очі виклював. Бо'зна кому.

А від сходу мечами йде гнів!..
Чорний ворон враз кинувсь.
Сизий ворон схопився.
Очі виклював. Бо'зна кому.

СОНЦЕ

Десь клюють та й райські птиці
Вино-зелено.
Розпрозорились озера!..
Тінь. Давно.

Косарі кують до сходу.
Полум'я квіток!
Перса дівчини спросоння:
Син... синок...

ВІТЕР

Птах — ріка — зелена вика —
Ритми соняшника.
День біжить, дзвенить-сміється,
Перегулюється²⁰!

Над житами — йде з медами —
Хилить ке́лехами.
День біжить, дзвенить-сміється,
Перегулюється!

ДОЩ

А на воді в чийсь руці
Гадюки пнуться... Сон. До дна.
Війнув, дихнув, сипнув пшона —
І заскакали горобці!..

— Тікай! — шепнуло в береги.
— Лягай... — хитнуло смолки²¹.
Спустила хмарка на луги
Мережані подолки.

1918

ХОДЯТЬ ПО КВІТАХ...

(Поетам-занепадникам)

Ходять по квітах, по росі.
Очима чесними,
Христовоискресними
Поеми тчуть.
А сонця, сонця в їх красі —
Не чуть.
Царства.

Під спів крові — без пісень —
Вмер чорнобривий день.
О лицарі безумного «лицарства»,
З прокляттям вас на перегній!

— Трояндний!
— Молодий!
— Бій!

1917

У СОБОР

I

По один бік верби.
По другій старці.
Гнуться, гнуться, гнуться верби.
Нагинаються старці.

Шум юрби глухої.
Блиск хмариних крил!
...Сповиває аналої²²
Синє брязкання кадил.

Тут говорять з Богом.
Тут йому скажу —
(Хтось заплакав за порогом) —
З херувимами²³ служу!

Жду я, ждуть всі люди —
І нема його.
Гнуться, гнуться, гнуться люди.
Дожидаються його.

II

Співає стежка
На город.
Гарбуз під парасольками
Про сонце думає.

За частоколом —
Зелений гімн.
Зоставайтесь, люди,
З своїми божками!

Соняшники горять...
— сама як струна —
Метеликів дути...
— а на лапках мед —

Ромашка? — здрастуй!
І вона тихо: здрастуй.
І згучить земля,
Як орган.

1917

ПАСТЕЛІ²⁴

I

Пробіг зайчик.
Дивиться —
Світанок!
Сидить, грається,
Ромашкам очі розтулює.
А на сході небо пахне.
Піvnі чорний плащ ночі
Вогняними нитками сточують.
— Сонце —
Пробіг зайчик.

II

Випив доброго вина
Залізний день.
Розцвітайте, луги! —
я йду — день —
Пасітесь, отари! —
до своєї любої — день —
Колисково, колоски! —
удень.
Випив доброго вина
Залізний день.

III

Коливалося флейтами
Там, де сонце зайшло.
Навшпиньках
Підійшов вечір.
Засвітив зорі,
Прослав на травах тумани
І, на вуста поклавши палець, —
Ліг.
Коливалося флейтами
Там, де сонце зайшло.

IV

Укрийте мене, укрийте:
Я — ніч, стара,
Нездужаю.
Одвіку в снах
Мій чорний шлях.
Покладіть отут м'яти,
Та хай тополя щелестить.
Укрийте мене, укрийте:
Я — ніч, стара,
Нездужаю.

1917

А Я У ГАЙ ХОДИЛА...

А я у гай ходила
по квітку ось яку
а там дерева люлі
і все отак зозулі
ку
ку

Я зайчика зустріла
дрімав він на горбку

була б його спіймала
зозуля ізлякала
ку
ку

1917

ХТОСЬ ГЛАДИВ НИВИ...

Хтось гладив ниви, все гладив ниви,
Ходив у гніві і сіяв співи:
О, дайте грому, о, дайте зливи! —
Нехай не сохнуть злотисті гриви.
Хтось гладив ниви, так ніжно гладив...

Плили хмарини, немов перлині...
Їх вид рожевий — уста дитини!
Набігли тіні — і... ждуть долини.
Пробігли тіні — сумні хвилини:
Плили хмарини чужі, далекі...

Сліпучі тони — і дика воля!
Ой, хтось заплакав посеред поля.
Зловісна доля, жорстока доля.
Здаля сміялась струнка тополя.
Сліпучі тони — й смутні волошки...

1915

НА СТРІМЧАСТИХ СКЕЛЯХ...

На стрімчастих скелях,
Де орли та хмари,
Над могутнім морем,
В осяній блакиті —
Гей,
Там
Розцвітали грози!
Розцвітали грози...

Із долин до неба
Простяглися руки:
О, позичте, грози,
Зливної блакиті! —
Враз
Вниз
Впали краплі крові!
Впали краплі крові...

На ланах, на травах,
На срібно-зелених,
У житах золотистих,
Стрункоколоскових —
Гей,
Там,
Там шуміли шуми!
Там шуміли шуми...

Хтось горів світанкою,
Коліноприклонно:
Дай нам, земле, шуму,
Шуму-божевілля!
Ніч.
Плач.
Смерть шумить косою!
Смерть шумить косою...

Серпень 1917

ПО ХЛІБ ШЛА ДИТИНА...

По хліб шла дитина — трояндно!
тікайте! стріляють, ідуть.
Розкинуло ручки — трояндно...

Ні Бога, ні чорта — на бурю!
гей, стійте! знайде́м і в церквах.
Знялось гайвороння — на бурю...

Серпень 1917 р.

ОДЧИНЯЙТЕ ДВЕРІ...

Одчиняйте двері —
Наречена йде!
Одчиняйте двері —
Голуба блакить!
Очі, серце і хорали²⁵
Стали,
Ждуть...

Одчинились двері —
Горобина ніч²⁶!
Одчинились двері —
Всі шляхи в крові!
Незриданними сльозами
Тьмами
Дощ...

1918

СКОРБНА МАТИ

Пам'яті моєї матері²⁷

I

Проходила по полю
Обніжками, межами.
Біль серце опромінив
Бліскучими ножами!

Поглянула — скрізь тихо.
Чийсь труп в житах чорніє...
Спросоння колосочки:
Ой радуйся, Маріє²⁸!

Спросоння колосочки:
Побудь, побудь із нами!
Спинилась Божа Мати,
Заплакала сльозами.

Не місяць, і не зорі,
І дніти мов не дніло.
Як страшно!.. людське серце
До краю обідніло.

II

Проходила по полю —
Зелене зеленіє...
Назустріч учні сина:
— Возрадуйся, Маріє!

Возрадуйся, Маріє:
Шукаємо Ісуса.
Скажи, як нам простіше
Пройти до Еммауса²⁹?

Звела Марія руки,
Безкровні, як лілеї:
Не до Юдеї шлях вам,
Вертайте й з Галілеї³⁰.

Ідіте на Вкраїну,
Заходьте в кожну хату —
Ачей вам там покажуть
Хоч тінь його розп'яту.

III

Проходила по полю.
В могилах поле мріє —
Назустріч вітер віє —
Христос воскрес, Маріє!

Христос воскрес? — не чула,
Не відаю, не знаю.
Не бути ніколи раю
У цім кривавім краю.

Христос воскрес, Маріє!
Ми — квіти звіробою,
Із крові тут юрбою
Зросли на полі бою.

Мовчать далекі села.
В могилах поле мріє.
А квітка лебедіє:
О згляньсь хоч ти, Маріє!

IV

Проходила по полю...
— І цій країні вмерти? —
Де він родився вдруге, —
Яку любив до смерти?

Поглянула — скрізь тихо.
Буяє дике жито.
— За що тебе розп'ято?
За що тебе убито?

Не витримала суму,
Не витримала муки, —
Упала на обніжок,
Хрестом розп'явши руки!..³¹

Над нею колосочки
«Ой радуйся!» — шептали.
А янголи на небі —
Не чули і не знали.

(1918)

ПО БЛАКИТНОМУ СТЕПУ

По блакитному степу
Вороний вітер!
Пригорнув раз та й подався —
Вороний вітер...

Вийшла жита жати я.
Громова хмара!
Ой не всі з війни додому —
Вороний вітер...

Гляне сонце, як дитя,
А в селі голод!
Ходять матері, як тіні, —
Вороний вітер...

На чужині десь ген-ген
Без хреста; ворон...
Будьте прокляті з війною! —
Вороний вітер...

[1917–1918]

ХОР ЛІСОВИХ ДЗВІНОЧКІВ

(Уривок із поеми)³²

Ми Дзвіночки,
Лісові Дзвіночки,
Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм:
День!
День.

Любим сонце,
Небосхил і сонце,
Світлу тінь,
Сни розкішні,
Все гаї затишні:
Тінь!
Тінь.

Линьте, хмари,
Ой прилиньте, хмари, —
Ясний день.
Окропіте,
Нас нашелестіте:
День!
День.

Хай по полю,
Золотому полю,

Ляже тінь.
Хай схитнеться —
Жито усміхнеться:
Тіни!
Тінь.

1917

ЗЕЛЕНА НЕДІЛЯ³³

Із золотих своїх дворів
Свята неділя вийшла.
Тихо. Сумно.
Ніщо не пролетить, не заспіває.
— Пошли, о Боже, пташку в світ!
Хоча б і без голосу — аби кукала.
І Бог послав зозулю.
— на віку
пий музику
муку
випадковий цього віку
потопельнику —
Сумно.
Зелена неділя.

(1920)

ВІЙНА

I

Кладусь я спать.
Три янголи в головах стоять.
Один янгол — все бачить.
Другий янгол — все чує.
Третій янгол — все знає.

І приснився мені
Син.

Наче він сам проти ворога ставає,
А той обступає, просто в груди рубає!
(Перший янгол вид свій закриває).

І ніби поле рівне, рівне та зелене.
І вітер стеле спів: «Прощайте, нене!»
(Другий янгол із хрестом до мене).

І вітер стеле: «Не сумуйте, смерті той не знає,
Хто за Вкраїну помирає!»
(Третій янгол серце звеселяє).

І приснився мені
Син.

II

Праворуч — сонце.
Ліворуч — місяць.
А так — зоря.

— Благословляю, синку, на ворога.
А він: матусю моя!
Немає, каже, ворога
Та й не було.

Тільки й єсть у нас ворог —
Наше серце³⁴.

Благословіть, мамо, шукати зілля,
Шукати зілля на людське божевілля.
Звела я руку до хреста —
Аж коло мене нікого нема.
Тихо, лиш ворон: кря! кря!

Праворуч — сонце.
Ліворуч — місяць.
А так — зоря.

[1918]

ДУМА ПРО ТРЬОХ ВІТРІВ...

На ранній весні-прóвесні³⁵,
Гей, на світанню гук.

Ой за горами, за високими,
Там за морями та за глибокими,
Ще й за шляхами несходимими —
Рано-пораненьку Ясне Сонечко сходило.

Ясне Сонечко сходило, братів своїх, Вітрів,
до себе іскликало,
До них словами промовляло:
«Брати мої!
Вітри мої!
Брати мої любі, милі,
Вольні, прудкокрилі!
А станьте ви на рівні ноги:
На гори, доли, на людяні шляхи, на перелоги
Летіть — співайте,
Про мене, вашого брата старшого, Ясного Сонечка,
Людям повідайте.
А уже ж я та не по-зимньому грію:
Зоря з зорею перемигнутися не вспіє, —
Як я поломенію».

Теє Вітри зачували,
На рівні ноги ставали,
На різні сторони свої дужі крила розправляли.
На ранній весні-пробесні,
Гей, на світанню гук.

Що перший Вітер молодий —
Лукавий Сніговій —
Та так собі подумав, так помислив:
«А чи не краще б було,
Коли б ти, братику мій, Ясне Сонечко, та по-зимньому
ісходило?

Бо цю землю тільки пригрій —
То вже й клопіт імій».

Тож перший Вітер — Сніговій-Морозище —
Летить, гуде, свище,
Снігом хати обкидає,
З людей насміхає:
«Це вас, — каже, — Сонечко весняне вітає».

Тоді теє люди зачували,
Одне д'одного словами промовляли:
«Ой не буть, видно, весні, як об Різдві грому,
Коли до нас говорять по-чужому».

На ранній весні-прóвесні,
Гей, на світанню гук.

Що другий Вітер молодий —
Безжурний Буровій —

Та так собі подумав, так помислив:
«Хай собі Сонечко як завгодно сходить —

Чи по-зимньому,
Чи по-весняному,

Аби мені було можна пити-гуляти,
Свою душеньку потішати».

Тож другий Вітер налітає,
Людям хати перекидає,
Гірко так насміхає:

«Це вас, — каже, — люди, весна та воля вітає».

Тоді теє люди зачували,
Одне д'одного словами промовляли:
«Як отака весна, як отака воля —
Проклята ж наша доля!»

На ранній весні-прóвесні,
Гей, на світанню гук.

Що третій Вітер молодий —
Ласкавий Легіт-Теплокрил —

Та так собі подумав, так помислив:
«А спасибі, що Сонечко на весну повернуло,
А то б земля була навік склонула, заснула».

Тож третій Вітер летить; співає,
До всіх із ласкою та по-рідному промовляє,
Жодного села, хатинки не минає,

У драну шибку ще й пúчками поторóхкає-пограє:
«А вставайте, — каже, — люди, Сонце вам усміхається,
Вашого плуга земля дожидається».

Отоді теє всі люди зачували,
Із хат із піснями вихождали,
З великої радості святую землю цілували.

На ранній весні-прóвесні,
Гей, на світанню гук.

ЗОЛОТИЙ ГОМІН

Над Києвом — золотий гомін,
І голуби, і сонце!

Внизу —
Дніпро торкає струни...

Предки.

Предки встали з могил;
Пішли по місту.

Предки жертві сонцю приносять —
І того золотий гомін!..

Ах той гомін!..

За ним не чути, що друг твій каже.

Від нього грози, пролітаючи над містом, плачуть, —
Бо їх не помічають.

Гомін золотий!

Уночі,

Як Чумацький Шлях³⁶ сріблисту куряву простеле,
Розчини вікно, послухай:

Слухай:

Десь в небі пливуть ріки,
Потужні ріки дзвону Лаври³⁷ і Софії³⁸!..

Човни золотії

Із сивої-сивої Давнини причають,
Човни золотії.

...Опромінений,

Ласкою в серце зранений,
Виходить Андрій Первозваний³⁹.

Ступає на гори

Благословенні будьте, гори, і ти, ріко мутная!»⁴⁰
І засміялись гори,

Зазеленіли...

І ріка мутная сповнилася сонця і блакиті —
Торкнула струни...

Уночі,

Як Чумацький Шлях сріблисту куряву простеле,
Вийди на Дніпро!

...Над Сивоусим небесними ланами Час проходить,
Час засіває.

Падають

Зерна

Кришталевої музики.

З глибин Вічності падають зерна

В душу.

І там, в озері душі,

Над яким у недосяжній високості в'ються
голуби-тремтіння,

Там,

У повнозвучнім озері акордами розцвітають,

Натхненними, як очі предків!

Він був як вой, сп'янілий від одваги,

Наш Київ, —

Що воювати хотів безкровно —

Без журний Київ.

— буря!

Стихійно очі він розкрив —

І всі сміються, як вино...

— блиск!

— жах!

Розвивши ясні короговки

(І всі сміються, як вино),

Вогнем схопився Київ

У творчій високості!

здрастуй! здрастуй! — сиплетесь з очей.

Тисячі очей...

Раптом тиша: хтось говорить.

слава! — з тисячі грудей.

І над всім цим в сяйві сонця голуби.

слава! — з тисячі грудей.

Голуби.

І засміялись гори,

Зазеленіли...

Але ж два чорних гроба.

Один світливий.

І навкруг

Каліки.

Повзають, гугнявять, руки простягають

(О, які скорчені пальці!) —

Дайте їм, дайте!

Їсти їм дайте — хай звіра в собі не плекають,

— дайте.

Проходять:

бідні, багаті, горді, молоді, закохані в хмари

й музику —

Проходять:

Чорний птах — у нього очі — пазурі!

Чорний птах із гнилих закутків душі,

Із поля бою прилетів.

Кряче.

У золотому гомоні над Києвом,

Над всією Україною —

Кряче.

О, бездушний пташе!

Чи це не ти розп'яття душі людської

Століття довбав?

Століття.

Чи не ти виймав живим очі,

Із серця віру?

Із серця віру.

Чого ж тобі тепер треба,

В години радості і сміху?

Чого ж тобі треба тепер, о, бездушний пташе?

Говори!

Чорнокрилля на голуби й сонце —

Чорнокрилля.

— Брате мій, пам'ятаєш дні весни на світанню волі?

З тобою обнявшись, ходили ми по братніх стежках,

Славили сонце!

А у всіх (навіть у травинки) сміялись слози...

— Не пам'ятаю. Одійди.

— Любий мій, чом ти не смієшся, чом не радієш?

Це ж я, твій брат, до тебе по-рідному промовляю, —
Невже ж ти не впізнав?
— Відступись! Уб'ю!

Чорний птах,
Чорний птах кряче.
І навкруг
Каліки.
В години радості і сміху
Хто їх поставив на коліна?
Хто простягнуть сказав їм руку,
Який безумний Бог — в години радості і сміху?

Предки з жахом одвернулись.

виростем! — сказали тополі.
бризнем піснями! — сказали квіти.
розіллємось! — сказав Дніпро.
Тополі, квіти і Дніпро.

Дзвенить, дзвенить, дзвенить
І б'ється на шматки...
— Чи то не золоті джерела скресають під землею?
Леліє, віє, ласкавіє,
Тремтить, неначе сон...
— Чи то не самоцвіти ростуть в глибинах гір?

виростем! — сказали.
розіллємось! — Дніпро.

Зоряного ранку припади вухом до землі —
...ідуть.

То десь із сел і хуторців ідуть до Києва —
Шляхами, стежками, обніжками.

І б'ються в їх серця у такт
— ідуть! ідуть! —

Дзвенять, немов сонця, у такт
— ідуть! ідуть! —

Там над шляхами, стежками, обніжками.
Ідуть!

І всі сміються, як вино:
І всі співають, як вино:

Я — дужий народ,
Я молодий!
Вслухався я в твій гомін золотий —
І от почув.
Дививсь я в твої очі —
І от побачив.
Гори каміння, що на груди мої навалили,
Я так легенько скинув —
Мов пух...
Я — невгласимий Огонь Прекрасний,
Одвічний Дух.
Вітай же нас ти з сонцем, голуба́ми.
Я дужий народ! — з сонцем, голубами.
Вітай нас рідними піснями!
Я — молодий!
Молодий!

1917

ПЛУГ

1920

ПЛУГ

Євгену Тичині⁴¹

Вітер.
Не вітер — буря!
Трощить, ламає, з землі вириває...
За чорними хмарами
(з блиском! ударами!),
за чорними хмарами мільйон мільйонів
мускулястих рук...

Котить. У землю врізає
(чи то місто, дорога, чи луг),
у землю плуг⁴².

А на землі люди, звірі й сади,
а на землі боги і храми:
о пройди, пройди над нами,
розсуди!

Й були такі, що тікали.
В печери, озера, ліси⁴³.

— Що ти за сило єси? —
питали.

І ніхто з них не радів, не співав.
(Огняного коня вітер гнав —
огняного коня —
в ночі —)

І тільки їх мертві, розплющені очі
відбили всю красу нового дня!
Очі.

1919

СІЙТЕ...

Сійте в рахманий чорнозем
з піснею, грою...
Над долиною низом —
сонце горою!

Робіте — прокинувся вулик.
Тверезить земля:
од вас я, од вас тільки волі —
жодних кривлянь!

Будьте безумні — не зимні.
Нові, по нові марсельєзи⁴⁴!
Направо, наліво мечі —
ставте дієзи⁴⁵ в ключі!

Ударте у мідь, обезхмарте!
Вірте (не лірте!), ідіть,
фанфарами крикніть вночі:
дієзи, дієзи в ключі!

1919

І БЄЛИЙ, І БЛОК...

І Бєлий⁴⁶, і Блок⁴⁷, і Єсенін⁴⁸, і Клюєв⁴⁹:
Росіє, Росіє, Росіє моя⁵⁰!
...Стойть сторо зтерзаний Київ,
і двісті розіп'ятий я.

Там скрізь уже: сонце! — співають: Месія⁵¹! —
Тумани, долини, болотяна путь...
Воздвигне Вкраїна свого Мойсея⁵², —
не може ж так бути!

Не може ж так бути, о, я чую, я знаю.
Під регіт і бурю, під грім од повстань
од всіх своїх нервів у степ посилаю —
поете, устань!

Чорнозем підвівся і дивиться в вічі,
і кривить обличчя в кривавий свій сміх.
Поете, любити свій край не є злочин,
коли це для всіх!

1919

НА МАЙДАНІ...

На майдані коло церкви
революція іде⁵³.
— Хай чабан! — усі гукнули, —
за отамана будé.

Прощавайте, ждіте волі, —
гей, на коні, всі у путь!
Закипіло, зашуміло —
тільки прaporи цвітуть...

На майдані коло церкви
посмутились матері:
та світи ж ти їм дорогу,
ясен місяць угорі!

На майдані пил спадає.
Замовкає річ...
Вечір.
Ніч.

1918

ЯК УПАВ ЖЕ ВІН...

Як упав же він з коня
та й на білий сніг.
— Слава! Слава! — докотилось
і лягло до ніг.

Ще ж як руку притулив
к серцю ік свому.
Рад би ще він раз побачить
отаку зиму.

Гей, рубали ворогів
та по всіх фронтах!
З криком сів на груди ворон,
чорний ворон-птах.

Вдарив революціонер —
захитався світ!
Як вмирав у чистім полі —
слав усім привіт.

1918

ПЕРЕЗОРЮЮТЬ ЗОРИ...

Перезорюють зорі.
Переночують ніч.
На східень⁵⁴ у всі сторони —
меч! меч! меч!

З піснями, з молотками! —
(мотив — локомотив!) —
Назустріч їм заводи,
води, жита...

В її — напнуті перса!
Він ввесь — локомотив! —
Назустріч їм заводи,
води, жита...

Як стомляться — обнявши,
на спадень⁵⁵ знову спать.
Од тіла їх пахучого
русяний піт...

1919

І БУДЕ ТАК...

І буде так —
Сліпі: де ж те небо — я не бачу?
Глухі: мені здається, правду я б почув!
Каліки: плачу,
Од болю кричу!

I буде так —
Фальшиве небо сміхом хтось розколе.
I стане світ новий і люди як боги.
I скрізь, де буде поле, —
Плути, плуги...

1919

МІЖПЛАНЕТНІ ІНТЕРВАЛИ...

Міжпланетні інтервали!
Сонце (скрізь цей сон!), Юпітер...
А між ними не хорали —
Вітер

Марс — як Бога! — Марс, Венера.
— скрізь там ждуть як Бога друга:
Очі революціонера,
Тута

Крик в міжзоряному лоні:
Ми б цвіли, пили б веселе! —
Так душа, душа в полоні,
Леле

Ми б як трави, як отави...
Так ті ж самі скрізь прокльони!
Крають серце не октави⁵⁶ —
Нони⁵⁷

[1919]

ЗРАЗУ Ж ЗА СЕЛОМ...

Зразу ж за селом —
всіх їх розстріляли,
всіх пороздягали,
з мертвих насміхали,
били їм чолом.

Випала ж зима! —
Що тепер всім воля,
врізали вам поля,
в головах тополя,
а голів нема.

Як зчорніла ніч —
за селом світило,
з співами ходило,
берегло, будило
безневинну січ.

1918

НА МОГИЛІ ШЕВЧЕНКА

I

І, уклонившись праху,
ми сходили з гори⁵⁸.
— І знов тиран⁵⁹. І знов неволя.
Хрипкий далекий пароплав
сигару закурив...
Сонхвиля.
Як раптом за Дніпром хтось викресав огню.
Уперся в дощові стовпи,
струснув:
пий, земле, пий!
упийся од повстань!
...Забринів струнний гнів.
Заходили дерева і пристань,
І човни полякались, мов коні...
Червоно-си'-зеле' дугасто сказало всім:
здрастуй —

і почало брать воду.
А в мені —
(забринів струнний гнів) —
Ой, буде ще потопу,
і сміху,
і вина

1918

II

Спинились ми на «Чайці»⁶⁰.
Васильченко⁶¹ з «Кармелюком»⁶²,
я — з «Сковородою»⁶³.
Пригадую: в ріці
задумавсь місяць...
А на веранді над водою
пісні і карти круг стола:
приїхали, бач, до Тараса
од Скоропадського Павла,
од свинопаса⁶⁴!
Жалілися: нема добра,
а ми ж добра всім хочем.
Росію нам «собрать» пора!
Павлу послужим «между прочим»,
а там...
Кривавивсь місяць по краях.
Заснув товариш мій селюк.
...а там не випустим із рук!
І враз заплакала вода...
І ні в кого було спитати:
кого ж нам на Вкраїну ждать?
— Кармелюк⁶⁵.
— Сковорода⁶⁶.

1918

III

А за Трипіллям⁶⁷ на горі
уже гримів Зелений⁶⁸.
Заворушилися в Таращі...⁶⁹
— дощі, дощі —
Пішли ми в Канів⁷⁰.
Вишневі вулички, базар.
Театр немов обора⁷¹.
А вниз, до річки, від собора —
все яр та яр...
Кого ж то б'ють? — І це свобода?

— Мовчи! карательний отряд
не може взяти хабара? —
Коли вже здохне лютий гад
і не душитиме народа!
Вертаємось... — Пора!
Пора! — стрічають нас на «Чайці».
Куди пора? тікати? від кого?
Підем і ми в повстанці — сміємось...
І хтось промовив:
чекайте,
отут живе ж десь Винниченко⁷².
...Ой Княжа Гора!
височенька.

[1918]

МЕСІЯ

Уявляю —
(страшна мить!) —
Прийде, заридає з одчаю
і сонце затьмить.
Хтось кине слово п'яне:
— В розстріл! на тротуар!
І місяць встане
як на пожар.
Замість дощу, замість роси —
каміння з неба...⁷³
І чиїсь голоси:
— Не треба! не треба!
Каліка, поспішаючи кудись, наступить
на дитину.

І всі будуть кричати без упину:
— Месію! Вітайте Месію!
— Осанна⁷⁴ йому, він прийшов!
І кров
смертний екстаз перетворить у мрію.

[1918]

ІЗ ЦИКЛУ «СОТВОРІННЯ СВІТУ»

I

Спервовіку не було нічого⁷⁵ —
тільки сила,
рух!

Спервовіку замість Бога
огняні крила,
а над усім Дух...⁷⁶

І підняв огонь свої долоні:
бурі веселі! —
хоче думати туман.

Змовкли хори червоні.
І встали скелі.
Зашумів океан...

день перший⁷⁷

II

Вже би' заснув сиз вечір.
Заснула Єва — тихо.
Лежить отара — ніч.

Адам з шатра виходить.
Прийшов і став — печера.
Розклав огонь — кує.

Взоріли бяху⁷⁸ зорі.
Збудилась Єва — тихо.
Дзвенить залізо? — ніч.

Прийшла: йди спать! — не чує.
Стойть Адам — задумавсь.
А коло нього — плуг.

день другий

III

Пустили бідних на поталу
займанщині і капіталу.

Самі ж на троні як царі.

«Ми тут внизу, боги — вгорі.
Ідіть на фабрики й копальні,
нешасні торбари!»

Гукнули бідні: близні й дальні!
Не телеграми привітальні,
а кулю в лоба глитаям!

Візьмім, візьмім на гострі леза!
Всім краям —
Марсельєза⁷⁹!

день передостанній

1918

ЛИСТИ ДО ПОЕТА *Триптих*⁸⁰

I

Еллади⁸¹ карта, Коцюбинський⁸²,
на етажерці лебідь:
оце і вся моя кімната, —
заходьте коли-небудь!

Я привітаю, наче друга.
Ах, я давно Вас ждала,
ще як над книжкою поезій⁸³
сміялася, ридала.

Мені все сниться: сонце, співи,
і Ви, і день весняний, —
і от я з Вами вже знайома,
поете мій коханий.

Прийдіть сьогодні: в мене вдома
лиш я сама та квіти.
Я цілий вечір буду ждати,
боятись і радіти...

II

Ви десь, мабуть, не з наших сел,
або ж... о ні, не смію.
Читала Вас я — і не все,
не все я розумію.

Чи я у полі, чи в лісу —
усе мені здається:
у Вас у книжці неживе,
а тут живе, сміється...

Про Вас недавно хтось писав:
«Поезії окраса».
А все ж таки у Вас не так,
не так, як у Тараса⁸⁴.

Про все в Вас єсть: і за народ,
і за недолю краю.
А як до серця те узять —
даруйте, я не знаю.

III

Я комуністка⁸⁵, ходжу в «чужому»,
обрізала косу⁸⁶. —
І Вам не соромно співати
в цей час про сонце, про красу?

Пишу до Вас, бо так схотіла.
Скажіть мені:
кому потрібні рахітичні
оті сонети та пісні?

Народу, скажете? голодним? —
Нещасна, жалка ж та рука,
що тріолетами⁸⁷ годую
робітника.

Поки прощайте, не здивуйте —
це ж не любовний лист.
А втім, скажу: Ви — сила,
і з Вас ще буде комуніст.

1920

МАДОННО МОЯ...

I

Мадонно моя, Пренепорочна Маріє,
прославлена в віках!
На наших самотних вівтарях
лиш вітер віє...

Пройди над нами з омофором⁸⁸,
заридай над селом. —
Уже ми тобі ані піснь, ні псалом
не воспоєм диким хором⁸⁹.

— Жона відважна, діва гріховна
гряде до нас.
Нагая — без одежі, без прикрас —
чарує, мов та рожа повна⁹⁰.

Схились, Мадонно, на причілок
останньої хати в селі.
Усміхнись — і піди собі геть по ріллі,
одганяючись од куль, як од пчілок...

II

Вже славлять, співають
нове ім'я.
(Ave, Magia⁹¹,
Калино моя!)

Іде і сміється:
життя! квіток!
Сонце на скрипку,
хмарки у танок.

На бедрах, як струнах,
лежить рука.
Здрастуй, дівчино, —
чия ж ти така?

Скажу — не скажу я:
усіх, твоя...
(Ave, Maria,
Калино моя!)

III

Мадонно моя, Мати Пречиста,
мій Цвіте Голубий⁹²!
Вступає в вік новий
душа чиста.

Замість лелії⁹³ рожу
цілують уста.
А все ж, як Петро від Христа,
відректися від тебе не можу⁹⁴.

Із ким тепер, в яку годину
молодий відмолодюсь?
Невже ж ні раз не помолюсь
за моє кохання, за людину?

Дзвенить залізо. Мовчать бетони.
За літами літа.
Брини ж у серці, Mrіє Золота,
на різні тони...

IV

Не з каменю, не з мармóру —
з прóстого заліза.

— Ніжна, відважна,
о де ж твій хітон⁹⁵?

Де риза злототканная,
скорбні твої очі? —
Струнна осанна,
воловшковий тон.

До ночі працюватимем
в полі, як у храмі.
Спій — наливайся
житам в унісон!

З піснями, з поцілунками
стрінуть нас мадонни.
Пізній... залізний...
над персами сон...

[1920]

ПСАЛОМ ЗАЛІЗУ

I

Ненавидим прокляту мідь,
бетони і чугуни!
Ой, що там в полі, що за гук —
татари, турки, гунни⁹⁶?

Виходим вранці як з печер —
курить по всій країні!..
Замість квіток шаблі, списи
виблискують в долині...

Спахне — ударить — прогримить,
затихне за горою —
і вже спішить, і вже шумить
вгорі над головою;

копне копитом, зареве,
підкине хмару сизу —
і з криком в небо устає
новий псалом залізу⁹⁷.

II

Десь за морями право, честь.
За океаном совість.
Хоч би вокзал побіг, гукнув,
розбуркав промисловість!

Заслабло місто: кашель, кров.
На труп — ворони, галки...
Лише часом немов крізь сон
музика й катафалки.

І ходить чутка: генерал
утік із міста вранці.
Без бою, певно, іздадуть,
коли кругом повстанці.

Стойть завод, — не п'є, не єсть,
аж цвіллю взявся знизу...
І мовчки в небо устає
новий псалом залізу.

III

Минув як сон блаженний час
і готики⁹⁸, й бароко⁹⁹.
Іде чугунний ренесанс¹⁰⁰,
байдуже мружить око.

Нам все одно, чи Бог, чи чорт —
обидва генерали! —
Собори брови підняли,
роздіглися квартали.

Над містом зойки і плачі,
немов з перини пір'я...
Зомліло, крикнуло, втекло
зелене надвечір'я.

Це що горить: архів, музей? —
а підкладіть-но хмизу!...¹⁰¹
З прокляттям в небо устає
новий псалом залізу.

IV

На чорта нам здалася властивість?
Нам дайте хліба, їсти! —
А за повстанцями ідуть,
співають комуністи.

Пождіть, пождіть, товариші,
ще будем їсти й пити.
Коли б ви нам допомогли
капіталістів бити.

Ідуть, ідуть робітники
веселою ходою.
Над ними стрічки і квітки,
немов над молодою.

Туркоче сонце в деревах,
голубка по карнизу...
Червоно в небо устає
новий псалом залізу.

1920

РОНДЕЛІ¹⁰²

I

Іду з роботи я, з завода
маніфестацію стрічатъ.
В квітках всі улиці кричать:
некай, некай живе свобода!

Сміється сонце з небозвода,
кудись хмарки на конях мчать...
Іду з роботи я, з завода
маніфестацію стрічатъ.

Яка весна! Яка природа!
У серці промені згучать...
— Голоту й землю повінчать!
Тоді лише буде вічна згода. —
Іду з роботи я, з завода.

II

Мобілізуються тополі
під хмарним вітром на горі...
Уже давно ми на порі,
давно всіх кличено: до волі!

До волі, бідні, босі й голі!
не час сидіти у норі!
Мобілізуються тополі
під хмарним вітром на горі...

Гукнем же в світ про наші болі!
Щоб од планети й до зорі —
почули скрізь пролетарі,
за що ми б'ємся тут у полі!
Мобілізуються тополі...

1920

26.II (11.III)
(На день Шевченка)¹⁰³

Там на горі за Дніпром
радо кричать прапори:
честь йому, слава, хвала!

Грають оркестри лункі,
в квітах вітають портрет —
там на горі за Дніпром.

Котиться спів у степи,
йде від села до села:
честь йому, слава, хвала!

Встанемо ж, менші брати¹⁰⁴,
стрінem пророка свого¹⁰⁵. —
Там на горі за Дніпром
честь йому, слава, хвала!

1920

Я ЗНАЮ...

Я знаю: вас не раз ще прокленуть
нові співці, нова краса-голота —
за те, що з рідного свого болота
не зразу вийшли ви на вольну путь.

Спитають вас, до суду поведуть:
ви прославляли лінь, а де ж робота?
Чого замість човна пускали плота,
Жахаючись того, що зветься Суть?

Так годі спать! виходьте на дорогу!
Людині гімн, Людині, а не Богу!
Майбутньому всю душу — славний дар!

Горіть! Дивіться сонцю просто в вічі!
Бо стогне світ од «геніїв»-нездар.
І жити самі не будете ви двічі...

1919

ГНАТОВІ МИХАЙЛИЧЕНКУ¹⁰⁶

Не уявляєм, як ти тлієш,
як у землі сирій лежиш, —
бо завше ти живеш, гориш,
бо вічно духом пломенієш.

Ще ти воскреснеш, зазорієш,
в мільйонах встанеш, закипиш:
чого, чого, народе, спиш,
чом не дерзаєш ти, не смієш? —

Тебе замучили кати...
Омарсельєзені світи
взялись жалобою та горем.

Заприсягаєм: в час побідний —
хай смерть — а ворога поборем!
О брате наш, о любий, рідний...

[1919—1920]

ОДИН В ЛЮБОВ...

Один в любов, другий у містику,
а третій в гори, де орли...
І от якомусь гімназистику
вкраїнську музу віддали.

I от перебивають копію
з солодких руських поетес.
Ідуть з утопії в утопію —
і називають це «Sagesse»¹⁰⁷.

А справжня музя неомузена
там десь на фронті в ніч суху
лежить запльована, залузана
на українському шляху.

Чого ж кричим, сліпі, задурені:
«Хто грим наклав — отой поет», —
цигарки палим недокурені
та затягаємось в корсет?

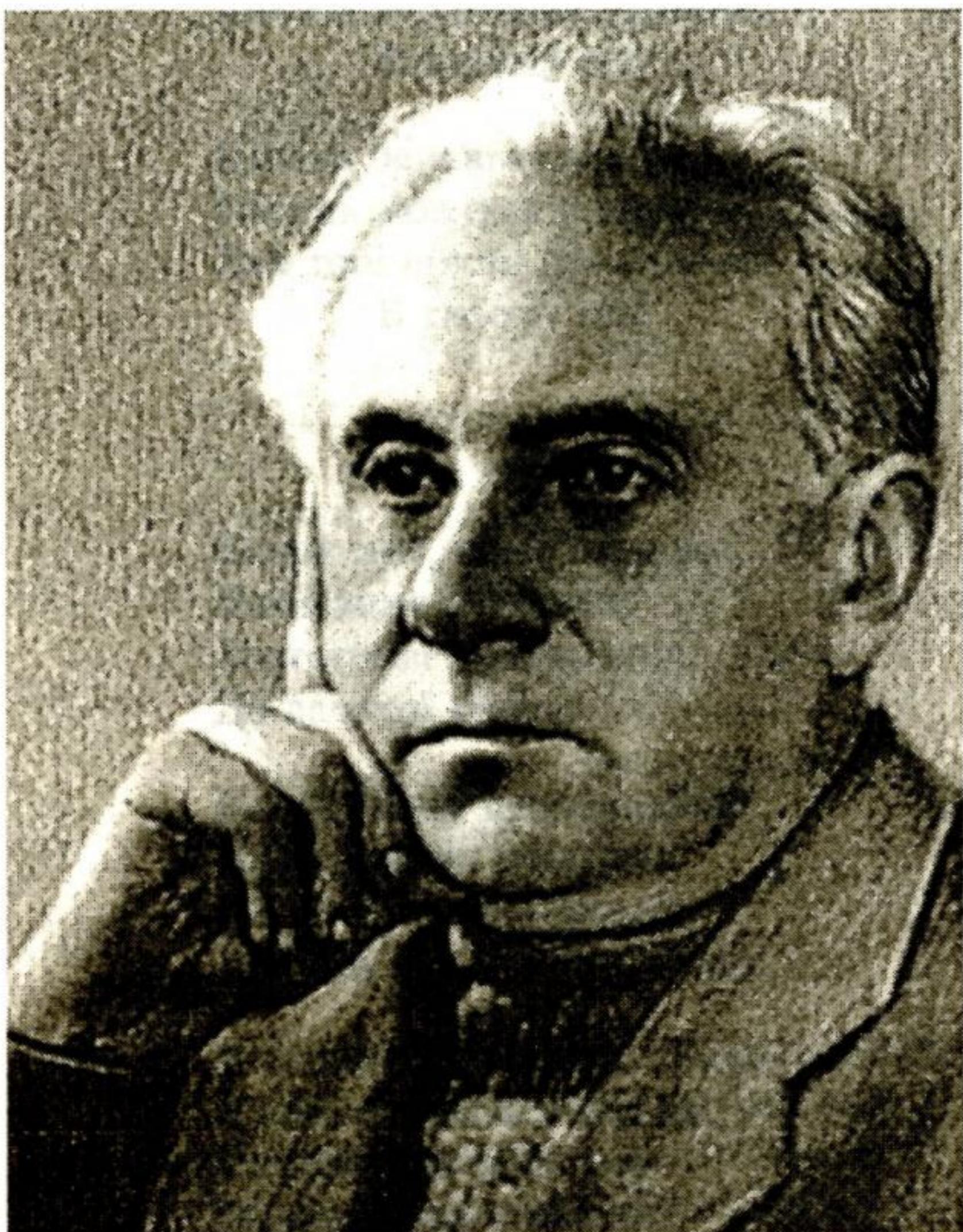
Чи вже втомилась наша нація,
чи недалеко до кінця, —
що в нас чудова профанація
і майже жодного співця?

I майже жодної поезії,
яка б нас вдарила! — Нема.
Самі предтечі анестезії¹⁰⁸
та лиш розгубленість сама...

1919

Максим Рильський

* * *

ЗІ ЗБІРКИ «ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ»¹
Лірики книжка друга

1918

Ходжу-блуджу по городу
Великому, великому...
Розкрив би я своє серце,
Та ні кому, та ні кому².

П. Куліш³

Спи в своїй білій постелі!
Вітер берези смутні
Хилить в солодкій дрімоті,
В тихому сні.

Шепче осика незмінно,
Місяць мовчить в вишині...
Хай тобі щастя присниться
В тихому сні!

Білий сніг, вино червоне,
Любі лиця й голоси;
Злотогриві линуть коні
До далекої краси.

Плине вечір невловимий
На огненних положках
По блакиті незміримій,
Що для нас — єдиний дах.

В'ються коні, мають гриви,
Б'ється радість у серцях, —
І в щасливі переливи
Виливається в піснях.

Викочуйте бочки вина,
Дзвоніть криштальними чарками!
Нехай, як грім, гуде луна
І грають очі блискавками!

Цілуйтесь, ловіть пісні,
І над криницею живою
Уста схиліте огняні,
Красу зливаючи з жагою!

Фіалками засипте стіл,
Цвітіте, квітами повиті, —
І золото величних стріл
Вам сонце кине із блакиті.

Волосся димом золотим
Спада на чоло, —
І плинуть в захваті яснім
Зірки навколо.

Тебе любить, усе забути! —
Ти зрозуміла? —
Єднає нас єдина путь,
Єдина сила.

Музики повно, кожна мить —
Блискуче коло!
Волосся ясно золотить
Високе чоло.

Я так тебе люблю, що не втримаю сліз.
В молитві хиляться натомлені коліна...
Я так тебе люблю, що білий шум беріз
І небо голубе — для мене домовина.

Знов бачу ті поля, серед яких я зріс.
Де вперше я ридав, де вперше я сміявся, —
Але я ще не знав таких горючих сліз,
І сміхом я таким іще не заливався.

Чи я за усміх пустотливий
Тебе люблю?

Чи днів далеких переливи
В тобі ловлю?

Чи ти моя, чи це омана?
І звідкіля

Спливає знов обітovanа
Моя земля?

Невже по довгім мандруванні
Я те знайшов,
Чим платить за віки страждання
У мент любов?

Коли на могилі моїй
Зелена затужить трава, —
Читатиме хтось ці пісні,
Нескінчені тихі слова,

І скаже: він жив і горів, —
А що ж зсталось по йому?
Чи він не зогнив, як усі?
Чи ночі розвіяв пітьму?

Читачу! Вглибися у те,
Чим я свою пісню зогрів,
І може, почуєш ти щось,
Що більше од згуків і слів.

І може, як птах в вишині,
Побачивши брата свого,
Затужить твій втомлений дух
І кине свій клич до мого!

Побачиш ти в пісні моїй
Луну своїх власних надій...
Читачу! Поглянь, усміхнись:
Я твій, я не вмер, я живий!

Я жду од тебе слова,
А сам як ніч мовчу,
І в шелесті діброви
Я чую дзвін плачу.

В чеканні я схилився,
А ти мовчиш, як день,
Що влітку натомився
Од щастя і пісень.

Ці яблука так передчасно спілі,
І передчасна в серці тишина,
І ріvnїй берези пожовтіли,
І літо промина.

Недавно солов'ї в заквітчаній долині
Сміялись вогко, славили любов...
Нема недавнього. А те, що нині, —
Чи прийде знов?

Може, й справді в ту єдину нічку
Я тебе любив?
Пам'ятаю і червону стрічку,
І очей блакитний перелив.

Пам'ятаю й тугу солов'їну
В глибині заквітчаних гаїв...
Може, й справді в нічку ту єдину
Я любив?

ІВАНОВІ КОСИНИНУ⁴

З тихих струн злетіли птиці
І шепочуть таємниці
Про далекий білий острів серед хвиль і бурунів,
Про далеку пристань мрії,
Де забутий цвіт леліє,
Цвіт минулих, чистих днів.

Тихше... тихше... крила впали...
Струни ніжно заспівали,
Що над нами ясний янгол свій пречистий вид схилив,
Що і нас ще не забули,
Що і нашу тугу вчули
Серед хвиль і бурунів.

* * *

Переспіло-солодка малина,
Небо глибше, ніж небо весною,
І музика — не світло-невинна,
А мережана муками-грою.

Глянь: на сонці і пеститься, й мліє
Переспіло-солодка малина,
І схиляється, і червоніє,
Прославляючи сонце єдине.

Все тонке, ніби та паутина,
Що пожовклу любов повиває...
Переспіло-солодка малина,
Тихих птиць чужоземнії зграї.

Давні мрії душа зустрічає,
Наче мати єдиного сина, —
І безмовно стебло нагинає
Переспіло-солодка малина.

Немає більше у листах твоїх
Трояндових веселих пелюстків,
Погас веселий і дитячий сміх
Погожих днів.

Та осінь ясноока принесе
Нам нові квіти і нову любов,
І те, що снилося і мріялось, — усе
Воскресне знов.

І білосніжні айстри я вкладу
В свої листи, як знак напівясний,
Що знову я у твій садок прийду,
В забутий... твій...

ОСТАННЄ

Тихше... Стій. Не говори.
Попрощаємось востаннє.
Бачиш? Огник на горі
Гасне в тихому конанні.

Все скінчилось, ніч пройшла, —
Щастя навіть не приснилось...
Що, вже ранок? Ти пішла?
Все скінчилось, все скінчилось.

Ти пішла, як тінь бліда,
Тінь нездійсненої долі...
Хто ж, дурний, за тим рида,
Що давало тільки болі?

Піду мандрівними шляхами,
Потону, згублюся в імлі.
Затужить «прощай» понад нами,
Як птиця по рідній землі.

Затужить «прощай» понад нами,
За ним надійде забуття...
Піду мандрівними шляхами
В краї, де нема вороття.

Спадає цвіт з каштанів,
Устелює доріжку,
Що вчора цілувала
Твою маленьку ніжку.

Спадає цвіт з каштанів,
Спадає і шепоче
Про голос твій дівочий
І про єдині очі...

А я ходжу, пробитий
Смертельною стрілою,
І віють білі крила
Холодні надо мною.

І серце заніміло,
І щастя не вернеться...
Спадає цвіт з каштанів
І в млі вечірній в'ється.

Юный лес, в зеленый дым
одетый...⁵

гр. А. Толстой⁶

Розвіявся зелений дим з беріз,
Я розгубив останні краплі сліз
У чистім полі.
Іду, як ніч, пливу, як мла,
У царство снів од царства зла
Без мрій, без волі.

Розвіявся з беріз зелений дим.
Не повернуть минулого нічим, —
І вже ніколи
Я не піду в вінку з пісень,
І не зустріну ясний день
У чистім полі.

Гуляє, зростає на стінах
Відблиск сонця летючий;
Заглянуло сонце в світлицю,
На спокій ідучи.

І радісно, й тепло на серці,
Так, наче ніколи
Не бачив я світу, не живши
Чи живши в неволі...

Чи багато треба для щастя,
І чи ти не щасливий,
Що гуляють на стінах
Золоті переливи?

ПАННА

М'яко плинуть згуки фортеп'янні,
М'яко гаснуть в темній глибині.
Вечір пада на обличчя панни
І на очі тихі і смутні.

Панна грає, та німа кімната,
І акордам серця не збудить...
Панна грає, а душа підтята
Вже ніколи вгору не злетить!

Під сірий шум дощу пронизливо-смутного,
Під монотонний спів заплаканого скла,
Коли загублено усі шляхи й дороги,
Коли і небеса, і душу вкрила мла, —

Так хочеться підняти іскристий келих вгору,
У дружньому гурті розлити сяйво вин
І разом пригадать, що цю смутну пору
Знов змінить сонця світ і пташок передзвін.

Під сірий шум дощу так хочеться любові,
Одверто-щирих душ і поглядів ясних,
І сміху чистого, і чистої розмови,
І золотої гри у келихах дзвінких!

Розцвілися садки й одцвіли,
Літо в м'якій постелі лежить,
Хмари небо й поля облягли,
Дощ по листі, як спогад, шумить.

Вчора руку мені ти дала,
Я подумав: це лілії цвіт...
День минув, я забув твій привіт,
Хмара душу мені облягла.

Нехай я весь в болоті,
Але тебе молю:
Ти збережи дитинність
І чистоту свою.

Тоді на тебе гляне,
Той, хто не знав весни. —
І в старості побачить
Ясні дитячі сни.

Я говорить би хтів про друге,
Поринуть в глибину дрібниць, —
Та встав твій образ в сяйві тути,
І перед ним схиляюсь ниць.

І я мовчу, і слів немає,
Й здається: ніжна рука
Мене безмовно зазиває
І невловимо заклика.

І знаю я, що це омана,
І вірю я, й не вірю я... —
Це ти, душа золототкана,
Єдина дівчина моя.

М. Н.⁷

Люблю тебе я не за те,
За що тебе раніш любили:
Не за волосся золоте
І не за руки легкокрилі.

Не за красу співучих слів,
Не за твою струнку поставу, —
Тебе б і кожен полюбив,
Як люблять квітку чи забаву.

Hi! В час, коли юрба ішла,
Іколо тебе клекотіла,
І брудні славила діла
Під назвиськом святого діла, —

Лиш ти, самотна й мовчазна,
Як скеля в західнім промінні
Стояла, й зору глибина
Тужливі одкидала тіні.

І непомітно я прийшов
У молитовному тремтінні:
Тобі одній моя любов,
Тобі слова мої єдині.

Хто змалював каштани густолисті
На голубому тлі?

Хто вдяг у барви ніжно-променисті
Лоно землі?

Хто дав мені мій дух повноголосий
І радість юних днів?..
І слози ці, і самоцвітні роси
Хто створив?

Ясно осики шумлять;
Груди зітхають вільніше...
Жить би — без дум, без проклять
Серед осінньої тиші!

Жить би, бродить по полях,
В човнику ранок стрічати,
Щоб погасити в очах
Бліск безнадійної страти...

Може б, я стрів на степах
Личко ясне і невинне,
Що привижалося в снах,
В снах, та і то — як хвилинне...

Забула про мене давно ти,
Про тебе давно я забув!
У тебе є нові скорботи,
Я в радощі нові пірнув.

Коли ж тобі доля засяє
І смуток мене обів'є, —
Нам щось, може, знов нагадає
Про щастя — твоє і мое.

Ти плакала, дитя, у мене на грудях,
А синій вечір гас, і загорались зорі, —

І всю свою журбу ти вилила в сльозах,
Як птах свій клекіт-сум у синім морі.

А сірий день прийшов, — і знову, мовчазна,
Пройшла байдужо ти, мою любов минула.
Ми знову між людьми, між нами знов стіна, —
І скрикнув я: вернись! —
Ти не почула.

Я знаю: буде ще багато
Цілунків ніжно-чарівних, —
Але повік я не забуду
Твоїх.

Твої уста зустрінуть других
І їм огонь свій oddадуть...
Забудь мене, як сон короткий,
Забудь!

* * *

В самотині перегортаю
Розмови нашої листки
І ще на чолі відчуваю
Тепло руки.

Недвижні тіні. Сірі стіни.
Непевно свічка миготить.
Безсонна ніч поволі плине
І мовчить.

Вже біла свічка догоріла —
І скоро в серці догорить...
Тебе нема. Ти одлетіла,
Як мить.

Ти підеши горою, а я долиною⁸.

Ти пішла широкими шляхами,
Я іду полями, по межі.
Ах, ще вчора ми були квітками,
А сьогодні — люди і... чужі.

Без прощання, тихо розійшлися —
Ти на гору, я в зелений яр...
Ми недавно, вчора розцвілися,
А сьогодні — ми пташки без пар.

Вертаються давній слози,
І давня жага воскреса,
І з тugoю в серці не згасне
Далека і ніжна краса.

І тільки минулу можливість
І радоші нам не вернуть.
Прилинуть вони непомітно,
Лишивши холодне: забудь!

І знову синітиме небо,
І знову цвістимуть гаї...
Чи ти мене, друже, згадаєш,
І сни, і пориви мої?

Ми розійшлися давно — і цим себе зріднили:
Любити все життя — це значить не любити...
І щастя наше в тім, що ми в серцях лишили
Одну солодку мить — та незабутну мить!

Так. Я тепер згадав, що ти мене любила,
І затремтів, як тінь пташиного крила.
Ні, ні, в моїй душі ніщо тебе не змило —
Ні радоші землі, ні шум людського зла.

І я свої уста, що до твоїх торкались,
Оддам в тісне ярмо брехні і суєти?
Хіба для того ми на світі зустрічались,
Щоб так по-людському чужим шляхом іти?

Ні! Я, що цілував твої глибокі очі,
Закриті променем золотосяйніх вій, —
Я мушу чистим буть, хоч, може, доля й хоче
Мене завести в яр потрачених надій!

РОМАНС

*Посвячую тій, що пізнала себе
в цих рядках*

Перед твоїм вікном цвіла гілляста груша,
Перед твоїм вікном...
Було недавно це, — а вже й тепер здається
Далеким сном.
Сказала ти мені своє нежданне слово,
Сказала ти мені,
І тільки день минув, — та все це чи не снилось
В летючім сні?
Перед твоїм вікном стою я нерухомо,
Перед твоїм вікном.
В вікні тебе нема, і груша спить зимовим
Глибоким сном.

ФІНАЛ

Час лаштуватись у дорогу:
Жовтіє осінь із-за гір,
І душу стомлену, убогу
Окрилює і зве простір!

Процай, кохання білокриле,
І сум нічний, і сяйво днів!
Мое полатане вітрило
Жадає волі і вітрів...

Над городом німая вишина,
І шелест ночі тихо пропливає, —
А з синього стрільчастого вікна
Летять пісень неуловимі зграї.

Біліють¹ стіни в дивній простоті,
Такі ясні, високі, незвичайні...
І в серці родяться якісь святі
Слова, уривки, голоси і тайни.

Не ти, кохання! — оддзвеніло ти! —
Не ти мене тривожиш і колишеш,
Не ти на мене в тихій самоті
Огнем жаги і поривання дишеш.

Ні! Інше щось, чого ніхто не зна
(Чи знає всяк, не вміючи назвати),
Горить у серці. Вічна вишина,
Вона одна уміє розгадати!

Il n'est rien de commun entre la
terre et moi⁹.

A. de Lamartine¹⁰

Оsmіяний самим собою,
Одурений дурним життям,
Ходжу я з болем та журбою
І з невимовним каяттям.

Шукаю білої лілеї, —
А всі лілеї у багні! —
Шукаю я землі *своєї*,
Бо ця земля — чужа мені...

Я чистий образ Беатріче¹¹
На сміх гетери¹² проміняв,
Од Бога я відрікся тричі, —
І тричі півень проспівав¹³.

Куди веде моя дорога?
Кому це листя шелестить?
Як небо полюбить без Бога?
Як без диявола прожить?

Содом¹⁴ шумить, і я в Содомі
Сміюсь, втопаючи в вині,
І голоси напівзнайомі
Кричать забуте щось мені.

В святій, задимленій блакиті
Лице божественне тремтить...
Уста його напіврозкриті,
Та слово їх — не долетить!

Любов чи ні — не знаю...
Тінь, смуток, тишина,
Ніде життя немає,
На світі ти — одна.

Колись було — чи снилось...
Забуло — чи пройшло...
В душі давно згубились
Людське добро і зло.

У тьмі сірють віти.
Ні руху, ні людей...
Одно лиш є на світі:
Огонь твоїх очей.

Огні. Шумливий вечір.
Принадлива вуаль...
І городського неба
Брехливо-світла даль.

І голос той глибокий,
І ніжок легкий стук, —
І в серці тихий стогін
Незрозумілих мук.

ГОЛОС ОТРУТИ

Люблю отруту, сховану в лілеї,
Люблю порок із поглядом ясним,
І безсоромність ніжності твоєї,
І терпких милощів незнаний дим.

Люблю тебе, бо ти чужа коханню,
Бо ти мені лишилася одна;
Люблю в тобі мою любов останню,
Солодкий шум допитого вина.

DOLOROSA¹⁵

Сірий присмерк повиває землю,
Вітер хвилі гонить.
Привид Панни по землі проходить,
Сльози ронить.

Люди, люди, не торкайте серця,
 Там — криваві сльози...
Лиш тобі одній його одкрию,
 Dolorosa!

* * *

Мінорні гами одна по одній
Струмками плинуть в моє вікно, —
І щось у серці знов стрепенулось,
Що вже забуте було давно.

Чиєсь шептання, чиєсь усмішки,
Таке далеке, таке ясне...
А хто ж про мене хоч тихим словом,
Хто спом'яне?

Мінорні згуки одноманітні
Летять ключами, — і в серці знов
І ранні мрії, і перші гами,
Латинська книжка й смішна любов.

* * *

Почервонило сонце віти
І стовбури високих груш...
Як може серце не радіти
Серед людських веселих душ?

Як може серце не співати,
Не плакать щасними слізьми?..
Почервонило сонце ґрати
Моєї сірої тюрми.

НІЧНА ТРИВОГА

Л. С.¹⁶

Ні, не втекти од образу твоєго!
Згасає свічка, в хаті тишина;
Із моря ночі піднялась тривога,
Як ніч страшна і разом чарівна.

Я згадую нескінчені обійми
Під шум грози розмаisto буйний;
Я згадую, як в тишині нічній ми
Заглянули у царство гріших мрій.

О свічко, свічко! Чом ти доторіла?
Упала тьма, мов камінь, і мовчить...
Де та, що вчора ще мене любила, —
І чи було за що мене любить?

Надходить вечір синьою стіною
Прозорою. Розсипались огні... —
І знов бажання п'яною юрбою
Шумлять в грудях, у темній глибині.

Є дивний чар у змроку городському,
У куплених обіймах і устах,
Що будять у душі брехню знайому
І півсвідомий та солодкий жах.

Є дивний час — тоненьку паутину
Плести з гріха, отрути і вина, —
Хоч в той же час, годину і хвилину
В душі лицے Мадонни вирина.

Є дивний чар — втопати у болоті,
Де огники тремтячі миготять
І де якісь привабливі істоти
Звиваються, сплітаються, летять...

Надходить вечір синьою стіною.
Ходім зо мною, руку дай мені!
Цю ніч одну пробудеш ти зо мною,
Цю ніч одну... — Розсипались огні.

О моя тривого невгласима,
Синьооке і бліде дитя!
Вічно ти стоїш перед очима
І чудні ворушиш почуття...

Ти мене на улиці стрічаєш
І зовеш на невідомий шлях;
В темнім лісі ти мене спиняєш,
Як нічний, містичний, сірий прах...

Тихими питаннями страшними
Пронизала все моє життя...
О моя тривого невгласима,
Синьооке і бліде дитя!

* * *

З лукавим поглядом ясним, —
Що більше, ніж би треба, знає,
Ти йдеш. Вечірній сизий дим
Тебе злегенька повиває.

Ідеш — не чистеє дитя,
Але дитя ще й не гріховне, —
І серце тисне почуття
Якесь чудне і невимовне.

Звичайні сиплються слова,
І я, як інші, сиплю ними...
Але п'яніє голова
Надіями напівясними.

Ти до кінця не донесеш
Фіал¹⁷ з любов'ю запашною,
Не донесеш і розіб'єш...
Та чи зо мною?

МЕРТВА ХВИЛИНА

(Н. Н.)¹⁸

Не розвівай журби німої,
Усмішки з уст не викликай:
Були *одно* ми, стали *двоє*,
Нас не з'єднать вже, — так і знай.

Погасла лампа. Білі плями
З блакитним одсвітом лежать...
Ах, скільки вроди поза нами, —
Та нам її не знатъ, не знатъ...

* * *

Не спалось квітам у тумані ночі,
В повітрі вогкім чулася гроза,
І застилала зір далеких очі
Передчуття тривожного сльоза.

Не спав і я, і образи носились
В моїй душі — уривки мрій та снів...
О, чом вони одразу не розбились?
Чом божий грім в ту ніч їх не спалив?

Там десь, глибоко, на дні,
На дні душі мої
Ще єсть лілеї ясні,
Ясні лілеї.

Ми у машкерах ішли,
Ішли — і зупинились:
Нема того на землі,
Що нам приснилось.

Стали ми, стали в слюзах,
І грішні, і без силі,
Але у всіх серцях —
Лілеї білі.

Раба кохання, ти його й не знала,
Хоч ним жила (скаліченим, брудним)!
Найглибших слів його не прочитала,
Взяла од нього не огонь, а дим.

О, дай же руку і забудь про нього,
Ходи зо мною в мій дитячий храм!
Я розкажу тобі про небо й Бога,
І може, навіть, я повірю й сам.

* * *

В трагікомедії життя
Аktor занедбаний, малий,
Я все шукаю вороття
Moїх несправдженіх надій.

Вони були, вони цвіли,
В крові дзвенів великий спів, —
Але у вирій попливли
Ключі моїх минулих днів.

ЗИМОВЕ СКЛО

Так сумно, так без краю сумно.
Усе скінчилось. (Чи й було?)
Дивлюсь недвижно і бездумно
Крізь зимове морозне скло.

В цю ніч ясну все зрозуміле,
І далі нікуди іти:
Життя і радісне, і міле, —
Та не для тих, хто без мети...

Н.¹⁹

Будьмо як діти з тобою,
Будьмо як діти малі!
Знаю: безсилі обое
Ми на тутешній землі,

Нас не врятує кохання, —
Краще про його забути,
Краще поринути в ранні
Дні, що уже не прийдуть:

Дні, коли ти колихала
І сповивала ляльки;
Дні, коли ти щебетала
Так, як щебечуть пташки...

Пройде хвилина — і знову,
Знов неминуче прийде,
І на дитячу розмову
Бруд недитячий спаде.

МОЇЙ ЛЕНОРІ²⁰

П'янний сонет

Hi, тебе нема, тебе нема на світі,
Ти з'явилася у ніч осінню,
І уста твої, уста напівзокриті
Я зустрів побожно, як святиню.

Ти з'явилася тихо, щоб мене збудити,
Бліснуть і розвіятися тінню,
І навіки в серці спогад полишити
Про солодку ніч, ясну і синю.

Пропливають чисті образи жіночі,
В їх я відблиск — відблиск твій шукаю...
Ті ж уста, ті ж незглибимі іскри-очі,
А чогось нема. Чого? Не знаю, —
І колише серце вічний біль та мука...
Hi, тебе нема на світі, білорука!

С. Н.²¹

Я в лісі сам. Червона даль крізь віти
Просвічує. Снує вечірня тінь.
І ліс, і серце тишею повиті,
І гасне вітер, і нема стремлінь.

Куди іти? Чи знову суєтою
Глибокий голос серця заглушать,
Чи з п'яною шумливою юрбою
Пісні чужі, брехливії співати?

Hi — не туди. Те все забув одразу, —
Але одно згадаю ще не раз:
То хвилі таємничого екстазу,
Що ним отрута в серці розлилась.

Не назову. Хто знає — зрозуміє,
А хто не знає... Годі. Ліс дріма,
І захід як жарина червоніє...
Усе пройшло. Минулого нема.

Згаси у серці зло! Розширила над нами
Прозора тишина здивоване крило,
І берег блимає вечірніми огнями...
Згасить у серці зло!

Дай руку — і ходім глибокими шляхами
У храмі вічному схилить своє чоло,
Заплакать радісно в нерукотворнім храмі,
Згасить у серці зло!

І сніжний іней мрій моїх,
І діл моїх багно зелене,
І муки дум, і бруд, і сміх, —
Усе сплело життя шалене.

І добре так мені іти
Незрозумілими шляхами
До невідомої мети, —
І в божім храмі чистоти
Дзвонить порочними чарками!

Сьогодні був у мене сатана.
Моя душа для його непотрібна;
Занадто супокійна і ясна,
До місяця осіннього подібна.

Ми цілу ніч балакали удвох.
Жалівся він, який несправедливий
Чужий мені, йому ворожий Бог;
Який він сам безмежно нещасливий.

Огонь горів криваво-золотий,
Грав по обличчі чорному й смутному...
А в вікна глянув досвіток блідий, —
І гість сказав: мені пора додому.

Старосвітський портрет на стіні,
Позолочене листя кленове...
Давнє щось пригадалось мені,
І в душі щось пронеслося нове.

Хай життя і шумить, і горить,
Наче іскри у пінистих винах. —
Та чи може воно воскресить
Старосвітські портрети на стінах?

У РОМАНІВСЬКОМУ ЗАПУСТІ

Немов розсипані червінці,
Лежать березові листки...
Вже їм ніколи не вернутись
На рідні, білі гілочки!

Немов розсипані червінці,
Лежать в душі мої пісні...
Та втілити їх в житті — несила,
А сила — тільки уві сні.

Мов поцілунок крізь вуаль —
Чудний, нескінчений і ніжний —
У серці виник давній жаль
І щез, як вітер перебіжний.

Твоє лице і голос твій,
Що в час прощання зве і кличе;
Раптовий погляд огняний
І враз презирство таємниче, —

Усе пронеслося в цю мить
Як блискавка передо мною...
Та блискавці не запалить
У серці озера спокою!

Ходять тіні по долині,
Став дрімає,
Ледве мріє небо синє
І безкрає.

Там, далеко, ходять зорі
У просторі,
Мов чайки у синім морі,
В синім морі.

Ходять в вічній самотині
І з журбою,
Наче тіні по долині
Підо мною.

В кав'янрі пусто. Гомонять льокаї,
Нудьгуючи без нудної роботи.
Сиджу самотно; серце споминає
Далеке щось, неначе у дрімоті.

Неясний присмерк стелиться по залі,
Хоч день стоїть за стінами. Ще вчора
Уста кохані тут прощебетали
Мені про щастя, про високі гори,

Про досвіток, про радісне чекання,
Про шум чарок і чистії розмови...
Мені здавалось: навіть про кохання,
Про перший цвіт не першої любові...

Минулося, — а в серці оживає,
Як лілія в вечірній позолоті...
В кав'янрі стиха гомонять льокаї,
В кав'янрі час солодкої дрімоти.

М. В.²²

Хтів би тебе я забути,
Хтів би минуле забути.
Дні, наче привиди, йдуть,
Їх не вернуть, не вернути.

Стомлений вечір спада
І заглядає в віконця;
Грає по листі вода
Відблиском тихого сонця;

Зорі-вербени цвітуть,
Душі левконій зітхають...
Як же про тебе забути?
Квіти щораз нагадають.

НА ФЛЕЙТІ

Ти за мною ходиш
З усміхом зірниці,
Ти мені шепочеш
Тихі таємниці.

Ти мені цілунки
Ніжні обіцяєш,
Ти мені стражданням
Серце обливаєш.

В глибокому затоні,
Далеко од людей
Цвітуть лілеї сонні,
І тихо круг лілей.

В глибокому затоні
Води зелений тон,
І відблиски червоні
Спадають на затон.

Тут — кайдани, закони
І суєта страшна...
А там, в яснім затоні —
Прозорість, тишина.

Як солодко в північній тишині
Давно прочитані книжки перегортати,
І знову — з радістю і сумом — зустрічати
Все те, що снилося в напівзабутім сні.

Тоді весна по серцю б'є крилом,
І давня музика сплітається і тане,
І новим променем виблискує в тумані
Te, що здавалося напівзабутим сном.

На тлі зелено-золотого гаю
Із кузні тихо в'ється синій дим...
Кого я тут чекаю-виглядаю,
За ким журюсь, тужу за ким?

Сміється молот, каже: знаю, знаю!
Учора ти неждано тут зустрів —
На тлі зелено-золотого гаю —
Єдину, що колись любив.

Людські розмови... десь дзвін церковний
Повітря крає своїм крилом, —
А в серці знову стрій молитовний,
І знову слози звились клубком.

Повітря синє — і ледве mrіє
Далека хмарка, як відгук снів.
Гуляють тіні, і цвіт надії
В душі глибоко знов залелів.

Колись в блакиті оцій бездонній
Ударить в сурми ключ журавлів...
Дрімають віти, і шум їх сонний —
Забутий відгук забутих снів.

Старі листи читаю в тишині я.
Встають якісь забутії світи, —
І в серці знов зеленокрила mrія
Про день любові, свято чистоти.

Жіночі лиця в світлому тумані
Встають ясніше, ніж були в житті:
Тоді були жадані і незнані,
Тепер вони — відомі і святі!

О, їм тепер не згинути в болоті!
На віки вічні у душі моїй
Вони полинуть в піднебеснім льоті
Туди, де світ — нетлінний, золотий!

Білим цвітом розцвілися сливи
На ясному, голубому тлі.
Дні веселі, дні ясні й щасливі
Йдуть, пливуть по водах, по землі.

Солов'їні плачуть переливи
У лісах, в заквітчаній імлі...
Дивним цвітом розцвілися сливи
На ясному, на святому тлі.

Люби природу не як символ²³
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї.

Вона — не тільки тема вірша
Або картини, —
В ній є висоти незмірні
Й святі глибини.

У неї є душа могуча,
Порив є в неї,
Що більший над усі пориви
Душі твоєї.

Вона — це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папіряним, —
Живим поетом!

Згадай, безумче! Світ — не тільки ти:
Крім тебе є думки, планети, птиці.
Є з'явища такої красоти,
Яка тобі, дурному, і не сниться!

Вмираючи, умій зо співчуттям,
З усмішкою поглянути навколо...
Хто злився раз зі світовим життям, —
Згніє в землі, але не вмре ніколи!

ХОЛОДНИЙ ВІТЕР

Своїм крилатим посланцем
Привіт нам осінь посилає;
Що все земне — з земним кінцем, —
Хай кожна квітка пригадає!

І серед літа віtru спів,
Такий бадьоро-супокійний,
Нагадує про щастя снів,
Про день сновійний.

Завидую тобі, морозний супокою!
В блакитно-зеленавій вишні
Ясніє місяць блідо-золотий
І сяє зірка срібною слізою.

Щось рідне, близьке є між ним та мною,
Та розгадати ту рідність не мені:
Чужий землі — для неба я земний...
Завидую тобі, морозний супокою!..

Прийде останній час. Внизу — безмовна річка,
Широка, величава, супокійна.
На їй човни крилаті, мов далекі мрії,
Снуватимуть.

А там, за річкою, — поля тремтячі,
Що губляться в далечині прозорій,
І серед них — безкрайній шлях
І ключ підвід далеких.

І я в своїм саду, серед дерев коханих,
Під чистим небом, з заступом в руці
Вмиратиму з прозорою душою...

Умру. А тиха річка полишиться,
Нестиметься своїм шляхом земля,
І світлі образи, сотворені Великим,
Пливтимуть, як човни.

...Усе це так було,
А нині місяць світить,
І марних мук моїх
Ні кому не помітить.

Висока, темна тінь
Під білою стіною...
Ах, що це за нудьга, —
Буть завше лиш собою!

РОНДО²⁴

Осіннє свято — свято груш осінніх,
Краса хмарок рожево-перемінних
В урочисто-наївній глибині, —
В незрозуміло-чистій вишині
Небес, як очі Пресвятої, синіх.

Де я не був! У темних баговиннях
Топився я — в розпусті, у вині...
Та знову усміхнулося мені
Осіннє свято.

Минули дні — але зосталась тінь їх,
Таких смутних, зворушливо невинних,
Без муки, без одчаю, без брехні...
Ти знов мені вернуло дальні дні —
Мед бурштиновий радощів дитинних —
Осіннє свято!

ЗІ ЗБІРКИ «ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ»

Друга книжка лірики

1926

На білу гречку впали роси,
Веселі бджоли одгули,
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.

Дорога в'ється між полями...
Ти не прийдеш, не прилетиш —
І тільки дальніми піснями
В моєму серці продзвениш.

Спинилось літо на порозі
І діше полум'ям на все,
І грому гордого погрози
Повітря стомлене несе.

Умиється зелене літо
І засміється, як дитя, —
Весни ж і весняного цвіту
Чи я побачу воротя?

Чи весняні здійснятися мрії?
Чи літо не обманить їх?
Чи по степу їх не розвіє,
Мов пух на вербах золотих?

Сніг падав безшлесно й рівно,
Туманно танули огні,
І дальній дзвін стояв так дивно
В незрозумілій тишині.

Ми вдвох ішли й не говорили,
Ти вся засніжена була,
Сніжинки грали і зоріли
Над смутком тихого чола.

І люди млисто пропливали,
Щезали й гасли, як у сні, —
І ми ішли й мети не знали
В вечірній сніжній тишині.

Іванові Рильському²⁵

Весною ми їздили в поле
Візком однокінним старим.
Котилися вруна поволі,
Гаї зеленіли, як дим.

Над сріблом води лісової
Знімаючись, щиглик дзвенів...
Ми їхали мовчки з тобою,
Для щастя не знаючи слів.

У полі кипіла робота,
Сивіли воли на ріллі, —
А ввечері тиха дрімота
Безмовно плила по землі.

Веселі додому вертались
Ми в свіжій вечірній імлі,
І стомлені душі зливались
З живою душою землі.

Поле чорніє. Проходять хмари,
Галтують небо химерною грою.
Пролісків перших блакитні отари...
Земле! як тепло нам із тобою!

Глибшає далеч. Річка синіє.
Річка синіє, зітхає, сміється...
Де вас подіти, зелені надії?
Вас так багато — серце порветься!

* * *

Цвітуть бузки, садок біліє
І тихо ронить пелюстки,
Напівзабуте знову мріє,
Як помах милої руки.

У небі вітер кучерявий
Колише теплу блакить,
І на землі гойдає трави,
І затихає, й знов шумить,

І раптом схоплює на крила
Хвилясті співи журавлів, —
І давня казка, вічно мила,
Зринає крізь хвилястий спів.

Молюсь і вірю. Вітер грає
І п'яно віє навкруги,
І голубів тремтячі зграї
Черкають неба береги.

І ти смієшся, й день ясніє,
І серце б'ється, як в оgnі,
І вид пречистої надії
Стойть у синій глибині.

Клянусь тобі, веселий світе,
Клянусь тобі, моє дитя,
Що буду жити, поки жити
Мені дозволить дух життя!

Ходім! Шумлять щасливі води,
І грає вітер навкруги,
І голуби ясної вроди
Черкають неба береги!

Як Одіссеї²⁶, натомлений блуканням
По морю синьому, я — стомлений життям —
Приліг під тінню сокора старого,
Зарився в листя і забув про все.

Якісь думки — чи тіні їх — снуються
В дрімоті тихій. Листя миготить,
Упав на стовбур білий відблиск сонця,
І комашинка лізе по йому.

І я засну під безтурботний шелест
З надією, що, граючись м'ячем,
Мене розбудить ніжна Навсікая²⁷,
Струнка дочка феацького царя.

Осінню дише. По лісі проходять
Звуки нові.
Привиди згублених радощів бродять
В сонній траві.

Кожна краплинка в великому світі
Вічна, як світ.
Тільки істоти живі — ми забиті
Межами літ.

Чом же я вірю, що знову прилине
Те, що пройшло?
То були сни. Наяву ж і хвилини
Ще не було.

На порозі гість веселий —
Дощ, блакитний, весняний...
Хто постелю нам постеле
У світлиці запашній?

Хто під вогке рокотання
Миших крапель по шибках
Нагадає про кохання
Дивним огником в очах?

Хто? Як зветься? Як сміється?
Як цілує? І кого?
Чи до серця пригорнеметься
До забутого мого?

1919

Мій ріг мисливський грає в самотині.
Нема йому, нема йому луни!
Ніхто на клич тремтячий не прилине,
Не збудить він німої тишини.

Мовчить осінній ліс, такий колись привітний;
Німують небеса, колись такі ясні, —
Що літом одцвіло, — зимою не розквітне,
Що другим наяву — й не снилося мені.

А ріг співає, і шукає, й плаче,
І бурю сліз кипучих підійма...
Але пошо мольби і співи ці гарячі?
На їх луни — на їх луни нема.

Яблука доспіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже й любов доспіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста, —
А тепер у серці щось тримтить і грає,
Як тримтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє:
Вміє розставатись той, хто вмів любить.

1917

Я б склав тобі молитву. Синіє далина,
Десь огник загорівся. Хтось пісню почина.
На серці сиза хмара, — а небо все в огні.
І я чужий для тебе, і ти чужа мені.

Я б склав тобі молитву, я б на коліна став.
Я б чорную загадку любов'ю розгадав,
Та в час, як тінь спадає на почорнілий ліс,
Мою молитву вітер розвіяв і розніс.

Яблуко спіє і падає,
Віти колишуться й віються...
Серце минуле пригадує
І на прийдешнє надіється.

Серце співа по-дитячому —
Ще не доспіло, не падає,
Сонце осіннє зрячому
Ранню веснянку нагадує.

Чим же? Хто скаже, з'ясую нам?
Ще ж бо слова не родилися
Ті, що серцям півотруєним
В сні, у дрімоті приснилися.

Ліс в ясних коронках
В вікна зазира.
Скрізь по вітах тонких
Самоцвітна гра.

Снігурів червоних
Сонце золотить.
В снігових затонах
Щогли верховіть.

Сад у білій піні,
В кризі небеса,
Перехресних ліній
Розцвіла краса.

Сніг передчасний розстав, і поля зачорніли з-під снігу,
Осінь глибокая знов серцю весною здалась.
Золотодзвонні пісні вириваються з серця невпинно,
Тільки не чути тобі золотодзвоних пісень.
Скільки троянд би я сплів, скільки айстрів сніжнооких
І хризантем огняних скільки б тобі я приніс!
Скільки сказав би я слів про цю весну осінню, про
щастя,
Скільки сказав би тобі туго, що знаєш сама!

Проса покошено. Спустіло тихе поле.
Холодні дні з високою блакиттю.
Не повернуть минулого ніколи:
Воно пройшло — і вже здається миттю!

А скільки мрій було зеленою весною,
Як пінились вони, мов золоті потоки!
Вони спливли, і я один з тобою,
Високе небо, — синє і високе.

Дрімає дім старий. Кругом гаряче літо
Стойть, як озеро в блакитних берегах.
Під призьбою лежить замислений собака
І вухом одганяє мух надокучних.

А мухи дзеленчать, і в'ються, і чорніють.
Мені здається: час уже не йде,
Спинився і завмер, і вже на вічні віки
Розлігся на землі зелений літній день.

І завше так тримтітиме у небі
Самотній шуляк, і в тіні дерев
Бродитимуть півсонні кури. Вічність
Прийшла й поклала руку на чоло.

Надворі дощ, холодний вітер віє.
Одпочивай, рушнице, на стіні!
Куди іти, блукати без надії?
Ні, краще тут, у хаті, в тишині.

Тут у комінку огник ледве тліє,
Та зогриває в серці, в глибині
Веселі, чисті, ясноокі мрії
І воскрешає призабуті дні.

Тут фортеп'яно з теплою душою
Стойть і жде, що приторк білих рук.
В йому пробудить півзаснулий звук.

Тут я зустрівся з музою своєю.
І, взявши в руки ліру й срібний лук,
Пливу, як тінь, по морю снів за нею.

Дощ одшумів. Блакить ясніє.
Чи ти прийдеш? Чи прилетиш?
Чи свіжим подихом надії,
Як дощ краплистий, прошумиш?

Чи полишиш у серці темнім
Блакить ясних, погожих днів?
Летять пташки шляхом надземним.
Дощ одшумів.

Д.²⁸

На сході червоніє. На душу ніч спада.
Синіє нерухомо замислена вода,
А я блукаю тінню і спогади ловлю,
І в кожнім з їх єдине, заховане: люблю.

Давно тебе шукав я. І в шумі суєти,
І в тишині пророчій мені ввижалась ти...
Я лиш не знав, чого я тривожно так шукав...
На сході червоніє. На душу сум упав.

І дзеркало води, і співи журавлів,
І книги мудрії — сердець великих спів, —
Розмови радісні і радість без розмов,
І шелести трави, і паході дібров.

Не бійся ніжкою фіалки ти топтать:
Там, де ступила ти, ще легше розцвітати;
Там, де ступила ти, шепоче кожний квіт:
Її до нас послав небесний, вічний світ.

Лежить в полях блакитний сніг
І непомітно тане.
Як пташка, промінь перебіг
І гасне у тумані.

Вечірній час обгорне нас,
 Весна в серця загляне...
Щасливий час, вечірній час!
 Сніг непомітно тане.

Ти чуєш? Десь вода дзвенить
 Підсніжними ключами...
Коли б до ранку нам дожить
 З веселими серцями!

Ми вранці встали б і пішли
 У ліс, що спить востаннє,
В обійми золотої мли,
 В безмежності туманні!

Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне;
В йому і любов, і журба, і надія;
Воно як зітхання бринить весняне:
 Марія.

Як запах фіалки в осінній імлі,
Як пісня дівоча в снігах і завії,
Зорею сіяє над смутком землі:
 Марія.

Нехай я у серці святе погашу,
Нехай упаду в беззмістовній борні я, —
Та слово останнє, що я напишу:
 Марія.

ЧУЖОЗЕМКА

Переходила улицю синю
І поглянула через плече, —
І війнули загадки незмінні:
Боляче, боляче, боляче!

Повернися, спинися, дивися! —
Серце серцю гукає в віках:
Пригадай, — у дрімучому лісі
Є оточений свірками²⁹ шлях.

Пригадай: у далекому місті
Плаче щастя твоє і моє,
Зрозумій: у перловім намисті
Дві перлинини споріднені є.

Ти зійшла, ти злетіла по сходах,
Ти торкнула дзвінок і ввійшла...
О фіалок заглушений подих,
О вечірня, невірная мла!

Ти царівна із казки моєї,
Заворожена, срібна, гірка
Чужоземко! Повіє! Лілеє! —
Серце серцю в пустині гука.

1921 р., весна

В вічі глянув березень ясний,
Усміхнувся не для всіх помітно, —
І потік, побіг струмок брудний,
І махнула ручка оксамитна.

Мудрий песик голову підняв,
Вогкий вітер чола доторкнувся...
Я не знав, і ти мені сказав,
Що для нас, для нас він усміхнувся.

1921

Наша зустріч єдина була.
Ти пройшла, ти навіки пройшла,
І твій образ украли сніги,
Що летять і пливуть навкруги.

Може, навіть сніжинка і ти,
Що упала сюди з висоти,
Щоб серця нам навік закувать,
А самій непомітно розтати?

Пам'ятаєш високі доми,
Що стояли, як тіні, у тьмі?
Пам'ятаєш, як швидко ти йшла?
...Наша зустріч єдина була.

А я так кохаю, кого і не знаю:
Далеку царівну³⁰.

A. Кримський³¹

Тобі одній, намріяна царівно,
Тобі одній дзвенять мої пісні;
Тобі одній в моєму храмі дивно
Пливуть молитви і горять огні.

Моє життя мене веде нерівно:
То на вершини, то в яри страшні;
Та скрізь душа співає переливно
Про очі безтілесні і ясні.

У городі, де грають струни п'яні,
Де вічний шум, де вічна суета,
Я згадую слова твої неждані.

І серед поля, на яснім світанні,
Коли ще сном охоплені жита, —
Душа тебе, тебе одну віта.

ЧОРНІ ТРОЯНДИ

Ми йшли у городі чужому
В непевно-фіалковій млі.
Нам не хотілося додому,
І не тягло нас до землі.

Ми йшли в юрбі. Тремтячі люди
Світились, гасли в тишині.
Я приколов тобі на груди
Троянди чорні, неземні.

Пливли безшумнії карети
В оздобі ясно-золотій.
— Куди, щасливі, ви пливете? —
Спитав єдвабний³² голос твій.

І ми над озером спинились.
Нас охопила тишина.
Всі згуки в озері втопились.
Як дим, розвіялась луна.

І більше я не чув нічого,
Хоч ти й казала щось мені, —
І кинув я тобі під ноги
Троянди чорні, неземні.

Я тільки надпив свою чарку,
А серце вже п'яне давно:
Якесь його інше сп'янило,
Якесь невідоме вино³³.

Пливу чи іду я — не знаю...
Сніги і холодні огні...
Хто дав чарівної отрути
В своїх поцілунках мені?

Шуми і гуди, хуртовино,
Пливіть, невловимі сніги,
До моря краси і спокою
Засипте навік береги!

Я з вами — я з вами — я з вами,
Холодні — летючі — смутні!
Все зникне, як іскра зникає,
Як іскра згасає в вині...

ВЕСЕЛА СЕРЕНАДА

У тебе під вікнами був я,
На брудній, облізлій стіні
Якісь непристайні рисунки,
Для когось дотепні й смішні;

Дешеві фіранки у плямах,
І пил на убогих шибках;
У темнім, узькім коридорі
Іржавий замок на дверях.

Замурзані діти на сходах —
Між ними пізнав я й твоє...
Любов нас колись розлучила,
А горе — навіки скує.

* * *

Я не спав — і по моїй кімнаті
Безупинно і безмовно хтось ходив;
Я хотів про щось його спитати —
І не смів чи, може, не умів.

Він ходив, і з кожним тихим кроком
На грудях тягар у мене ріс;
Він дивився непрозорим оком,
Що не знало ні весни, ні сліз.

Він ходив, — а я конав помалу
І рукою ворухнуть не міг,
І мовчання крижане спадало,
Як холодний і колючий сніг.

Під мокрим снігом ліхтарі горять.
Кінематограф і дівчата п'яні...
Чи так тебе прийдеться зустрічати,
Мій час останній?

Так, я на дні. Зелений океан
І світиться, і грає надо мною,
І кораблів щасливий караван
Десь там пливе — за вічною красою.

Л тут — хвости слизьких, потворних риб
І щось таке знайоме й неможливе...
Скажи мені — ти звався другом — ти б
Повірив, що і нині я щасливий?

Усе мара. Це просте і ясне,
І тільки мати заріда за сином,
Коли в холодну, мокру ніч мене
 Найдуть під тином.

БІЛЕ Й ЧЕРВОНЕ

Блідий диявол із червоним ротом
Своє лице до мене нахиляє,
І ввічливо — мов льокай за табльдотом³⁴
Мені отрути в кубок наливає.

І білий місяць у вікно загляне
На повні кубки, і зачервониться, —
 І серце перестане
 Биться.

Коли у грішному вертепі
Своє життя я закінчу,
Ти прийдеш в жалібному крепі³⁵, —
Як символ вічного плачу.

Ти прийдеш, станеш над труною
В ряду злодіїв і повій,
Що йшли одним шляхом зо мною,
Шляхом потрачених надій.

І пронесеться щось між нами,
Слів непромовлених луна, —
І ти нежданими слізами
Заплачеш — чиста і ясна.

МУЗИКА

Пам'яті Інокентія Анненського³⁶

Уночі налетіли вони —
Чорний вихор у чорному світі, —
І заплакали дочки й сини,
Що батьки їх, батьки їх убиті.

Почекайте! і вас не мине,
І ясних немовлят не жаліє:
На високім хресті розіпне,
По широкому полю розвіє.

Хто це грає для смерті танець,
Головою у такт їй киває?
Як її королівський вінець
Самоцвітною кригою сяє!

Чорний вихор, незнаного жах,
Недобиті, розбиті святині...
...Із нелюдським смичком у руках
Флорентійських ночей Паганіні³⁷.

В високій келії, самотно-таємничій,
Де тіні вічнії спинились у кутках,
Сиджу за книгою. Ніхто мене не кличе,
І до людей давно уже згубив я шлях.

Рядами гордими, проречисто-німими
Стоять кругом книжки, нетлінні, мов краса,
Як мисль, як іdeal. Хто розмовляє з ними,
Для того все ясне: земля і небеса.

І чарівницькі скрізь чудні стоять прилади,
І віщого огню блакитнеє крило,
Мов одблиск сяєва взискуємого града³⁸
Освітлює моє натруджене чоло.

Не Бог, не сатана витає надо мною,
А інший, дивний дух на все кладе печать
Прозорої краси і срібного спокою,
Яких земним устам не чутъ і не назвать.

І опіуму дим у мертвий час півночі
По келії пливє, і в тьмі його встають
Лиця незнаного ясні, недвижні очі,
І заворожують, і світять, і зовуть.

В високій келії, щасливо-одинокий,
Чернець без божества і жрець без молитов,
Найшов я крижаний і незглибимий спокій,
Що більший над земні страждання і любов.

За стінами холодна віє ніч;
Огонь то згасне, то засяє знову...
Ах, так давно я чув людську річ,
Що вже й забув земну, звичайну мову.

А знаєш що? І там, поміж людьми,
Та сама тайна світиться незримо,
Але вони не бачать у пітьмі
Її своїми бідними очима.

Знов крізь розірвані, димчасті хмар клубки
Синіє даль;
Знов прибирається в намисто і квітки
Моя печаль.
Я знов люблю. Тремтить в очах твоїх
Веселий спів.
Крізь плач дощу я чую легкий сміх
Погожих днів.

Не ясноокий образ Беатріче³⁹
І не вакханки⁴⁰ темний, п'яний зір
Мене тривожить і невпинно кличе
В незнану даль, у золотий простір.

Hi! просте личко у хустині білій,
Тоненькі руки, золото довгих вій
І голос, півдитячий і несмілий,
Пронеслись тінню у душі моїй.

...І перша ніч — ніч перша і остання —
І перше слово, те найбільше з слів,
Що я в саду під вітрове шептання
Уперше чув і вперше зрозумів.

Морозе! Ти — *душа парнаського*
співця.

Так, як вона, ховаєш ти в кришталі
І подих вод, і трав завмерлих жалі,
І все, від чого міняться серця.

І хто вгадає за спокоєм ліній
Та непорочних тонів голубих
Глибокий спів розливів весняних
Чи літні грози та одчай осінній?

Як Гамлет, придивляюсь я до хмар,
А олівець, невірний мій Полоній⁴¹,
Переливає в слово дивний чар,
Святого сонця відблиски червоні.

Не слухай, принце, непотрібних слів
Улесливо-брехливого вельможі!
Нащо для хмар цей галасливий спів?
Так добре, що ні з чим вони не схожі.

1919

* * *

Я ніщо, я німий, я той білий листок,
Що узяв чи банкір, чи поет, чи пророк
І чи вексель, чи вірш, чи клятву написав, —
А листок нерухомо лежав.

І пішов він по людських, по брудних руках,
І згубився, сховався у других листках,
І нікому, нікому листок не сказав,
Що під буквами душу він мав.

1919

* * *

Богданові Рильському⁴²

Од голосу пашить і віє
Солодким запахом вишень,
Що розцвіли в ясній надії
На літній синьоокий день.

Ніч, місяць, верби, шелестіння,
Обійми рук і щастя мук,
І в невимовному горінні
Жагучий слов'їний звук.

Над плесом ставу сонні трави,
Татарське зілля, плач лілей, —
І голос мілий та лукавий
Напівзакоханих дітей.

Плюскочуттяся білі качки
В басейні під тінню каштана.
На крилах блищають крапельки,
А в краплі — життя океана.

Хіба я не крапля мала,
Що світ необмежний одбила, —
Лиш ґрунту свого не знайшла,
Лиш крила родимі згубила!

Рожевий лавр цвіте в моїй кімнаті,
І мигдалеві пахощі ясні
На серце віють. Знов думки крилаті
В краї летять незнані та чудні.

У тих краях іще ніжніші квіти,
Іще п'яніше пишне золото вин,
Ще глибші пахощі розсипані й розлиті
Серед вечірніх голубих долин.

А ти — та ж сама. Разом із мною
Пливеш безмовно в тіні п'яних віт
І держиш білою, тримтячою рукою
Незнаних лаврів невідомий цвіт.

В ЗООЛОГІЧНОМУ САДУ

Гострий запах, круглі очі рисі,
Зла гримаса і чудне фирмання...
Десь далеко, у густому лісі
Йде борня за м'ясо й за кохання.

Тіл струнких бадьорість невгамовна,
Гнів і жах в червоному акорді...
О, яка поема невимовна
В цій звіриній круглоокій морді!

Мені снилось: я мельник в старому млині...

Уночі затихають колеса.

Я не сплю. Часом качка в повітрі дзвенить
Чи кажан проти місяця грає.

У млині щось гризути і смакують щури,

Під колесамипадають краплі...

Щука кинеться десь, і півсонний ситняг
Заспокоїтись довго не може.

Десь підвода далека в полях гуркотить.

Хто, куди та для чого прямує?

Зірка пада ясна і дугу розкида

На широкому темному небі.

І летить вся земля, як підвода в полях, —

До мети, у простори незмірні, —

І далекі міста, і мій млин, і качки,

І щури, і колеса, і люди.

ЧЕРВОНЕ ВИНО

Стоять граби прозоро-жовті

В промінні ясно-золотім...

Хай щастя, друже, не найшов ти, —

Але нащо тужить за ним?

Прозора склянка кришталева,

Вино, червоне і хмільне...

Навколо шелестять дерева:

«Все збудеться і все мине.

І те, що дійсністю здавалось, —

Нікчемна тінь, даремний дим,

І те, що в снах нам увижалось,

Зробилось близьким і нудним.

Керуй на озеро спокою

Свої шукання молоді;

Все, що зсталось за тобою, —

Лиш слід весельця на воді.

Минають дні, минає літо⁴³, —

Але нащо тужить за ним?

Прозору склянку вщерь напілто

Вином, червоним і хмільним!»

Задзвеніла синиця в саду.
Осінь шепче між листям: «Прийду
І, черкнувши огнем своїм ліс,
Розіллюсь переливами сліз.

В тих сльозах і утіха, і сум,
В тих сльозах мій замислений шум,
Що недавно — весною — гуляв
І квітки-пелюстки розсипав.

Я заплачу й тихенько засну,
Я на білу пустелю ясну
У солодкім знесиллі впаду...»
Задзвеніла синиця в саду.

Зимовий день. Плигають між скиртами
Та ожередами, закутаними в сніг,
Жовтобрюшки хапливими гуртками,
І горобці про щось пищать до їх.

Припудрились тополі старосвітські,
Галки блищають на голубому тлі, —
І постать сірої приблуди-кицьки
Скрадає щось, припавши до землі.

Дотліває вечір. Огник догорає.
Трубить ріг. Утихло гавкання собак.
Вітер засипає. На поля безкраї
Тіні одкидає золотий байрак.

Круг огню ясного ми зійшлися в коло.
Плинє мова, ніби по воді листки.
Піднімає спрокволу ніч таємне чоло.
Тишина навколо. В тишині — зірки.

Дні ясності, дні бабиного літа,
Передмандрівне гуртування птиць;
Прозора тиша, сріблом оповита;
Глибокий погляд дальніх таємниць.

В душі сліпа тривога весняна,
Отрутні мрії та отрутні квіти, —
І спогадом нежданим вирина
День ясності, день бабиного літа.

Минає день за днем в красі одноманітній,
Мов низка журавлів однаково дзвінких...
Як любо й весело душі моїй самітній
У їх губиться, розтоплюється в їх!

Як радісно душі себе не почувати,
Зробиться краплею у морі душ людських!
Як мило вас лічить, однаково-крилаті
Передосінні дні по бурях весняних!

Чи пам'ятаєш? Ми вертали з полювання.
Наш віз загублено по полю гуркотів;
Тяглося по землі осіннєє смеркання,
І бли мало село усмішками оgnів.

А сірий дощ холодними голками
Нам ранив лиця, по бурках стікав,
І дихав холодом осіннім понад нами,
І в очереті плакав і шептав.

Ми в'їхали в село. Неначе у дрімоті
Почулись голоси, розлігся сміх і спів,
І щастя тихе і ясне по всій істоті
Неждано розлилось, як сяєво оgnів.

КОМЕНТАРІ

ПАВЛО ТИЧИНА

Поезію Павла Тичини подаємо за виданням: *Павло Тичина. Зібрання творів у дванадцяти томах.* — К.: Наукова думка, 1983—1985. — Т. 1—4.

СОНЯЧНІ КЛАРНЕТИ 1918

Перша збірка поезій Павла Тичини «Сонячні кларнети» побачила світ десь у листопаді або в грудні 1918 року (згідно з іншою версією, всупереч даті на титульний сторінці, ця збірка з'явилася навесні 1919 року) в Києві, у приватному кооперативно-видавничому товаристві «Сяйво». У 1920 році «Сонячні кларнети» вийшли другим (доповненим) виданням у київському приватному кооперативно-видавничому товаристві «Друкарь». Третє видання цієї збірки (трохи змінене порівняно з другим) з'явилося в Харкові 1925 року в Державному видавництві України.

Не Зевс, не Пан... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

¹ Зевс — син Кроноса та Реї, верховний олімпійський бог.

Пан — син Гермеса (чи Зевса) й німфи Дріопи (чи Каллісто), бог лісів, отар, пастухів тощо. Мав вигляд напівлюдини-напівцапа (ципині ноги, ріжки й борода). Образ «великого Пана» набув значної популярності в європейській літературі початку ХХ століття, зокрема, завдяки роману Кнута Гамсуна «Пан» (1894).

³ Третя Божа іпостась — Бог-Дух — у християнській традиції постає в образі голуба.

⁴ Свого часу Володимир Юринець у книзі «Павло Тичина. Спроба критичної аналізи» (Харків, 1928) писав про ці рядки таке: «Автор намагається знайти якийсь величний символ для свого космічного відчування, перед ним стоять для вибору величі космічні концепції минулих віків: олімпійська, що персоніфікується в Зевсі, орфічна — в Пані, і гностично-християнська — в ідеї Духа... Він не вибирає жодної з них... Сонячні кларне-

ти — це щось ніби нове, атеїстичне, безбожне, воно нагадує сонячні концепції фейєрбахіанської школи, коли німецькі інтелігенти — ідеологи революційної буржуазії — поривались до історичного діла».

⁵ Уся ця поезія Тичини, зокрема її початкові рядки, виразно перегукується з поезією Тичинного улюблена Рабіндрраната Тагора «Одухотвореність» (1900). Пор.: «Цей дух, це життя, що дано чоловіку, — / На білому світі було споконвіку. / Усе він створив у безмежжі всесвітнім. / Він — танок стихій у чарівному ритмі, / Він — в радості жити, у співанці ранній, / У кожній пилинці, в билинці останній, / У вітах, у квітах, в дощі і в осонні, / В смертей і народжень неситім бездонні, / В припливах-відпливах — у вічному русі, / Він душу мою танцювати примусив» (пер. Віктора Батюка).

⁶ *Хітон* — льняний або вовняний одяг у формі шматка тканини, що закріплюється на лівому плечі й підперезується поясом.

⁷ У поезії одного з улюблених Тичини Еміля Верхарна «Дикий чернець» є слова: «Не знають іншого вони для себе Бога, / Окрім жорстокого і мстивого та злого». Можливо, саме ці слова Верхарна відлунюють у прикінцевих рядках поезії «Не Зевс, не Пан...»).

Закучерявилися хмари... Уперше (без назви) надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 5—6).

⁸ У 1962 році Тичина писав у своєму щоденнику, як він створив цю поезію: «...я ліг на траву горілиць проти неба, під голову поклав книгу Дмитра Ростовського. Хмарки пливли по небу білі. А потім все більше стало їх і більше. І у мене в голові перші рядки ще не написаного вірша забриніли. І я, прийшовши додому, записав їх: “Закучерявилися хмари. Лягла в глибину блакить”».

⁹ Можливо, образ вітрів як «буйних турів» інспірований тут «Словом о полку Ігоревім».

Гаї шумлять... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Сяйво» (1914, № 3).

¹⁰ Цей настрій був навіяній поетові рідною домівкою та знайомою з дитинства літньою природою. У своїх щоденниковых нотатках Тичина перегодом відзначить, що написав поезію «Гаї шумлять...» «влітку 1913 р. в Пісках».

Арфами, арфами... Уперше надруковано в спеціальному випуску київської газети «Последние новости» (1917, 2 квітня).

Десь надходила весна... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Літературно-науковий вісник» (1917, № 7). Між текстом першодруку та поданим тут є різночитання.

Цвіт в моєму серці... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

Не дивися так привітно... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Літературно-науковий вісник» (1918, № 4—6). Між текстом першодруку та поданим тут є різночитання.

Подивилась ясно... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

З кохання плакав я... Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 7).

О, панно Інно... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1920).

¹¹ *Інна* — Нюся Коновал, доочка педагога, письменника й краєзнавця Івана Омеляновича Коновала (літературний псевдонім: Іван Вороњківський, 1875—1925). Тичина бував у родині Коновалів у селі Вороньки на Бориспільщині. Як згадував він значно пізніше у своєму щоденнику: «Іван Омелянович Коновал обличчям у дечому нагадував Джузеппе Гарібальді. Особливо вуса, під вусами, також вилиці, очі...».

¹² Ідеться про Поліну Коновал — юнацьке кохання Павла Тичини.

Я стою на кручі... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Шлях» (1918, № 8). Між текстом першодруку та поданим тут є різночитання.

¹³ «*Волосожарно*» — Тичинине слово, утворене від «Волосожар» — української народної назви сузір'я Тільця.

Там тополі у полі... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Літературно-науковий вісник» (1917, № 1).

Гаптує дівчина... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Сяйво» (1914, № 3).

¹⁴ *Костриця* — внутрішня тверда частина стебел конопель чи льону, яка залишається під час їхньої обробки у вигляді колючих трісочок.

Квітчастий луг... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Промінь» (1916, № 2—4). Між текстом першодруку та поданим тут є різночитання.

¹⁵ *Грезет* — шовкова або шерстяна тканина з дрібним візерунком, здебільшого сірого кольору.

Ой не крийся, природо... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Промінь» (1917, № 5—6). Між текстом першодруку та поданим тут є різночитання.

¹⁶ *Купальська ніч* — ніч із 23 на 24 червня, коли, згідно з народними віруваннями, на папороті розцвітає чарівна квітка

щастя, а Бог відкриває небесну браму, щоб усі людські молитви були почути.

Іще пташки... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Промінь» (1917, № 3—4). Між текстом першодруку та поданим тут є різночитання.

¹⁷ Євангельський образ. Пор.: «І ось завіса у храмі роздерлась надвое — від верху аж додолу, і земля потряслася, і зачали розпадатися скелі...» (Євангелія від св. Матвія 27:51 — пер. Івана Огієнка).

Світає... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1920).

¹⁸ *Фіміам* — запашна речовина для обкурювання.

Енгармонійне (Туман. Сонце. Вітер. Дош). Поезії «Сонце» та «Дош» були вперше надруковані у виданні «Студія» (1918, № 1), а «Туман» та «Вітер» — у збірці «Сонячні кларнети» (1918).

¹⁹ «*Енгармонійне*» — слово, утворене від музичного терміна «енгармонізм», який означає різні за назвою, але однакові за висотою звуки (наприклад, *фа-дієз* дорівнює *соль-бемоль*).

²⁰ «*Перегулюється*» — слово, яке вживала мати поета.

²¹ *Смолка* (смілка) — багаторічна (інколи однорічна) рослина родини гвоздикових, яка має білі або червоні квіти.

Ходять по квітах... (Поетам-занепадникам). Уперше надруковано в київському часописі «Універсальний журнал» (1918, № 2).

У собор. I—II. Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

²² *Аналой* — підставка в православних та греко-католицьких храмах, з якої під час служби читають книжки і на які кладуть для поклоніння прихожан Євангелію, хрести чи ікони.

²³ *Херувим* — крилата істота, янгольський чин, що йде після серафимів. Конкретні риси херувимів у Біблії описано по-різному. Зображення херувимів прикрашали культові предмети, зокрема Ковчег Заповіту (див.: Друга книга Мойсеєва: Вихід 25:18—20), і споруди, наприклад, Храм (див.: Третя книга царств 6:29). Очевидно, Тичина нав'язується тут до Херувимської пісні.

Пастелі. I—IV Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

²⁴ *Пастель* — техніка малювання чорним італійським олівцем і червоною сангіною, інколи з підфарбовкою іншими кольоровими олівцями.

А я у гай ходила... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1920).

Хтось гладив ниви... Уперше надруковано (без назви) в часописі «Шлях» (1917, № 5—6).

На стрімчастих скелях... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

По хліб шла дитина... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

Одчиняйте двері... Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1918, № 12).

²⁵ *Хорал* — форма релігійного співу в католицькій та протестантських церквах, а також твір, виконаний у такій формі.

²⁶ *Горобина ніч* — літня ніч з грозою, зливами та градом, коли негода виганяє горобців з їхніх гніздечок і вони цілу ніч літають із жалібним криком. Згідно з народними віруваннями, такої ночі нечиста сила справляє весілля, тому люди запалювали страсні свічки.

Скорбна мати. I—IV. Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

²⁷ Мати Павла Тичини — Марія Василівна Тичина (в дівоцтві: Савицька, 1861—1915). У своєму щоденнику за 1965 рік Тичина проводив паралель між «Скорбою матір'ю» та кантатою Джакіно Россіні «Stabat Mater» (1837). Зрештою, ця паралель зринала ще в книзі Андрія Ніковського «Vita Nova» (1919). Тичина був у захваті від кантати Россіні, так само, як і його улюблена Уїтмен: «Я вслухаюсь в могутні органи й хори з безлічі голосів. / Величний гімн Лютера Eine feste Burg ist unser Gott, / Stabat Mater Dolorosa Россіні, / Ось плине у високому соборному мороці з яскравими вітражами / Пристрасне Agnus Dei чи Gloria in Excelsis» (пер. Леся Герасимчука).

²⁸ «*Радуйся, Marie!*» — початкові слова Янгольського вітання.

²⁹ *Еммаус* — село біля Єрусалима, де Христос уперше після Воскресіння явився Луці та Клеопі (див.: Євангелія від св. Луки 24:13—35).

³⁰ *Галілея* — історична область на півночі Ізраїля, батьківщина Христа та його апостолів.

³¹ Цей образ Тичини виразно перегукується з фіналом Шевченкової поеми «Марія».

По блакитному степу... Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

Хор Лісових Дзвіночків. (*Уривок із поеми*). Уперше надруковано в київській дитячій газеті «Волошки» (1917, № 1, жовтень). Між текстом першодруку та поданим тут є різночитання.

³² Ідеться про позначену помітним впливом «Лісової пісні» Лесі України поему-феєрію «Дзвінкоблакитне». «Хор Лісових Дзвіночків» узятий якраз із неї.

Зелена неділя. Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1920).

³³ *Зелена неділя* — День Святого Духа, перший понеділок після Тройці (П'ятдесятниці), який розпочинає тиждень пам'яті всіх святих. Цього дня православний храм прикрашають клечанням і квітами.

Війна. I—II. Уперше надруковано в збірці «Сонячні кларнети» (1918).

³⁴ Євген Маланюк трактував ці рядки як надзвичайно глибоке інтуїтивне осягнення єства українського емоціоналізму, котрий відігравав фатальну роль у вітчизняній історії. 20 липня 1945 року Маланюк подав у своєму щоденнику такий коментар до цих слів: «Серце — “тільки й є у нас ворог — серце” (Тичина). Це є центр. Ми є кордоцентричний народ (мій термін з р. 1943)». А трохи перегодом: «І тут уся рокованість моого народу — і слабість, і сила його».

Дума про трьох Вітрів. Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 8).

³⁵ У своєму щоденнику Тичина свідчив, що «Думу про трьох Вітрів» написав «під впливом пісні (жінка кухню білила)».

Золотий гомін. Уперше надруковано в часописі «Літературно-науковий вісник» (1917, № 5—6).

³⁶ Чумацький Шлях — українська народна назва галактики, до якої належить Сонячна система; усі зорі, які можна бачити неозброєним оком.

³⁷ *Києво-Печерська лавра* — славетний монастир, заснований 1051 року св. Антонієм та Феодосієм. Статус лаври монастир отримав у XII столітті.

³⁸ *Київський собор св. Софії*, збудований у першій половині XI століття, — головний храм Київської митрополії.

³⁹ *Св. Андрій Первозваний* (пом. бл. 60 р.) — перший учень Ісуса Христа, покровитель України, Росії та Шотландії. Православна церква відзначає його пам'ять 30 листопада за юліанським календарем.

⁴⁰ На початку Несторової «Повісті минулих літ» є епізод освячення Андрієм майбутнього Києва. Нібито він пішов від Корсуня вгору по Дніпру й за Божим провидінням «став під горами на березі. А на другий день, уставши, сказав він ученикам своїм, які були з ним: “Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсяє благодать Божа, і буде город великий, і церков багато возвигне Бог” І зійшов він на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста» (пер. Леоніда Махновця).

ПЛУГ
1920

Друга збірка поезій Павла Тичини «Плуг» побачила світ у Києві 1920 року, в приватному кооперативно-видавничому товаристві «Друкарь». Вона присвячена братові поета — Євгену.

Плуг. Уперше надруковано в київському символістському альманасі «Музагет» (1919, № 1—3, травень).

⁴¹ Євген Григорович Тичина (1895—1955) — молодший брат поета; на час виходу у світ збірки «Плуг» працював у Київському губернському відділі народної освіти.

⁴² Образи плуга й плугатаря були досить поширені в українській поезії 1920-х років. Згадаймо хоч би поему Івана Дніпровського «Плуг» (1924), яка має присвяту: «Твердому плугатареві Сергієві Пилипенкові».

⁴³ Слова: «...що тікали в печери, озера, ліси.» перегукуються з п'ятою строфою поезії Валерія Брюсова «Грядущие гунны» (1904—1905), яку Тичина напевне знав: «А мы, мудрецы и поэты, / Хранители тайны и веры, / Унесем зажженные светы / В катакомбы, в пустыни, в пещеры».

Сійте... Уперше надруковано (без назви) в київському часописі «Мистецтво» (1919, № 2).

⁴⁴ «Марсельєза» — найславетніша пісня Великої французької революції, створена навесні 1792 року Клодом Жозефом Руже де Лілем. Восени наступного року «Марсельєза» стала державним гімном Франції.

⁴⁵ Дієз — знак підвищення ступеня звукового ряду на півтону.

I Бєлий, і Блок... Уперше надруковано в київському символістському альманасі «Музагет» (1919, № 1—3, травень).

⁴⁶ Андрій Бєлий (справжнє ім'я: Борис Миколайович Бугайов, 1880—1934) — видатний російський письменник-символіст, автор книг «Пепел» (1909), «Символізм» (1910), «Арабески» (1911), «Петербург» (1913—1914) та інших. Коментуючи цю поезію, Тичина перегодом скаже, що Андрій Бєлий, учент спалений внутрішньо містицизмом, не був йому близький.

⁴⁷ Олександр Олександрович Блок (1880—1921) — видатний російський поет-символіст, чия творчість справила на Тичину значний вплив. При наймні між Тичною та Блоком можна провести чимало цікавих паралелей, як це робить, зокрема, Майкл М. Найдан у статті «Two Musical Conceptions of the Revolution: Aleksandr Blok's *Dvenadtsat* and Pavlo Tychyna's *Zamist sonetiv i oktau*», надрукованій 2002 року на сторінках «Journal of Ukrainian Studies». У своїх щоденникових нотатках Тичина назвав Блока «високою гордістю російської поезії».

⁴⁸ Сергій Олександрович Єсенін (1895—1925) — один з найпопулярніших російських поетів ХХ століття, автор поезійних збірників «Радуница» (1916), «Сельский часослов» (1918), циклу «Москва кабацкая» (1924), поеми «Черный человек» (1925) та інших творів. Про єсенінську любов до Росії Тичина писав: «Любов Єсеніна до Росії — без всякого протиставлення “руских другим нациям”...».

⁴⁹ Микола Олексійович Клюєв (1887—1937) — російський поет, автор поезійних збірників «Сосен перезвон» (1912), «Песнослов» (1919), «Изба и поле» (1928). Коментуючи поезію «І Бєлий, і Блок...», Тичина перегодом зазначить, що клюєвська ідея «народу-богоносця» була йому чужа.

⁵⁰ «*Rosie, Rosie, Rosie моя!*» — парафраза заключних рядків поезії Андрія Бєлого «Родине» (1917): «Россия, Россия, Россия, — / Мессия грядущего дня».

⁵¹ *Месія* — спаситель, посланий Богом на землю ради встановлення Царства Божого.

⁵² *Мойсей* (друга пол. XIII ст. до н. е.) — іудейський пророк і законодавець, про якого розповідають чотири книги П'ятикнижжя: Вихід, Левит, Числа та Повторення Закону. Цей образ в українській поезії першої третини ХХ століття був популярний. Досить пригадати хоч би славетну філософську поему Івана Франка «Мойсей» (1905) або образ самого себе як «нового Мойсея» в ліриці Олександра Олеся: «Лишу я співи про красу, / Забуду власні жалі / І з гір високих понесу / Народові скрижалі».

На майдані... Уперше надруковано в київській газеті українських есерів-«боротьбистів» «Боротьба» (1919, 23 лютого).

⁵³ Із приводу цієї поезії Тичина у своєму щоденнику зазначив таке: «Як писав цього вірша — ввесь час передо мною було мое село (здається, найглухіше, найтемніше в світі) і той майдан, що коло церкви. Я бачив, я чув, як люди шуміли і обирали дідачабана (тепер уже він вмер) Ремеза. Я бачив, як козаки вирушили в путь і повернули на Філонівку. Там вони й затихли — віддалилися тополі. Остання строфа — це срібна біла ніч, які хіба бувають у Норвегії...».

Як упав же він... Уперше надруковано в київській газеті українських есерів-«боротьбистів» «Боротьба» (1919, 25 лютого).

Перезорюють зорі... Уперше надруковано в «боротьбистському» альманасі «Зшитки боротьби» (Київ, 1920).

⁵⁴ Східень — схід.

⁵⁵ Спадень — захід.

І буде так... Уперше надруковано в «боротьбистському» альманасі «Червоний вінок» (Одеса, 1919).

Міжпланетні інтервали... Уперше надруковано в київському символістському альманасі «Музагет» (1919, № 1—3, травень).

⁵⁶ *Октава* — музикальний інтервал, в якому співвідношення частот гармонійних коливань складає 1 : 2.

⁵⁷ *Нона* — музикальний інтервал, який складається з октави та секунди.

Зразу ж за селом... Уперше надруковано в збірші «Плуг».

На могилі Шевченка. I—III. Перша поезія триптиха вперше була надрукована в часописі «Мистецтво» (1919, № 2), а друга та третя — у збірці «Плуг».

⁵⁸ Ідеться про канівську Чернечу гору, яка після того, як на ній 22 травня 1861 року було поховано Тараса Шевченка, стала називатися Тарасовою горою.

⁵⁹ Ідеться про Павла Петровича Скоропадського (1873—1945) — гетьмана Української Держави в 1918 році. Тичина вкрай негативно ставився і до самого гетьмана, і до сповідуваної Скоропадським монархістської ідеології.

⁶⁰ «Чайка» — плавучий готель біля Тарасової гори.

⁶¹ *Степан Васильович Васильченко* (справжнє прізвище: Панасенко, 1879—1932) — видатний український прозаїк, драматург, педагог. Тичина товарищував із Васильченком. Про їхню спільну подорож на могилу Шевченка поет згадував у своїх щоденниковых нотатках.

⁶² У Степана Васильченка є дві історичні драми під назвою «Кармелюк» — одна на одну дію, а друга — на три дії. Очевидно, у цей час Васильченко працював над першою драмою. Робота над цим твором була завершена 5 серпня 1922 року.

⁶³ Очевидно, на цю пору Тичина розпочав роботу над першими частинами поеми-симфонії «Сковорода», яка так і не була завершена.

⁶⁴ Шевченківський образ. Пор.: «Найшовсь-таки один козак / Із міліона свинопасів...» («Еретик»).

⁶⁵ *Устим Якимович Кармелюк* (1787—1835) — український національний герой, керівник селянського руху на Поділлі впродовж 1813—1835 років.

⁶⁶ *Григорій Савич Сковорода* (1722—1794) — великий український філософ і поет, чия творчість справила на Тичину значний вплив. Слід сказати, що за часів українського Ренесансу початку ХХ століття Сковорода був дуже популярний. У цей час до його творчості, крім Тичини, зверталися такі різні автори, як Михайло Драй-Хмара, Микола Зеров, Михайло Івченко, Юрій Клен, Віктор Петров, Сергій Пилипенко, Валер'ян Поліщук, Максим Рильський, Гавло Филипович, Микола Хвильовий, Гнат Хоткевич, Юрій Яновський та інші.

⁶⁷ *Трипілля* — старовинне село на Київщині, розташоване на правому березі Дніпра.

⁶⁸ *Отаман Зелений* (справжнє ім'я: Данило Ількович Терпило, 1886—1919) — український есер, один з керівників повстанського руху на Київщині та Полтавщині. У 1919 році очолював повстанську армію, яка нараховувала близько 30 тис. чоловік.

⁶⁹ Ідеється про Звенигородсько-Таращанське повстання проти німецько-австрійських окупантів та гетьмана Павла Скоропадського, яке розпочалося 8 червня 1918 року.

⁷⁰ *Канів* — старовинне українське місто, на ту пору повітовий центр Київської губернії.

⁷¹ *Обора* — загін для худоби.

⁷² *Володимир Кирилович Винниченко* (1880—1951) — видатний український прозаїк, драматург, публіцист, філософ, політичний діяч. Очолював Генеральний секретаріат Української Центральної Ради та був генеральним секретарем внутрішніх справ. Під час гетьманщини жив на хуторі Княжа Гора неподалік Канева, де написав, зокрема, драму «Між двох сил».

Месія. Уперше надруковано в часописі «Літературно-науковий вісник» (1919, № 1).

⁷³ *Каміння з неба* — біблійний образ (див.: Книга Ісуса Навина 10:11).

⁷⁴ *Осанна* — молитовний вигук в іudeїв та християн.

Із циклу «Створіння світу». I—III. Уперше надруковано в збірці «Плуг».

⁷⁵ Парапраза Євангелії від св. Івана 1:1. Пор.: «Споконвіку було Слово...» (пер. Івана Огієнка).

⁷⁶ Алюзія на Книгу Буття 1:2: «...і Дух Божий ширяв над поверхнею води» (пер. Івана Огієнка).

⁷⁷ Мікроцитата з Книги Буття 1:5. Пор.: «І був вечір, і був ранок, — день перший» (пер. Івана Огієнка).

⁷⁸ *Би'* (тобто “бых”) і *бяху* — форми минулого часу церковнослов’янського дієслова «быти».

⁷⁹ Див. прим. 44.

Листи до поета. Триптих. I—III. Уперше надруковано у виданому Спілкою кооперативних товариств України (Дніпророюз) збірнику «Негативи» (К., 1920, № 1).

⁸⁰ Про цей триптих Тичина писав: «Лежить в основі триптиха листування поміж двома особами (обоє літератори). Листування правдиве, пристрасне й хороше. Можливо, таке, як у Марії Башкирцевої й Гюї де Мопассана? Не знаю...».

⁸¹ *Еллада* — так греки називають свою країну. В інших традиціях це слово асоціюється зі Стародавньою Грецією. Образ Греції-Еллади пов’язаний з романтикою національного відродження. Досить пригадати хоч би знамениту фразу Гердера: «Україна стане новою Грецією», — чи образ України — «степової Еллади» в поезії Євгена Маланюка. Цей образ зринає також

у присвяченій Тичині поезії Михайла Драй-Хмари «Поетові» (1926), останні рядки якої звучать так: «...ти Вкраїні, майбутній Гелладі, / простилаєш всесвітній шлях».

⁸² *Михайло Михайлович Коцюбинський* (1864—1913) — видатний український письменник, “хрещений батько” Павла Тичини в літературі. Імпресіоністичні новели Коцюбинського на початку ХХ століття користувалися великою популярністю, а його авторитет у колах молоді був незаперечний. При наймні сам Тичина до кінця своїх днів пам’ятав найдрібніші деталі того вечора, коли Михайло Жук уперше привів його до Коцюбинського. «Я тоді й місяць, — писав він 1964 року, — що на небі низько стояв, розглядав, як живу істоту, яка присутня була при такій важливій у моїм житті події, як знайомство з М. М. Коцюбинським у його власному домі, у садку і на балконі. Ах ти ж, місяцю, того незабутнього вечора місяцю! Мені часто й зараз здається, що ти так же само, стоячи на схилі неба, згадуєш зі мною вечір той, коли ми, семінаристи, були у Коцюбинського».

⁸³ Ідеться про збірку «Сонячні кларнети».

⁸⁴ Тобто в Шевченка.

⁸⁵ Тобто член комуни. Тичина чудово знати життя українських комун, описавши його, зокрема, у циклі «Живем комуною».

⁸⁶ У серпні 1957 року Тичина писав із приводу цього образу таке: «Докоряли мені деякі “критики” (в лапках), що я в “Листах до поета” беру і даю читачеві такий, мовляв, еретичний рядок (тобто єресь на радянську дійсність нібито вигадую: “Я — комуністка, ходжу в ‘чужому’, / обрізала косу...”) А тоді ж ходили в тому, що висіло на вішалці гуртожитку чи комуни (я згадую ту комуну, де Василь Еллан жив, і що в спішці схопиш собі на плечі — та й пішов)».

⁸⁷ *Тріолет* — хорейчний чи ямбічний тривірш зі схемою римування: *abaaabab*. Тичина писав тріолети. Серед його сучасників цією строфічною формою користувалися Микола Вороний, Аркадій Казка, Дмитро Загул, Микола Хвильовий та інші.

Мадонно моя... I—IV. Уперше надруковано в збірці «Плуг».

⁸⁸ *Омофор* — нараменник, частина богослужбового врання архієрея. Омофор символізує заблудлу вівцю, яку добрий пастир приніс на плечах додому (див.: Євангелія від св. Луки 15:3—7), тобто порятунок Христом людського роду.

⁸⁹ Очевидно, це парафраза Книги Псалмів 95 (96):1. Пор.: «Воспойте Господеви піснь нову...».

⁹⁰ Образ «діви гріховної» в Тичині схожий на образ жінки-революції в поезії Анрі-Огюста Барб’є «Собачий бенкет». Слід відзначити, що цю поезію в російському перекладі Володимира Бенедиктова («Свобода — женщина с упругой мощной грудью...») свого часу занотував собі в щоденник Тарас Шевченко. Можливо, тут відчуває також хлєбніковське: «Свобода приходить на-

гая, / Бросая на сердце цветы...». Із другого боку, Тичина, пишучи про «діву гріховну», очевидно, уявляв також образ Свободи з картини Ежена Делакруа «Свобода на барикадах». «А я йому [Курбасові] сказав, що я Делакруа люблю», — писав він пізніше в щоденнику.

⁹¹ «*Ave, Maria*» («Слався, Маріє» — лат.) — перші слова католицької молитви до Богородиці, яку називають Янгольським вітанням (*angelico salutatio*).

⁹² Голубий колір у християнській традиції символізує небо, а також Святий Дух, який зійшов на Богородицю. Тому Пречиста і є Голубим Цвітом.

⁹³ Квітка лілеї символізує пренепорочне дівство Марії.

⁹⁴ Тичина говорить про євангельську історію: «А Петро перед домом сидів на подвір'ї. І приступила до нього служниця одна та й сказала: “І ти був з Ісусом Галілеянином!” А він перед всіма відрікся, сказавши: “Не відаю я, що ти кажеш”... А коли до воріт він підходив, побачила інша його та й сказала приявним там людям: “Оцей був з Ісусом Назарянином!” І він знову відрікся та став присягатись: “Не знаю Цього Чоловіка!” Підійшли ж трохи згодом присутні й сказали Петрові: “І ти справді з отих, та й мова твоя виявляє тебе” Тоді він став клястись та божитись: “Не знаю Цього Чоловіка!” І заспівав півень хвилі тієї... І згадав Петро сказане слово Ісусове: “Перше ніж заспіває півень, — відречешся ти тричі від Мене”. І, вийшовши звідти, він гірко заплакав...» (Євангелія від св. Матвія 26: 69—75).

⁹⁵ Див. прим. 6.

Псалом залізу. I—IV. Уперше надруковано в часописі «Мистецтво» (1920, № 1).

⁹⁶ Гунни — народ, який утворився у II—IV століттях із тюркських та угорських племен і на чолі з Аттілою зумів створити гіантську імперію від Волги до Райну. Образи гуннів та Аттіли були популярними в літературі першої третини ХХ століття. Досить пригадати хоч би Олександра Блока («Скифы») чи Миколу Хвильового («Санаторійна зона»).

⁹⁷ Гімни залізу були досить поширені в тогочасній «лівій» поезії, породжуючи численні назви на взір «Вірші про залізо», «Залізний месія», «Залізні квіти» тощо. Утім у Тичини цей образ глибоко індивідуальний. Згадаймо його щоденниковий запис 1940 року: «Залізо одбивається на сусідньому дворі, і воно дзвенить охоче — високо-високо, з обертонами, ніяк не скаржачись на удари. Якби я був залізом — нехай би життя лупило молотком по мені, а я б дзвенів собі високо-високо — ще й з обертонами!».

⁹⁸ Готика — великий стиль середньовічної культури, який розвивався впродовж XII—XV століть на теренах Західної, Центральної, а почасти й Східної Європи.

⁹⁹ *Бароко* — великий стиль, який розвивався на теренах усієї Європи впродовж XVI—XVIII століть. Відіграв значну роль у розвитку української культури XVII—XVIII століть. Зокрема, це був панівний стиль української літератури, починаючи від Мелетія Смотрицького та Петра Могили й закінчуючи Григорієм Сковородою.

¹⁰⁰ *Ренесанс* (Відродження) — культурно-історична доба, що припадає на XV—XVI століття й характеризується ідеологією гуманізму та намаганням «відродити» культуру Стародавньої Греції та Риму. «Ренесанс» у широкому сенсі слова — складник міфологічної моделі «смерть — воскресіння», допасованої до питань розвитку суспільства та культури. В Україні в 1920-х роках широко дискутувалася заснована на вченні Шпенглера ідея Миколи Хвильового про «азіатський Ренесанс».

¹⁰¹ У цих словах виразно відчуває лівий радикалізм, характерний, зокрема, для футуризму чи Пролеткульту.

Ронделі. I—II. Уперше надруковано в збірці «Плуг».

¹⁰² *Рондель* (кільцевий вірш) — тринадцятирядкова віршована строфа, яка зародилася у французькій середньовічній літературі й набула популярності в Європі за Нового часу.

26.ІІ (11.ІІІ). (На день Шевченка). Уперше надруковано в збірці «Плуг».

¹⁰³ У 1920 році Шевченківські дні широко відзначалися в Україні на державному рівні. 27 лютого Рада народних комісарів України прийняла постанову про відзначення 59-х роковин з дня смерті поета. У столиці України Харкові відбулися велика маніфестація та мітинг, урочисті концерти, вечори, лекції. А 11 березня в Києві було відкрито другий пам'ятник Шевченкові, проведено парад частин Червоної армії, а також багатолюдну демонстрацію, Шевченківський вечір в оперному театрі, урочисте засідання Академії наук тощо.

¹⁰⁴ Алюзія на Шевченкове посланіє «І мертвим, і живим...». Пор.: «Обніміте ж, брати мої, / найменшого брата...».

¹⁰⁵ Культ Шевченка-пророка почав формуватися ще в колі кирило-мефодіївських братчиків. Здається, першим думку про пророчий дар Шевченка висловив 1846 року Василь Білозерський у листі до Миколи Гулака. Білозерський стверджував, що Шевченко — геній, «адже тільки геній одним своїм глибоким почуттям годен угадувати і потреби народу, і навіть цілої доби, — без вогню поетичного, а водночас релігійного, до цього не веде жодна наука, жодне знаття».

Я знаю... Уперше надруковано в збірці «Плуг».

Гнатові Михайличенку. Уперше надруковано в часописі «Мистецтво» (1920, № 1).

¹⁰⁶ Гнат Васильович Михайличенко (1892—1919) — український письменник і діяч лівоєсерівського руху, за що був засуджений царом на каторгу й довічне поселення в Сибіру. Після Лютневої революції став одним з керівників партії «боротьбистів». Розстріляний денкінською контррозвідкою 4 грудня 1919 року разом із Василем Чумаком та Клавою Ковальовою. У колах «боротьбистів» мав репутацію революціонера «в найглибшому розумінні цього слова». Михайло Яловий (Юліан Шпол) у своїй славнозвісній статті «Перші хоробрі» (1923) подав такий його портрет: «“Брат” — така була запільна кличка Михайличенка. І він справді був самим рідним, самим дорогим братом для кожного, хто з ним здибався... З рисами суворого аскета, з вічно настороженим поглядом в глибину свого духовного нутра — родись в добу Середньовіччя — він міг би бути запеклим побірником свого “чистого од всякої матерії” нутряного бога».

Один в любов... Уперше надруковано в збірці «Плуг».

¹⁰⁷ *Sagesse* — мудрість (франц.).

¹⁰⁸ *Анестезія* — знеболювання. Штучна анестезія застосовується в медицині з 1847 року, коли Джеймс Сімпсон відкрив хлороформ.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

Поезії Максима Рильського подаємо за виданням: *Максим Рильський. Зібрання творів у двадцяти томах. — К.: Наукова думка, 1983—1984. — Т. 1—4.*

Зі збірки «ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ» Лірики книжка друга 1918

Збірка Максима Рильського «Під осінніми зорями» побачила світ 1918 року в київському видавництві «Грунт» (серія «Універсальна бібліотека»). До неї увійшли поезії, написані впродовж 1911—1918 років. Рильський поділив їх на п'ять циклів: I. «Поема сонця і любові». II. «Беатріче та гетера». III. «Самотня келія». IV. «Під високим небом». V. «З нового зшитку». У 1926 році Рильський ґрунтовно переробив цю збірку й підготував друге видання, яке вийшло в «Державному видавництві України».

¹ Назву цієї збірки, як писав сам Рильський, «одверто у Гамсuna запозичено», тобто вона повторює назву повісті славетного норвезького письменника Кнута Гамсuna (див. прим. 295) «Під осінніми зорями» (1906).

² За епіграф Рильський узяв першу строфу поезії Пантелеймиона Куліша «Люлі-люлі» (збірка «Досвітки»). Поет цитує її тро-

хи неточно. Пор.: «Ходжу-блуджу по городу / Великому, великому. / Одкрив би я своє серце, / Та нікому, та нікому».

³ *Пантелеймон Олександрович Куліш* (1819–1897) — видатний український письменник, публіцист, учений, перекладач, один із провідних ідеологів українського романтизму. В літературі 1920-х років користувався неабиякою популярністю, особливо в колі неокласиків та ваплітян. Досить пригадати бодай візію Пантелеймона Куліша як однієї-єдиної «світлої плями» на тлі «темного українського минулого» в публіцистиці Миколи Хвильового, поетизацію Кулішевого «культурницького радикалізму» в праці близького приятеля Рильського Віктора Петрова «Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість» (1929) або сонет (цикл «Культуртрегери») іще одного приятеля Рильського Миколи Зерова «Куліш» (1926), який завершується рядками: «Він боре тупість і муругу лінь, / В Європі хоче “ставляти курінь”, / Над творами культурників п’яніє; / І днів старечих тягота легка, / І навіть в смертних муках агонії / В повітрі пише ще його рука». Куліш справив значний вплив на творчість раннього Рильського. Недаром його перша збірка «На білих островах», так само, як і «Під осінніми зорями», має епіграф із Куліша: «Квіти з слезами, / Сльози з квітками / Не розлучаються, сестро, ніколи».

«Спи в своїй білій постелі!...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 3) під назвою «Під вікном».

«Білий сніг, вино червоне...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Викочуйте бочки вина...». Уперше надруковано в київському модерністському часописі «Українська хата» (1913, № 4–5).

«Волосся димом золотим...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Я так тебе люблю, що не втримаю сліз...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Чи я за усміх пустотливий...». Уперше надруковано в київському модерністському часописі «Українська хата» (1913, № 7–8) (цикл «Земля обітавана»).

«Коли на могилі моїй...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Я жду од тебе слова...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Ці яблука так передчасно спілі...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Може, й справді в ту єдину нічку...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Іванові Косинину. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

⁴ Іван Косинин (Косинін) — український скрипаль і художник, учасник львівського мистецького угруповання «Молода Муза». У своїй автобіографії 1924 року Максим Рильський писав, що його дуже цікавить «гра Косиніна на скрипці і сама ця оригінальна постать».

«Переспіло-солодка малина...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Немає більше у листах твоїх...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Останнє. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Піду мандрівними шляхами...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Спадає цвіт з каштанів...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Розвіяється зелений дим з беріз...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

⁵ Перший рядок другої строфи поезії Олексія Толстого «Вот уж снег последний в поле тает...».

⁶ Олексій Костянтинович Толстой (1817–1875) — видатний російський прозаїк, поет, драматург, публіцист, автор історичного роману «Князь Серебряный» (1862), драматичної трилогії: «Смерть Іоанна Грозного» (1866), «Царь Федор Иоаннович» (1868), драм «Дон-Жуан» (1862), «Царь Борис» (1870), близкуючої лірики, яка була свого часу дуже популярна.

«Гуляє, зростає на стінах...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Панна. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Під сірий шум дошу пронизливо-смутного...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Розцвілися садки й одцвіли...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Нехай я весь в болоті...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Я говорить би хтів про друге...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

М. Н. («Люблю тебе я не за те...»). Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

⁷ Криptonім M. N. розшифрувати не вдалося.

«Хто змалював каштани густолисті...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Ясно осики шумлять...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Забула про мене давно ти...». Уперше надруковано в київському модерністському часописі «Українська хата» (1913, № 7—8) (цикл «Земля обітovanа»).

«Ти плакала, дитя, у мене на грудях...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Я знаю: буде ще багато...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«В самотині перегортая...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Ти пішла широкими шляхами...». Уперше надруковано в київському модерністському часописі «Українська хата» (1913, № 7—8) (цикл «Земля обітovanа»).

⁸ Слова з української народної пісні «Ой місяцю, місяченьку». Пор.: «Ой ти підеш попід гору, / А я піду долиною, / Чи ти тужиш так за мною, / Як я, серце, за тобою?». Парафраза цієї пісні зринає також в ідилії Рильського «На узліссі» (1818): «Буває, правда, що кохання цвіт / Розквітне в серці в радісну хвилину / І в другім серці знайде відповіт / В осінній день чи в нічку слов'їну; / Той день, та нічка швидко пролетить: / Він піде в гору, а вона в долину, / І не заплаче ні вона, ні він, / Розбивши чари недопитих вин».

«Вертаються давній слози...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Ми розійшлися давно — і щим себе зрідили...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Романс. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Фінал. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Над городом німая вишина...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Оsmіяний самим собою...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

⁹ «Нема нічого спільногого між мною та землею» (*фр.*) — рядок з поезії Альфонса де Ламартіна «Самотність». У перекладі Миколи Терещенка: «І доки на землі я буду ятрити рани? / Між нами спільногого нічого більш нема».

¹⁰ *Альфонс Мари Луї де Ламартін* (1790—1869) — видатний французький поет-романтик, політичний діяч, учений, автор збірок «Поетичні роздуми» (1820), «Нові поетичні роздуми» (1823) та інших.

«Я чистий образ Беатріче...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

¹¹ *Беатріче Портінарі* — кохана великого італійського поета Данте Аліг'єрі (1265—1321), оспівана ним як утілення Вічножіночого в книзі «Нове життя» («La Vita Nuova»). Беатріче перетворюється на «гетеру», яка тішить потворних демонів, уже в Шарля Бодлера («Беатріче»): «Моя володарка з божистим сяйвом віч / Над розпачем моїм сміялась разом з ними / I часом тішила їх ласками брудними» (пер. Михайла Москаленка).

Гетера — жінка, яка веде вільний спосіб життя. У Стародавніх Греції та Римі гетери (на відміну від повій) мали доволі високий соціальний статус, відзначалися освіченістю й гарними манерами, розважаючи чоловіків здебільшого цікавими бесідами, співом і танцями. Поза межами античної культури окреслення «гетера» виступає переважно як синонім до слова «повія».

¹³ Рильський має на думці славетний євангельський епізод відречення св. ап. Петра від Христа (див. прим. 94 до поезії Тичини), можливо, у тій його версії, яку подав Бодлер у поезії «Зречення святого Петра», що закінчується словами: «Петро відріксъ Христа... I добре він вчинив» (пер. Дмитра Павличка).

¹⁴ *Содом* — місто, яке, згідно з біблійною історією, було знищене Богом за те, що його мешканці потонули в гріхах (Перша книга Мойсеєва: Буття: 18: 16 — 19: 29). У переносному сенсі — місце гріха.

«Любов чи ні — не знаю...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Огні. Шумливий вечір...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Голос отрути. Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 4).

Dolorosa. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

¹⁵ *Dolorosa* — скорбна (лат.). Образ, узятий зі славетного католицького гімну «*Stabat mater dolorosa*» («Стояла скорбна мати»), автором якого вважають італійського поета XIII століття Якопоне да Тоді. Максим Рильський, поза всяким сумнівом, добре знав католицькі звичаї та обичаї, хоч його батько й не був взірцевим католиком. Більше того, як стверджують деякі мемуаристи, Папа Римський відлучив Тадея Рильського від церкви.

«Мінорні гами одна по одній...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Почервонило сонце віти...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Нічна тривога. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

¹⁶ Криптонім *L. C.* розшифрувати не вдалося.

«Надходить вечір синьою стіною...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«О моя тривого невгласима...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«З лукавим поглядом ясним...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Фіал — низька чаша із загнутими досередини вінцями у стародавніх греків та римлян.

Мертвa хвилина. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

¹⁷ Криптонім *H. H.* розшифрувати не вдалося.

«Не спалось квітам у тумані ночі...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Там десь, глибоко, на дні...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Раба кохання, ти його й не знала..». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«В трагікомедії життя...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Зимове скло. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Н. («Будьмо як діти з тобою...»). Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

¹⁸ Криптонім *H.* розшифрувати не вдалося.

Моїй Ленорі. П'яний сонет. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²⁰ **Ленора** — образ зі славетної поеми американського романтика Едгара Алана По (1809—1849) «Ворон», створений під впливом ранньої смерті юної дружини поета Віргінії Клемм. Творчість По була надзвичайно популярною на зламі XIX—XX століть.

С. Н. («Я в лісі сам. Червона даль крізь віти...»). Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²¹ Криптонім *C. H.* розшифрувати не вдалося.

«Згаси у сэрці зло! Розширила над нами...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 5—6) (цикл «Голос відродження»).

«І сніжний іней мрій моїх...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Сьогодні був у мене сатана...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1918, № 9).

«Старосвітський портрет на стіні...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

У Романівському запусті. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Мов поцілунок крізь вуаль...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Ходять тіні по долині...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«В кав'ярні пусто. Гомонять льокаї...». Уперше надруковано в часописі «Літературно-науковий вісник» (1918, № 2—3) (цикл «Червоне вино»).

М. В. («Хтів би тебе я забути...»). Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²² Криptonім *M. V.* розшифрувати не вдалося.

На флейті. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«В глибокому затоні...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Як солодко в північній тиштині...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«На тлі зелено-золотого гаю...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Людські розмови... десь дзвін церковний...». Уперше надруковано в київському модерністському часописі «Українська хата» (1913, № 7—8) (цикл «Земля обітovanа»).

«Старі листи читаю в тишині я...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Білим цвітом розцвілися сливи...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Люби природу не як символ...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²³ Можливо, у цих рядках відчуває опозиція до символізму, якому письменник віддав данину. Варто пригадати хоч би, очевидно знані Рильським прикінцеві слова поезії В'ячеслава Іванова «Альпийский рог» (1902): «Природа — символ, как сей рог. Она / Звучит для отзыва; и отзыв — Бог. / Блажен, кто слышит песнь и слышит отзыв». А можливо, тут вчувається також мотив славетної поезії Федора Тютчева «Не то, что мните вы, природа» (1836): «Не то, что мните вы, природа: / Не слепок, не бездуш-

ный лик — / В ней есть душа, в ней есть свобода, / В ней есть любовь, в ней есть язык...».

«Згадай, безумче! Світ — не тільки ти...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Холодний вітер. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Завидую тобі, морозний супокою!...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Прийде останній час. Внизу — безмовна річка...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«...Усе це так було...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Рондо. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²⁴ Рондо — тверда тринадцяти-, одинадцяти- або п'ятнадцятирядкова строфа, похідна від ронделя (див. прим. 102 до поезії Тичини), яка склалася у французькій літературі XIV століття. З українських поетів — сучасників Рильського — до цієї форми зверталися Леся Українка, Аркадій Казка та інші.

Зі збірки «ПІД ОСІННІМИ ЗОРЯМИ»
Друга книжка лірики
1926

«На білу гречку впали роси...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 3) під назвою «Недоспівана пісня».

«Спинилось літо на порозі...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Сніг падав безшелесно й рівно...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Весною ми їздили в поле...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²⁵ Іван Тадейович Рильський (1880—1933) — найстарший брат поета.

«Поле чорніє. Проходять хмари...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Цвітуть бузки, садок біліє...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Молюсь і вірю. Вітер грає...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Як Одіссеї, натомлений блуканням...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²⁶ *Одіссеї* — син Лаерта й Антиклей, цар Ітаки, один з головних героїв Троянської війни. У літературі, зокрема українській, Одіссеї здавна поставав як *homo viator*, тобто втілював ідею езистенційної мандрівки.

²⁷ *Навсікая* — дочка Акліноя, царя феаків, які мешкали на острові Схерії, куди після аварії корабля потрапив Одіссеї. Про це йдеться у шостій пісні Гомерової «Одіссеї». Слід сказати, що в колі неокласиків образ Навсікаї трактували як утілення чистоти, гармонії та світла й на цьому ґрунті протиставляли його образові Саломеї як символові непогамованіх диких пристрастей. Зокрема, Микола Зеров у сонеті «Навсікая», уявивши за епіграф слова Рильського: «...ніжна Навсікая, / Струнка дочка феацького царя», — писав: «І Саломея!.. Ще дитя (дитя!), / А п'є страшне, отруєне пиття / І тільки меч і помсту накликає. / Душа моя! Тікай на корабель, / Пливи туди, де серед білих скель / Струнка, мов промінь, чиста Навсікая».

«Осенню дише. По лісі проходять...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«На порозі гість веселий...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

«Мій ріг мисливський грає в самотині...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Яблука доспіли, яблука червоні!...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 5–6) під назвою «Радість розлуки» (цикл «Голос відродження»).

«Я б склав тобі молитву. Синіє далина...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Яблуко спіє іпадає...». Уперше надруковано в часописі «Літературно-науковий вісник» (1918, № 2–3) (цикл «Червоне вино»).

«Ліс в ясних коронках...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

«Сніг передчасний розстав, і поля зачорніли з-під снігу...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Проса покошено. Спустіло тихе поле...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 2) під назвою «Під високим небом».

«Дрімає дім старий. Кругом гаряче літо...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Надворі дощ, холодний вітер віє...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Дощ одшумів. Блакить ясніє...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Д. («На сході червоніє. На душу ніч спада...»). Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

²⁸ Криptonім *Д.* розшифрувати не вдалося.

«І дзеркало води, і співи журавлів...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Лежить в полях блакитний сніг...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Есть ім'я жіноче, м'яке і ясне...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1917, № 4) під назвою «Марія».

Чужоземка. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

²⁹ *Свірка* (діал.) — ялина.

«В вічі глянув березень ясний...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

«Наша зустріч єдина була...». Уперше надруковано в часописі «Літературно-науковий вісник» (1918, № 2—3) (цикл «Червоне вино»).

«Тобі одній, намріяна царівно...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918). Тут твір через недогляд було вміщено двічі: під назвами «Моя царівна» та «Сонет».

³⁰ Рядки з поезії Агатангела Кримського «Обняти білявку, стиснути чорнявку...».

³¹ *Агатанген Юхимович Кримський* (1871—1942) — видатний український мовознавець, поліглот, перекладач, письменник-модерніст, один з організаторів Української Академії наук, автор поетичної збірки «Пальмове гілля» (1901, 1908, 1922), роману «Андрій Лаговський» (1905) та інших творів.

Чорні троянди. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

³² Тобто м'який і ніжний (від «єдваб» — коштовна шовкова тканина).

«Я тільки надпив свою чарку...». Уперше надруковано в часописі «Літературно-науковий вісник» (1918, № 2—3) у циклі «Червоне вино».

³³ Очевидно, у цих рядках відчуває славетна поезія Олександра Блока «Снежное вино» (1906): «И вновь, сверкнув из чаши винной, / Ты поселила в сердце страх / Своей улыбкою невинной / В тяжелозмейных волосах...».

Весела сerenада. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Я не спав — і по моїй кімнаті...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Під мокрим снігом ліхтарі горять...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

Біле й червоне. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918) під назвою «Два кубки (Біле й червоне)».

³⁴ *Табльдот* — спільній стіл у ресторациях тощо.

«Коли у грішному вертепі...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

³⁵ *Креп* — тканини, виготовлені переважно з шовку-сирцю (крепдешин, креп-шифон, креп-сатин, креп-жоржет та інші).

Музика («Уночі налетіли вони...»). Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

³⁶ Інокентій Федорович Анненський (1856—1909) — російський поет-символіст, драматург, перекладач, критик та історик літератури. Упродовж 1891—1893 років був директором Колегії Павла Галагана в Києві. Єдина прижиттєва збірка поета — «Тихие песни» (1904). Уже по смерті Анненського вийшли його збірки «Кипарисовый ларець» (1910) та «Посмертные стихи» (1923). Максим Рильський дуже любив поезію Анненського й перекладав її українською мовою.

³⁷ Нікколо Паганіні (1782—1840) — італійський композитор та скрипаль-віртуоз.

«В високій келії, самотно-таємничій...». Уперше надруковано в часописі «Шлях» (1918, № 2) під назвою «Висока келія».

³⁸ Дуже популярний на початку минулого століття образ «взискуемого града» походить із Послання св. ап. Павла до євреїв 13:14. Пор.: «не имамы бо зді пребывающаго града, но грядущаго взыскуем». Безпосереднім джерелом цього образу в Рильського була, очевидно, знаменита поезія В'ячеслава Іванова «Взыскиющие града»: «Кто Твоей послушен воле, / Агнец! — миром нелюбимый...».

«За стінами холодна віс ніч...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Знов крізь розірвані, димчасті хмар клубки...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Не ясноокий образ Беатріче...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

³⁹ Див. прим. 11.

⁴⁰ *Вакханка*, чи менада, — учасниця оргій на честь бога Вакха.

«Морозе! Ти — душа парнаського співця...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

«Як Гамлет, придивляюсь я до хмар...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

⁴¹ Звертання до образів Гамлета й Полонія обумовлене сталим інтересом Рильського до Шекспіра, чиї твори український поет не тільки близькуче знат, а й перекладав.

«Я ніщо, я німий, я той білий листок...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

«Од голосу пашить і віє...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

⁴² Богдан Тадейович Рильський (1882—1939) — старший брат поета, який мав чудовий голос і прекрасно виконував, зокрема, українські народні пісні «Та туман яром...», «Тихо-тихо Дунай воду несе...» тощо.

«Плюскочуттється білі качки...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Рожевий лавр цвіте в моїй кімнаті...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

В зоологічному саду. Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1926).

«Мені снилось: я мельник в старому млині...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Червоне вино. Уперше надруковано в часописі «Літературно-науковий вісник» (1918, № 2—3) (цикл «Червоне вино»).

⁴³ Цитата з поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки» (перший рядок розділу «Гонта в Умані»). Схожі слова зринають і в Шевченковій поезії «Минають дні, минають ночі...». Пор.: «Минають дні, минають ночі, / Минає літо».

«Задзвеніла синиця в саду...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Зимовий день. Плигають між скиртами...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918) під назвою «Фрагмент».

«Дотліває вечір. Огник догорає...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Дні ясності, дні бабиного літа...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Минає день за днем в красі одноманітній...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

«Чи пам'ятаєш? Ми вертали з полювання...». Уперше надруковано в збірці «Під осінніми зорями» (1918).

Леонід Ушканов

ЗМІСТ

Два світлі генії поезії. Леонід Ушканов 3

Павло ТИЧИНА

Сонячні кларнети

Не Зевс, не Пан...	21
Закучерявилися хмари...	21
Гаї шумлять...	22
Арфами, арфами...	23
Десь надходила весна...	24
Цвіт в моєму серці...	25
Не дивися так привітно...	25
Подивилась ясно...	26
З кохання плакав я...	26
О, панно Інно...	27
Я стою на кручі....	27
Там тополі у полі...	28
Гаптує дівчина...	29
Квітчастий луг...	29
Ой не крийся, природо...	30
Іще пташки....	31
Світає...	31
Енгармонійне	32
Ходять по квітах...	33
У собор	34
Пастелі.	35
А я у гай ходила...	36
Хтось гладив ниви...	37
На стрімчастих скелях...	37
По хліб шла дитина...	38
Одчиняйте двері...	39
Скорбна мати	39
По блакитному степу...	41
Хор лісових дзвіночків	42
Зелена неділя.	43

Війна	43
Дума про трьох вітрів...	44
Золотий гомін	47
 П л у г	
Плуг	52
Сійте...	53
I Бєлий, і Блок...	53
На майдані...	54
Як упав же він...	54
Перезорюють зорі...	55
I буде так...	55
Міжпланетні інтервали...	56
Зразу ж за селом...	56
На могилі Шевченка	57
Месія	59
Із циклу «Створіння світу»	60
Листи до поета	61
Мадонно моя...	63
Псалом залізу	65
Ронделі.	67
26.II (11.III)	68
Я знаю....	68
Гнатові Михайличенку	69
Один в любов....	69

Максим РИЛЬСЬКИЙ

Зі збірки «Під осінніми зорями» (1918)	
«Спи в своїй білій постелі!...»	73
«Білий сніг, вино червоне...»	73
«Викочуйте бочки вина...»	74
«Волосся димом золотим...»	74
«Я так тебе люблю, що не втримаю сліз...»	74
«Чи я за усміх пустотливий...»	75
«Коли на могилі моїй...»	75
«Я жду од тебе слова...»	76
«Ці яблука так передчасно спілі...»	76
«Може, й справді в ту єдину нічку...»	76
Іванові Косинину	77
Переспіло-солодка малина...»	77
«Немає більше у листах твоїх...»	78
Останнє	78
«Піду мандрівними шляхами...»	78
«Спадає цвіт з каштанів...»	79
«Розвіявші зелений дим з беріз...»	79
«Гуляє, зростає на стінах...»	80
Панна	80

«Під сірий шум дощу пронизливо-смутного...»	80
«Розцвілися садки й одцвіли...»	81
«Нехай я весь в болоті...»	81
«Я говорить би хтів про друге...»	81
М. Н.	82
Хто змалював каштани густолисті...»	82
«Ясно осики шумлять...»	83
«Забула про мене давно ти...»	83
«Ти плакала, дитя, у мене на грудях...»	83
«Я знаю: буде ще багато...»	84
«В самотині перегортаю...»	84
«Ти пішла широкими шляхами...»	85
«Вертаються давній слізози...»	85
«Ми розійшлися давно — і цим себе зріднили...»	85
Романс	86
Фінал	86
«Над городом німая вишана...»	87
«Оsmіяний самим собою...»	87
«Я чистий образ Беатріче...»	88
Любов чи ні — не знаю...»	88
«Огні. Шумливий вечір...»	89
Голос отрути	89
Dolorosa	89
Мінорні гами одна по одній...»	90
«Почервонило сонце віти...»	90
Нічна тривога	90
«Надходить вечір синьою стіною...»	91
«О моя тривого невгласима...»	91
«З лукавим поглядом ясним...»	92
Мертва хвилина	92
«Не спалось квітам у тумані ночі...»	92
«Там десь, глибоко, на дні...»	92
«Раба кохання, ти його й не знала...»	93
«В трагікомедії життя...»	93
Зимове скло	93
Н.	94
Моїй Ленорі	94
С. Н.	95
Згаси у серці зло! Розширила над нами...»	95
«І сніжний іней мрій моїх...»	96
«Сьогодні був у мене сатана...»	96
«Старосвітський портрет на стіні...»	96
У Романівському запусті	97
«Мов поцілунок крізь вуаль...»	97
«Ходять тіні по долині...»	97
«В кав'яні пусто. Гомонять льокаї...»	98
М. В.	98

На флейті	99
«В глибокому затоні...»	99
«Як солодко в північній тишині...»	99
«На тлі зелено-золотого гаю...»	100
«Людські розмови... десь дзвін церковний...»	100
«Старі листи читаю в тишині я...»	100
«Білим цвітом розцвілися сливи...»	101
«Люби природу не як символ...»	101
Згадай, безумче! Світ — не тільки ти...»	102
Холодний вітер	102
«Завидую тобі, морозний супокою!...»	102
«Прийде останній час. Внизу — безмовна річка...»	102
«...Усе це так було...»	103
Рондо	103
Зі збірки «Під осінніми зорями» (1926)	
«На білу гречку впали роси...»	105
«Спинилось літо на порозі...»	105
«Сніг падав безшлесно й рівно...»	106
«Весною ми їздили в поле...»	106
«Поле чорніє. Проходять хмари...»	107
«Цвітуть бузки, садок біліє...»	107
«Молюсь і вірю. Вітер грає...»	107
«Як Одіссеї, натомлений блуканням...»	108
«Осінню дише. По лісі проходять...»	108
«На порозі гість веселий...»	109
«Мій ріг мисливський грає в самотині...»	109
«Яблука доспіли, яблука червоні!..»	110
«Я б склав тобі молитву. Синіє далина...»	110
«Яблуко спіє і падає...»	110
«Ліс в ясних коронках...»	111
«Сніг передчасний розстав, і поля зачорніли з-під снігу...»	111
«Проса покошено. Спустіло тихе поле...»	111
«Дрімає дім старий. Кругом гаряче літо...»	112
«Надворі дощ, холодний вітер віє...»	112
«Дощ одшумів. Блакить ясніє...»	113
Д.	113
I дзеркало води, і співи журавлів...»	113
«Лежить в полях блакитний сніг...»	113
«Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне...»	114
Чужоземка	114
«В вічі глянув березень ясний...»	115
«Наша зустріч єдина була...»	115
«Тобі одній, намріяна царівно...»	116
Чорні троянди	116
«Я тільки надпив свою чарку...»	117
Весела серенада	117

«Я не спав — і по моїй кімнаті...»	118
«Під мокрим снігом ліхтарі горять...»	118
Біле й червоне	119
«Коли у грішному вертепі...»	119
Музика.	119
«В високій келії, самотно-таємничій...»	120
«За стінами холодна віє ніч...»	121
«Знов крізь розірвані, димчасті хмар клубки...»	121
«Не ясноокий образ Беатріче...»	121
Морозе! Ти — душа парнаського	122
Як Гамлет, придивляюсь я до хмар...»	122
«Я ніщо, я німий, я той білий листок...»	122
«Од голосу пашить і віє...»	123
«Плюскочуттєві білі качки...»	123
«Рожевий лавр цвіте в моїй кімнаті...»	124
В зоологічному саду	124
«Мені снилось: я мельник в старому млині...»	124
Червоне вино	125
«Задзвеніла синиця в саду...»	126
«Зимовий день. Плигають між скиртами...»	126
«Дотліває вечір. Огник догорає...»	126
«Дні ясності, дні бабиного літа...»	127
«Минає день за днем в красі одноманітній...»	127
«Чи пам'ятаєш? Ми вертали з полювання...»	127
Коментарі. Леонід Ушаков	128

Літературно-художнє видання

**ТИЧИНА Павло Григорович
РИЛЬСЬКИЙ Максим Тадейович**

ВИБРАНІ ВІРШІ

Головний редактор *Є. В. Мєзенцева*
Відповідальна за випуск *Г. С. Таран*
Художній редактор *Л. П. Вировець*
Комп'ютерна верстка: *О. В. Підлісна*
Коректор *Л. В. Дмитрієва*

Підписано до друку 12.12.12. Формат 84x108 1/

Умов. друк. арк. 8,40. Облік.-вид. арк. 7,91.

Тираж 3000 прим. Замовлення № 3-18.

ТОВ «Видавництво Фоліо»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів
видавничої продукції

ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

61002, Харків, вул. Чубаря, 11

Електронна адреса:

www.folio.com.ua

E-mail: realization@folio.com.ua

Інтернет-магазин

www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів

у ТОВ «Видавництво Фоліо»,

61002, Харків, вул. Чубаря, 11

Свідоцтво про реєстрацію

ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

План-проспект серії «Шкільна бібліотека української та світової літератури»

- Довженко О. Зачарована Десна
Котляревський І. Енеїда
Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я
Тичина П., Рильський М. Виране
Щевченко Т. Гайдамаки
Щевченко Т. Художник
Українка Леся. Лісова пісня
Франко І. Украдене щастя
Яновський Ю. Чотири шаблі
Мирний П. Хіба ревуть воли, як ясла повні
Кобилянська О. Царівна
Вовчок М. Три долі
Квітка-Основ'яненко Г. Маруся
Малик В. Таємний посол. Кн. 1
Малик В. Таємний посол. Кн. 2
Малик В. Князь Кий
Малик В. Горить свіча
Вишня О. Мисливські усмішки
Стельмах Я. Митькозавр із Юрківки
Карпенко-Карий І. Хазяїн
Куліш М. Чорна Рада
Багряний І. Сад Гетсиманський
Хоткевич Г. Авірон. Камінна душа
Винниченко В. Записки Кирпатого Мефістофеля
Костомаров Н. Черніговка. Исторические портреты
Скляренко С. Володимир
Скляренко С. Святослав
Стєфаник В. Камінний хрест
Коцюбинський М. Fata Morgana
- Пушкин А. Евгений Онегин
Пушкин А. Капитанская дочка
Чехов А. Вишневый сад
Гоголь Н. Вечера на хуторе близ Диканьки
Гоголь Н. Мертвые души
Лермонтов М. Герой нашего времени
Достоевский Ф. Преступление и наказание
Достоевский Ф. Братья Карамазовы, т. 1

Достоевский Ф. Братья Карамазовы, т. 2
Толстой Л. Анна Каренина, т. 1
Толстой Л. Анна Каренина, т. 2
Бунин И. Митина любовь. Темные аллеи
Куприн А. Гранатовый браслет
Тургенев И. Ася. Накануне
Крылов И. Басни
Булгаков М. Мастер и Маргарита
Некрасов Н. Кому на Руси жить хорошо
Ильф И., Петров Е. Двенадцать стульев
Ильф И., Петров Е. Золотой теленок
Грин А. Альые паруса
Замятин Е. Мы
Фонвизин Д. Недоросль. Грибоедов А. Горе от ума

Гомер. Илиада
Гомер. Одиссея
Дефо Д. Робинзон Крузо
Мопассан Г. Милый друг
Бальзак О. Шагреневая кожа. Гобсек
Стендаль. Красное и черное
Флобер Г. Госпожа Бовари
Уайльд О. Портрет Дориана Грея
Данте. Божественная комедия
Кун Н. Легенды и мифы Древней Греции
Гете И. Фауст
Лондон Дж. Белый Клык
Свифт Дж. Приключения Гулливера
Скотт В. Айвенго
Андерсен Г. Х. Сказки
О. Генри. Короли и капуста
Дюма А. Три мушкетера
Конан Дойль А. Собака Баскервилей
Флавий И. Иудейская война
Купер Ф. Зверобой

План-проспект серії затверджено
Міністерством освіти і науки, молоді
та спорту України

A 726285

У творчості майже кожного видатного поета є те, що минає разом з часом, і те, що залишається надовго або й назавжди. Довге життя судилося поезіям епохальних поетів ХХ століття — Павла Тичини (1891—1967) та Максима Рильського (1895—1964), чия творча спадщина збагатила скарбницю української та світової літератури.

ISBN 978-966-03-6199-7

9 789660 361997